

T.C.

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİMDALI**

**KUR'AN'I KERİM'DE İRADE HÜRRİYETİ ve SORUMLULUK
ÇERÇEVESİNDE İNSAN HAYATI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH AÇIK

ANKARA 2007

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM TEFSİR BİLİMDALI

KUR'AN'I KERİM'DE İRADE HÜRRİYETİ ve SORUMLULUK
ÇERÇEVESİNDE İNSAN HAYATI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Jüri Üyeleri

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL (Danışman)

Prof. Dr. Mevlüt Güngör

Doç. Dr. Hasan Kurt

İmza

.....

.....

.....

Tez sınav tarihi .....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ	V
A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	VII
B. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODU	IX
GİRİŞ	1
KUR'ÂN'I KERİM'E GÖRE İNSANIN YERİ, DEĞERİ VE SORUMLULUĞU	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANIN YARATILIŞ ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN SORUMLULUK.....	8
A.KUR'ÂN'I KERİM'DE İNSANIN SORUMLULUĞUNUN TEMEL NİTELİKLERİ	9
1. İnsana Halifelik Misyonunun Yüklenmesi	10
a. Halife	12
2. Âdeme İsimlerin Öğretilmesi Ve İnsanın Meleklerden Üstün Kılınışı.....	14
3. Meleklerin Âdem'e Secde İle Emrolunmaları ve İblisin İsyanı	18
B.İNSAN VE SORUMLULUK	19
C.İNSANI SORUMLU KILAN ETKENLER	23
1. İnsanın Emanet Görevini Yüklenmiş Olması.....	24
2.İnsana Diğer Varlıklardan Farklı Olarak Hususi Yeteneklerin Verilmiş Olması.....	28
a. İlim kabiliyeti.....	29
b. Beyan (Konuşma) Kabiliyeti:.....	33
c. Akıl	35

d. İrade hürriyeti ve İyilik, Kötülük yapma kabiliyeti	37
e. Güzel Yaratılış:	41
3. İnsana Uyarıcı Olarak Peygamber ve Kitap Gönderilmesi	42
4. İnsana Sınırsız Nimet Verilmiş Olması	45
D. İMTİHAN BAĞLAMINDA İNSAN VE SORUMLULUK	46
1. Nefs-i Emmare	47
2. Şeytan.....	48
İrade hürriyeti çerçevesinde şeytanın insana karşı yaptırım gücü	51
3. Dünya Hayatı	54
a. İnsanın Sorumluluğu Açısından Dünya Hayatının Değeri	57
a. a. Dünya Hayatı Aldatıcı Bir Metadır.....	57
a. b. Dünya Hayatı Bir İmtihandır	59
a. c. Dünya Hayatı Kısa Ve Geçicidir	60
a. d. Dünya Hayatı Bir Oyun Ve Oyalanmadır	61

İKİNCİ BÖLÜM

İRRADE HÜRRIYETİ ve SORUMLULUK	63
A. İRADE KAVRAMI	64
B. HÜRRIYET KAVRAMI	66
C. İNSAN VE İRADE HÜRRIYETİ	68
D. İRADE HÜRRIYETİ BAĞLAMINDA SORUMLULUK.....	71
1. Bilgi	71
2. İrade Hürriyeti.....	73
E. İRADE HÜRRIYETİ VE İMTİHAN İLİŞKİSİ	74
F. İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ VE DİNDE ZORLAMA	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANIN VARLIK KARŞISINDAKİ KONUMU GEREĞİ	
TEMEL GÖREV VE SORUMLULUKLARI.....	79
A. SORUMLULUK BAĞLAMINDA İNSAN – EŞYA İLİŞKİSİ	80

B.İNSANIN HİLAFET KONUMU VE YERYÜZÜNÜ İMAR GÖREVİ	82
D.ALLAHA KARŞI SORUMLULULUĞUN İFADESİ OLAN İBADET GÖREVİ.....	86
SONUÇ	89
BİBLOGRAFYA	93
ÖZET.....	100
SUMMARY	101

KISALTMALAR

a.g.e.= Adı geçen eser

a.s.= Alehhisselâm

b.=İbn

bkz.=Bakınız

C.= Cilt

Çev.= Çeviren

Der.= Dergisi

İ.A.= İslâmi Araştırmalar

K.K.= Kur'ân-ı Kerim

Mad.= Maddesi

M.Ü.İ.F.= Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

Neşr.= Neşriyat

Ö.= Ölümü

s.= Sayfa

Sad.= Sadeleştiren

T.D.V.= Türkiye Diyânet Vakfı

Terc.= Tercüme

TSMK= Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

v.b.= Vebenzeri

vr= Varak

Yay.= Yayınları

y.y.= Yüzyıl

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim, insanı yeryüzünün halifesi olarak tanıtmaktadır. Bu nedenle yeryüzünün imar görevini insana yüklemiş ve onu bu görevle sorumlu tutmuştur. Sorumluluğun bir gereği olarak da insana akıl ve seçme hürriyeti vermiştir. Bu sebeple insan, itaati ve kulluğuyla melekler seviyesine çıkarken, işlemiş olduğu günahlar sebebiyle de hayvanlardan daha aşağı bir konuma inebilmektedir. Bundan dolayı insana yakışan şey, kendisine verilen bu yetenekleri değerlendirerek en zirve noktaya ulaşmaktır. İnsanın fitratı bu donanımına sahiptir. Kâinata insandan başka ikinci bir varlığa verilmeyen bu istidat, insanı tüm varlıklardan farklı ve üstün kılmıştır. Onun bu değerli vasfı, kendisini başta Allah'a, sonra tüm varlığa karşı sorumlu kılmıştır.

İslam dini insanı böyle yüce bir mevkide değerlendirmiştir. Hiçbir felsefe ekolü veya din insana böyle değerli bir mevki vermemiştir.

Biz bu çalışmamızda, dinimizin insanı ne kadar ulvi bir bakış açısıyla değerlendirdiğini, insanın İslam dini ile şeref kazandığını, bu nokta itibari ile insanın hangi maksat ile yaratıldığını ve Allah'ın ona verdiği değerli misyonu ve bu misyonun insana yüklediği sorumlulukları ele almaya çalıştık.

Bu sorumlulukların yerine getirilmesi hususunda insanın aklının ve hür iradesinin tamamen devrede olduğunu özet bir şekilde sunmaya çalıştık.

İnsan bu yüce mevkinin hakkını vermeye çalışırken karşısına sorumluluğuna engel teşkil edebilecek nefis-i emmare, şeytan ve

dünya hayatının cazibeleri çıkacaktır. İşte bu hususlar da insanın neler yapması gerektiğini kısaca anlatmaya çalıştık.

Çalışmamda katkısı bulunan ve değerli görüşleriyle yolumu aydınlatan tez danışmanım saygıdeğer Prof. Dr. İdris Şengül Hocam'a teşekkürü bir borç biliyorum.

FATİH AÇIK

A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

İnsanoğlunu yaratan yüce Allah insanı belli bir gayeye matuf yaratmıştır. İnsanı yaratan Allah onu yeryüzünde başıboş bırakmamış ona bir takım sorumluluklar yüklemiŐtır. İnsana yüklediği bu sorumlulukları yerine getirebilmesi için de ona gerekli olan irade hürriyetini vermiŐtır. İŞte insan bu irade hürriyeti sayesinde iyilik ve kötölük yapabilme kabiliyetine sahip kılınmıştır. Bir taraftan Allah'ın insana yüklediği yükümlölükler diğer taraftan da bu yükümlölükleri yerine getirmesine engel olabilecek insanın kendi nefsi ve ona daima kötölüğü emreden Şeytan bu irade hürriyetini etkileyen olumsuz etkenlerdir. Buna karşı insanın Allah'a olan inancı ve bu inançtan kaynaklanan sorumluluk bilinci de irade hürriyetini olumlu yönde etkileyen unsurlar olarak karŐımıza çıkmaktadır.

Dinimize göre iyi bir davranış Allah'ın istediği ve emrettiği davranıŐtır. Kötü bir davranış ise Allah'ın istemediği ve yasakladığı davranıŐtır. Bu çerçevede insanın irade hürriyeti ve sorumluluğunu değerlendirecek olursak; iyi insanlar Allah'ın emrettiği kurallar çerçevesinde hayatına düzen veren ve olaylara bu kurallar çerçevesinde yaklaŐım tarzı geliŐtiren insandır ve bu insan tipi sorumluluğunun gereklerini yerine getirmeye çalıŐır. Aklını nefsinin arzu ve isteklerinin emrine vermez. Aklını Allah tarafından kendisine verilen yükümlölükleri yerine getirme hususunda en mühim bir araç gibi değerlendirir ve bu doğrultuda aklını kullanır ve Şeytanın vesveselerine göre hareket etmez. Yeryüzünde adalet ve hakkaniyet ölçülerine göre hareket eder ve her canlıya bu doğrultuda davranır. Bu açıdan bakıldığında insanoğlu, irade hürriyeti, akıl ve iman gibi onu diğer canlılardan üstün kılan bir takım özelliklerle mücehhez kılınan, sorumluluk sahibi Kur'ân'ın da ifadesiyle her Őeytin kendisinin hizmetine sunulduğu, yeryüzünün tek Şuurlu ve bu yönüyle de en sorumlu varlığı olan eşsiz bir

halifesidir. Yüce Allah'ın emirlerini anlayabilen, ilim sahibi olan ve bu emirlere göre yaşamayı kendisine hayat tarzı edinen mükemmel bir varlıktır.

“Kur'ân'ı Kerim'de irade hürriyeti ve sorumluluk çerçevesinde insan hayatı” konulu araştırmamızda amacımız; insanın üstün yaratılışı gereği yeryüzündeki konumunu, bu konumu gereği temel görev ve sorumluluklarını ele almaktır. Ayrıca Kur'ân'ı Kerim'de insanın irade hürriyetinin ayetlerde nasıl ele alındığını ayrıntılı bir şekilde incelemek, irade hürriyetinin sınırlarını ortaya koymak ve irade hürriyetini olumlu ve olumsuz etkileyen faktörleri belirtmektir. Bu çerçevede araştırmamızı değerlendirecek olursak; çalışmamız, insanın yeryüzündeki eşsiz konumunu, bu konumu gereği sorumluluklarını ve bu sorumlulukları yerine getirirken ona sunulan üstün yetenekleri ve irade hürriyetini daha iyi anlamak adına önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kur'ân'daki ifadesiyle halifelik vazifesiyle muvazzaf olan insanın tüm kâinattaki önemi de dolaylı olarak ortaya konmuş oluyor. Bu manada Kur'ân'da insanın nasıl ele alındığını ortaya koyması açısından da araştırmamız ayrıca önemlidir.

İnsanı gerçek manada “insan” yapan onun sorumluluk şuuruna sahip bir varlık olması hususiyetidir. Eğer böyle olmazsa diğer mahlûkattan cismi bir takım hususlar dışında pek farkı kalmaz. Bu manada “halife” pozisyonunu temsil eden bir varlıktan çok kâinattaki diğer varlıklar gibi sıradan bir yaratık olur ki bu manada Kur'ân'daki ifadesiyle “Ahsen-i Takvim” derecesinden “esfel-i safilin”¹ derecesine kadar düşen bir varlık olma gibi aşağılayıcı bir duruma da düşmesi söz konusu olur. Araştırmamız; konumunu ve sorumluluklarını anlamış bir insanla sorumluluklarından ve değer yargılarından uzak bir insan arasındaki farkı ortaya koyması açısından da önem arz etmektedir. Bütün bunların yanı sıra

---

¹ Tin 95/4

araştırmamız iyice incelendiğinde Kur’ân’daki “ideal insan tiplerinin” başka bir ifadeyle örnek insan modelinin nasıl müşahhaslaştırılacağını da göstermesi sebebiyle ayrıca önemlidir.

B. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODU

Araştırmamızın konusu “Kur’ân’ı Kerim’de irade hürriyeti ve sorumluluk çerçevesinde insan hayatıdır.”

Kur’ân’ı Kerime göre insan bütün özgürlüğü elinden alınmış rüzgârın önünde savrulan yaprak gibi varlık değildir. Allah, ona irade hürriyetini dolayısıyla iyilik ve kötülük yapma kabiliyetini vermiştir. İnsan, sorumluluğunun bilincinde olan bir varlık olarak Allah’ın emir ve yasakları çerçevesinde bir hayat yaşayacak ya da bu sorumluluğu hiçe sayan gayesiz bir yaşam sürecektir. Araştırmamızda bu hususlar irdelenmiştir.

Araştırmamızda ilk önce konumuzu ilgilendiren ayetler ele alındı. Bunun için de Kur’ân’ı Kerim mealiyle okunarak konumuzla ilgili ayetler çıkarıldı. Kur’ân’ın bütünlüğü çerçevesinde bu ayetlerden istifade etmeye çalıştık.

Bir sonraki aşamada Kur’ân’da konumuzla ilgili ayetlerle ilgili olarak gerek çağdaş gerekse eski dönem müessirlerin görüş ve yorumlarına yer verilmiş, konu hakkında bizim değerlendirmelerimiz ortaya konmuştur. Bütün bunların yanı sıra konu ile ilgili ana temalar hakkında sözlük çalışması yapılarak araştırmamızda geçen halife v.b. kelimeler hakkında kısa etimolojik bilgiler verilmiştir.

Bir sonraki aşamada konumuzla ilgili kitaplardan ve makalelerden elde edilen bilgilerden faydalandık. Bu amaçla çok sayıda eser titizlikle gözden geçirilmiş ve mümkün olduğunca özet ve anlaşılır bilgiler sunulmuştur.

Giriş bölümünde öz bir şekilde insan hayatının ne denli önemli olduğunu ve insanın varlık karşısında ne değer ifade ettiğini sunmaya çalıştık. Ayrıca insanın halife konumu gereği yüklendiği sorumluluklara da kısaca değindik.

Araştırmamızın birinci bölümünde genel olarak insanın sorumluluğu ele alınarak, bu sorumluluğunun temel nitelikleri üzerinde durulmuştur. İnsanı sorumlu kılan hususlar, yeryüzünde sadece insana verilen bazı yetenek ve kabiliyetler de anlatılarak ifade edilmeye çalışıldı. Ayrıca, sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırken insanın karşısına çıkacak nefis, şeytan ve dünya hayatının cazibesi gibi engeller üzerinde de durmaya çalıştık.

İkinci bölümde irade ve hürriyet kavramları tek tek ayrı bir incelemeye tabi tutularak irade hürriyeti bağlamında sorumluluk hususuna netlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise insanın halife sıfatı gereğince genel olarak kâinattaki temel görevi ve sorumlulukları izah edilerek sonuç bölümüyle araştırma sona erdirilmiştir.

GİRİŞ

KUR'ÂN'I KERİM'E GÖRE İNSANIN YERİ, DEĞERİ VE SORUMLULUĞU

İslâm dini'ni en güzel şekliyle yaşayabilmek için hayatın anlamını çok iyi bilmek gerekmektedir. Dinin var oluşa yüklediği anlam, kâinatın her şeyiyle emrine sunulduğu insanda kendisini bulmuştur. Zira Kâinat “insan hayatı” eksenli yaratılmıştır. Yani kâinatın varlığını anlamlandıran husus insanın yaratılışı olmuştur.

Kur'ân penceresinden bakıldığında Allah'ın insanı varlık âleminin yaratılmasının yegâne sebebi kıldığı görülür. Varlık âlemi onun üzerinde kurgulanmıştır. Bu yüzden Kur'ân'da bütün yaratıklar arasında en büyük önem insana verilmiştir.² Varlık sıralamasında en üst makam insana aittir. Yaratılış, fikir ve inanç bakımından en şerefli yer onundur.³ Kur'ân, insan ile ilgilendiği kadar başka hiçbir varlıkla ilgilenmemiştir.⁴ Diyebiliriz ki Kur'ân'ın hiçbir konusu, pasajı, mesaj ve maksat bakımından “insan”dan soyutlanamaz.⁵

Kur'ân'a göre insan basit bir varlık olmayıp, Allah tarafından kademe kademe tekemmül ettirilip birçok maddenin karışımından süzülerek meydana getirilmiş kıymetli bir varlıktır.⁶ Allah'u Teala,

---

² Toshihiko, İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, Çev: Ateş, Süleyman, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, Ts. s.93

³ Kaya, Süleyman, Kur'ân'da İmtihan, İnsan Yayınları, İstanbul 2003 s: 64

⁴ Ramazan, Muhammed Said, Bûti, Kur'ân'da İnsan ve Medeniyet, Çev: Resul Tosun, Risale Yayınları, İstanbul 1987, s.41 Ayrıca Kur'ân'da Allah-insan münasebeti ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Muhammed, Hamdullah, Kur'ân'ı Kerim Tarihi, Çev: Salih Tuğ, İFAV Yayınları, İstanbul 1993, s.30

⁵ Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'ân, Çev: Açıkgenç, Alparslan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1996, s.35

⁶ İnsan 76/1-2

bu şerefi vurgulamak için insanı “kudret eliyle yarattığını belirtmiştir.”⁷ Özel bir yaratılışa sahip olan insan, bu sebeple meleklerin secdelerine muhatap olmuştur. Çok önemli bilgilerle donatılmıştır. Kendisini var eden yüce Allah, insana eşyanın adlarını da öğretmiştir. Çünkü o, yeryüzünde halife olarak yaratılmıştır. Bu durum, kendisinin bir görevle yükümlü olduğunu göstermektedir. Görevin yapılabilmesi, bilinmesiyle ilgilidir. Onun için insan önceden görevi hususunda bilgilendirilmiştir.⁸

Kur’ân’ı Kerimde meleklerin Âdem’e secdeleri, Allah’ın Âdem’e bütün isimleri öğretişi, meleklerin bu isimleri bilememeleri üzerine Âdem’in isimleri meleklere arzı⁹ insanın şeref ve mahiyetini gösterir.¹⁰

Kur’ân’ı Kerim insanın şan ve şeref sahibi olarak yaratıldığını vurgular. “Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları (çeşitli nakil vasıtaları) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik, yine onları yarattıklarımızdan birçoğundan cidden üstün kıldık ”¹¹

İnsan, ilahi yaratılıştan en çok pay almış veya ilahi tekvin sıfatının kendisinde en fazla tecelli ve tezahür ettiği varlıktır.¹²

İnsanoğlu Allah’ın yarattıkları arasında kendine has özellikleri olan ve benzeri bulunmayan, en büyük ve en küçük âlemlerin yönetimi eline verilen mümtaz bir varlıktır. Bu insanoğlu için nebiler gönderilmiş, hikmetler ihtiva eden kitaplar onlar için

⁷ Sad 38/75 Ayrıca bkz: Kaya,Süleyman, a.g.e, s.66, Altıntaş, Hayrani, İslam’ın Gerçek Yüzü, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2005, s: 143–146

⁸ Altıntaş, Hayrani, a.g.e. s.143

⁹ Bakara 2 / 30–33

¹⁰ Erdem, Mustafa, Hz Âdem, TDV Yayınları, Ankara 1994, s: 140

¹¹ İsrâ 17 / 70

¹² Kılıç, Sadık, Tarihsellik ve Akılcılık Bağlamında Kur’ân’ı Anlama Sorunu, İhtar Yayınları, İstanbul 1999, s.10

indirilmiş, dünyanın içindeki her şey onun emrine müsahhar kılınmıştır.¹³

Allah, göklerde ve yerde bulunan her şeyi insanların yararlanması için yaratmış ve bunları insanlara boyun eğdirerek, onlara birer hizmet aracı yapmıştır.¹⁴ Bu durum Kur’ân’da; “Allah’ın göklerde olanları da yerde olanları da buyruğunuz altına verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmez misiniz?”¹⁵ İfadesiyle anlatılmaktadır.

Kur’ân’da insan – eşya arasındaki ilişkinin boyutu, teshir, tezlil ve temkin kavramlarıyla anlatılmaktadır. Bu sözcükler Arapça’ da boyun eğdirme, hizmet ettirme anlamlarını en açık bir şekilde ifade etmektedirler. Bunlar evrende bulunan her şeyin kayıtsız şartsız Allah’a boyun eğdiğini özlü olarak belirtirken, her birinin Allah’ın kendisine verdiği, takdir ettiği özelliklerle insanın çıkarlarına da boyun eğdirildiğini vurgulamaktadır. Bu husus Allah’ın insana özel bir lütfudur. Eşyanın insanın buyruğuna verilmesi insanın bütün eşyadan daha kıymetli olduğunu ifade etmektedir.¹⁶

İnsan akıl, ruh ve beden itibariyle yeryüzünün en şerefli varlığı olarak yaratıldığı için yeryüzündeki her şeye akli ile hükmedebilmekte, eşyanın hakikatini araştırabilmekte ve onları kendi hizmetinde kullanabilmektedir. Bunlar insana tabiatıyla büyük bir üstünlük ve bir takım imtiyazlar kazandırmaktadır.¹⁷

---

¹³Cerrahoğlu, İsmail, Kur’ân’ı Kerim’den Öğütler, Ankara 1991, s.158

¹⁴ Pazarbaşı, Erdoğan, Kur’ân ve Medeniyet, Pınar Yayınları, İstanbul 1996, s.106

¹⁵ Lokman 31 / 20 ayrıca bkz. Casiye 45 / 13

¹⁶ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s.107

¹⁷ Saka, Şevki, Yabancılaşma Karşısında Kur’ân, İrşad Kitaplığı, Ankara 1997,s.111

Sahip olduğu bu liyakat ve üstünlükler dolayısıyla Kur’ân insana “halifelik” vasfı yükler.¹⁸ Halife başkasının yerine geçen, yaptığı işte onun yerini tutan, sultan vekil anlamına gelir.¹⁹

İnsanı ne istediğini seçebilecek bir yetenekte olarak yaratan Yüce Rabbimiz ona en büyük değeri vermiş, onu kendisinin yeryüzündeki halifesi olmak rütbesi ile şereflendirmiştir. Bu, öncelikle insanın dünya sahnesinde en önemli göreve sahip bir varlık olduğunu ifade eder. Çünkü o, tüm evrenin Rabbi Allah’ın yeryüzündeki halifesidir. Bu nedenle insanın hayattaki görevi diğer varlıkların hepsinden hem daha büyük hem de daha önemlidir.²⁰

İnsanın yeryüzünün halifesi olarak yaratılması, eşyanın bilgisinin öğretilmesi ve eşyanın hizmetine ve buyruğuna verilmesiyle, insanın diğer yaratıklardan üstün kılınması birbiriyle bağlantılı bir olaydır.²¹ İnsanın Allah’ın halifesi olması; onun güç, yetenek ve bilgiyle donatılmasının yanında diğer varlıklardan üstün olmasını gerektirmiştir.²²

İnsanı üstün konuma getiren; onun çok güzel bir surette, olgun bir mizaca, normal bir boya sahip kılınmasının yanında, akıl, konuşma, düşünme ve anlatma, temyiz etme, okuma, yazma, geçim vasıtalarını bulabilme ve sanat yeteneğiyle donatılmış olmasıdır.²³

Allah, insanın yeryüzünün halifesi olmasını istemiş ve ona bu görev için gereken her şeyi vermiştir. Bu özellikleri ile insan, yeryüzünün hilafeti görevine hazır bir duruma getirilmiş ve

---

¹⁸ Bakara 2 / 30–33 ayrıca bkz. Fatır 35/39; Sad 38/26

¹⁹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur’ân Dili, Azim Yayınları, İstanbul, Ts 1/300

²⁰ Tozduman, Aysel Zeynep, İslam Ve Batı Gözüyle İnsan, Seha Neşriyat, İstanbul, 1991, s: 194

²¹ Bkz İsrâ 17/70

²² Erdem, Mustafa, a.g.e. s: 22

²³ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s:117

hilafetin sorumluluğunu yüklenmiştir.²⁴ Yeryüzü hilafetinin her türlü imkânlarına sahip kılınan insanın, bu göreviyle orantılı bir şekilde de sorumluluğunun bulunacağı açıktır.²⁵

İnsanoğlu kâinatın efendisi ve halifesi olması yönüyle çok önemli bir “emanet” yüklenmiştir. Kuran’ı Kerim bu hususu şöyle ifade etmektedir;

“Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar. Zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yükledi. İnsan (bu emanetin hakkını gözetmediğinden) Cidden çok zalim, çok cahildir.”²⁶

Burada "emanet" kelimesi, Kur’ân'a göre yeryüzünde insana verilen "hilafet" görevi yerine kullanılmıştır. İnsana isyan ve itaat etme seçeneğinin ve bu özgürlüğü kullanırken kendisine sayısız yaratık üzerinde hâkim olma yetkisinin verilmesi, kaçınılmaz olarak insanın yaptığı hareketlerden sorumlu olmasını ve iyi amelleri için mükâfatlandırılıp, kötü amelleri için cezalandırılmasını gerektirir. İnsan bu güç ve yetkileri kendisi kazanmadığı gibi, bilakis bunlar kendisine Allah tarafından ihsan edildiği ve Allah'a bu güçlerin iyiye veya kötüye kullanılmasının hesabını vereceği için bunlar, Kur’ân'ın başka yerlerinde hilafet, burada ise emanet olarak tanımlanmıştır.²⁷

İnsan ancak böyle bir manzarayı gözü önünde canlandırarak, kâinatta ne kadar hassas bir konumda olduğunun farkına varabilir. Allah bu ayette imtihan alanında dikkatsiz bir hayat süren, ne kadar büyük bir yükü omuzladığının ve dünya hayatında bir davranış veya tavrı seçerken aldığı yanlış veya doğru kararların hangi sonuçlara

---

²⁴ Bkz: Ahzab 33/72

²⁵ Bkz: Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s:116–119

²⁶ Ahzab 33/72

²⁷ Mevdudi, Ebu'l-Ala, Tefhimü'l Kur'ân, Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, IV/414

yol açacağıının farkında olmayan kimseleri "zalim ve cahil" olarak tanımlamaktadır.²⁸

Emanet, böyle göklerin ve yeryüzünün ve dağların dayanamayacakları derecede ağır, yerine getirilmesi zor, sorumluluk getiren büyük ve korkunç bir yükür. İşte insanoğlu böyle ağır ve hakkını vermesi zor bir görevi yüklenmiş bulunmaktadır.²⁹

Kâinattaki varlıklar arasında ayrıcalıklı yaratılan insanın³⁰ kendi konumunun hakkını vermesi ve insan olarak sair varlık karşısındaki değerli konumunun gereklerini yerine getirmesi, onun, kâinatın imar ve düzeni vazifesini de yerine getirmesidir. İnsan bu vazifeyi yerine getirince Allah'ın yarattıkları içinde eşsiz bir dereceye ulaşır.³¹

Onun ulaşmış olduğu bu makam sayesinde yeryüzü huzur ve sükûnet bulur. Zira kâinattaki her şey belli bir düzen içinde ve hatasız olarak yaratıldığı gibi kudreti sonsuz olan Allah tarafından da her an kontrol edilmektedir. Durum böyle iken kâinatın bu mükemmel işleyişini devam ettirecek veya bunu aksatabilecek, yeryüzünde irade sahibi tek varlık olan insan dışında başka bir etken de yoktur.

İnsan, hilafet görevini yerine getirerek yeryüzünde huzur ve güvenin teminatı olur. Bu vazifesini aksattığı zamanda yeryüzünün tüm dengelerini olumsuz yönde etkileyebilir. Çünkü insan, kâinattaki tüm varlıkla alakadar olarak yaratılmıştır. Ayrıca

---

²⁸ Mevdudi,a.g.e., IV/415

²⁹ Bkz: Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, VI/342

³⁰ İsrâ 17/70

³¹ Bkz: Kutub, Seyid, Fi Zilali-Kur'ân, Cev: Salih, Uçan, Vahdettin, İnce, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Ts 2/357

yeryüzünde akıl, düşünebilme kabiliyeti ve irade yalnızca insanoğluna verilmiştir.

Allah'ın yeryüzündeki halifesi bu yönüyle de ayette ifade buyrulduğu gibi “emanetçi” olan insanın en temel sorumluluğu kâinattaki düzeni sağlamak ve kargaşa ve bozgunculuğu da önlemektir. Bu konuda her bir fert kendi çapında sorumludur.

Bu hususta insan sadece kendisine ve topluma karşı sorumlu değil aynı zamanda tüm varlığa karşı mükellefiyet altındadır. Çünkü insanın ortaya koyacağı iyi veya kötü her amel tüm varlığı etkileyebilmektedir. İnsan, hak, hukuk gözetmeyen bir canı olursa bundan hem hayvanlar âlemi hem tabiat, hem de yeryüzünün diğer doğal tüm dengeleri etkilenir. Bu nedenle insanın halifelik konumunu ifası kâinattaki düzen ve işleyiş için hayati önem arz etmektedir.

Görüldüğü gibi insanoğlu çok üstün yetenek ve kabiliyetlerle donatılarak kâinatın baştacısı olarak hilafet vazifesi ile yeryüzüne gönderilmiştir. Onun bu eşsiz konumu ve özellikleri ona; varlığa ve kâinatın yaratıcısı Allah'a karşı hususi bazı sorumluluklar yüklemiştir. Kâinatın her şeyi kendisinin emrine verildiği için o, yeryüzünün imarı vazifesi ile görevlendirilmiş ve kendisine bu lütuf ve ihsanları veren Allah'a karşı şükür ve kullukta bulunmakla sorumlu tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
İNSANIN YARATILIŞ ÖZELLİKLERİ
AÇISINDAN SORUMLULUK

A.KUR'ÂN'I KERİM'DE İNSANIN SORUMLULUĞUNUN TEMEL NİTELİKLERİ

Kur'ân'ı Kerim'de insan gerçeği çok yönlülüğüyle paralel ele alınmış olup, onun varoluşunu temellendiren ayetler beşeri varoluşun bütünlüğünü yansıtacak şekilde ortaya konmuştur.³² Bu nedenle Âdemin yaratılışını anlatan ayetler insanoğlunun ne denli önemli bir mevkide yaratıldığını, varlığa karşı asli konumunu ve bu konumunun gerektirdiği sorumlulukları ifade etmesi yönüyle önem arz etmektedir.³³

Âdemoğlunun yaratılışını anlatan ayetlerdeki hikmetleri anlamak, insanoğlunun bugüne kadar en çok üzerinde durduğu; 'ben kimim, nereden geliyorum, nereye gidiyorum?' suallerine cevap vermesinde ona yardımcı olacaktır.

İnsanın, yaratılmadan önce meleklerle "halife" sıfatıyla tanıtılması, o güne kadar meleklerle dahi öğretilmeyen isimlerin insana öğretilmesi ve en sonunda da meleklerin, itaatin en üst düzeyde ifadesi olan secde ile Âdeme secde ettirilmeleri³⁴, onun daha dünyaya gönderilmeden önce ne kadar önemli sorumluluklar yükleneceğinin bir başlangıç ifadesi idi.

İnsanın sorumluluklar dünyasına gönderilişinin mukaddimesi hükmünde olan, insanın hayat serüveninin anlam boyutunu teşkil eden bu ayetleri üç bölümde inceleyeceğiz.

---

³² Kutluer, İlhan, İlim Ve Hikmetin Aydınlığında, İz Yayıncılık İstanbul 2001, s: 26

³³ Bkz: Cerrahoğlu, İsmail, Kur'ân'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.20, s:87

³⁴ Bakara 2 / 30-33 ayrıca bkz. Fatır 35/39; Sad 38 /26

Birinci bölümde; daha insanın yaratılmadan önce, Allah’u Teala’nın bu meseleyi meleklerle insana halife vasfını yükleyerek arz etmesini ve bu sunuşun insanın yeryüzündeki konumu için neler ifade ettiğini inceleyeceğiz.

İkinci bölümde ise; Âdem’e isimlerin öğretilmesini, ona ilim öğrenme kabiliyetinin verilmesini, eşyanın bilgisine hâkim kılınmasını ve bu bilgi cihetiyle Âdem’in meleklerle üstün kılınışını anlatacağız.

Üçüncü bölümdeyse; meleklerin Âdem’e secde ile emrolunmaları ve buna rıza göstermeyen ibislin baş kaldırışını inceleyeceğiz.

Meleklerin Âdem’e secde ile emrolunmaları beraberinde ilginç neticeler doğurmuştur. Secde ile halife vasfı yüklenerek meleklerle tanıtılan, sonrasında ise isimlerin öğretilmesi ile ayrıcalıklı kılınan Âdem’in meleklerle üstünlüğü tescillenmiştir. Ayrıca, Âdem’e kıyamete kadar düşmanlık besleyecek ve daima onu doğru yoldan saptırmaya çalışacak şeytan da bu hadise ile ortaya çıkmıştır.

1. İnsana Halifelik Misyonunun Yüklenmesi

Kur’ân-ı Kerimde, insanın yaratılışı öncesini anlatan ayetlerdeki tablo çok ilgi çekicidir.

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. “Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan

dökecek insanı mı halife kılıyorsun?” dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.³⁵

Daha insan denen varlığın yaratılmadan önce, onun meleklerle halife sıfatıyla tanıtılmış olması, yaratılacak bu varlığın konumunu ifade etmesi açısından önemli ipuçları içermektedir. Bu konu ile ilgili olarak Taberi şunları ifade etmektedir:

“Ben yeryüzünde benim yerime insanlar arasında adaletle hükmeden bir halife yaratacağım. O halife de Âdem ve Allah’a itaat eden, insanlar arasında adaletle hükmeden ve Âdem’in yerine geçen kimselerdir.”³⁶

Elmalılı Hamdi Yazır ise bu ayet-i kerimeyi açıklarken şunları söylemektedir: “Kendi irademden kudret ve sıfatımdan ona bazı salahiyetler vereceğim, o, bana izafeten, bana vekâleten mahlûkatım üzerinde bir takım tasarrufa sahip olacak, benim namıma hükümlerimi icra edecek, fakat bu hususta asil olmayacak, kendi zatı ve şahsı adına asaleten hükmedecek değil, ancak benim bir vekilim, bir kalfam olacak, iradesiyle benim iradelerimi, benim emirlerimi, benim kanunlarımı tatbik eden memur bulunacak sonra onun arkasından gelenler ve ona halef olarak aynı vazifeyi icra edecek olanlar bulunacak.”³⁷

Ayet-i kerime de insanın meleklerle tanıtılırken ona halife vasfının yüklenmesi ayrı bir anlam ifade etmektedir. Müfessirler genel olarak buradaki halife kelimesinden kastın vekil olduğunu söylemişlerdir.

---

³⁵ Bakara 2/30, Gölcük, Şerafettin, Kur’ân’da İnsanın Değeri, Pınar Yayınları, İstanbul 1983, s: 22

³⁶ Taberi Ebu Cafer Muhammed B. Cerir , Taberi Tefsiri, Çev: Karakaya, Hasan, Aytekin, Kerim, Hisar Yayın Evi, İstanbul,1996, I/185

³⁷ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e. I/299

Ayet-i kerimenin daha iyi anlaşılabilmesi için halife kavramının üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

a.Halife

Sözlükte halife kavramının nesil, zürriyet iyi veya kötü bir şekilde birini temsil etme, birinin yerine geçme, birbiri ardınca gelme, bir şey üzerinde tasarrufa yetkili kılma gibi farklı birçok anlamları bulunmaktadır.³⁸

Halife sözcüğünün çoğulu “halaif” ve “hulefa” gelmektedir.³⁹ Bunun mastarı ise, “hilafet” sözcüğüdür. Halifenin çoğulunun “halaif”, halifin çoğulunun da “hülefa” olduğu söylenmiştir.⁴⁰ Her iki sözcüğünde halifenin çoğulu olduğu da belirtilmektedir.

Halife kendisinden öncekine vekil kılınan birinin yerine geçen kimse demektir.⁴¹ Bir kimse başkasından sonra gelip onun yerine geçerse falan adam filan adama halef oldu denir. İnsan halifeliği daha farklı bir durumdur. Bu görev ona Allah tarafından verilmiştir ve onun halifeliği yeryüzünün yönetiminde Allah'ın temsilcisi olma noktasındadır.⁴²

Kur'ân'da “halife” iki⁴³ ve çoğulu “halaif”⁴⁴ ve “hülefa” sözcükleri de yedi ayette geçmektedir.⁴⁵

---

³⁸ Halife kavramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbn Manzur Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed, Lisanü'l Arab, Beyrut 1968, IX/ 82–97, Asım Efendi, el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusu'l- Muhit, İstanbul 1305, III/569–577

³⁹ Asım Efendi, III,574

⁴⁰ Rağıp el-Hüseyn b. Muhammed el-Isfehani, Müfredatu Elfazi'l- Kur'ân, Beyrut 1992, 294, İbn. Manzur IX/83

⁴¹ İbn Manzur, IX/83, Ebu Hayyam, el – Endülüsi, el – Bahrul Muhit, Riyad ts.1, 140 Şevkani 1,162

⁴² Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s.94

⁴³ Bakara 2/30, Sad 38/26

⁴⁴ Enam 6/165, Yunus 10/14, Fatır 35/39

⁴⁵ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e, s.95

Hilafet; başkasına vekillik etmek, az veya çok onun yerini tutarak, onu temsil etmek demektir.⁴⁶ Birinin yerine geçerek vekâlette bulunma, aslın bulunmayışından veya onun ölümünden ya da acizliğinden veyahut da bunların hiçbiri olmaksızın vekil edinilen kimsenin şereflendirilmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁷ İnsanın hilafetle şereflendirilmesi de bu türdür. Demek ki her halifenin kıymet ve şerefi, asilin derecesiyle orantılıdır.⁴⁸ Bunun içindir ki melekler, Allah'a secde ettikleri gibi O'nun halifesi olan insana da secde etmişlerdir.⁴⁹

Halife sözcüğünün; birisi adına iş yapma, işleri idare etme tasarrufta bulunma anlamlarından hareketle, Allah'ın yeryüzündeki halifesi demek; yeryüzünde Allah'a vekalet edecek, O'nun adına iş yapacak, kısaca yeryüzünün hakimiyeti eline teslim edilecek bir varlık demektir ki, bu da, insandır.⁵⁰ İnsan, bu hilafetin icrası için gerekli yetenek ve yetkiyle donatıldığı gibi, yeryüzü de bu işte gerekli olan her türlü maddi donanımına sahip olarak yaratılmıştır. Buna göre, eşyanın kullanımı ve güvenli yaşama ortamlarının sağlanmasında, bütün yetki ve sorumluluk insana bırakılmış olmaktadır. Her bir fert, kendisinin Allah'ın halifesi olduğunu anlayacak ve bunun gereği ne ise, onu yapmaya çalışacaktır.⁵¹

Yeryüzünün halifesi insan, Allah'ın vermiş olduğu irade ve kudretle, Allah adına ve O'na vekâleten, yaratılan diğer varlıklar üzerinde hem tasarruf yetkisine sahip ve hem de Allah'ın hükümlerini uygulama konumunda olacaktır. Bu görev, asalet değil, sadece bir vekâletten ibarettir. Yeryüzünde halife olarak yaratılan bu insandan sonra gelenler de, ona halef olarak aynı görevi yerine

---

⁴⁶ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, I/300

⁴⁷ Ragıp 294

⁴⁸ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, I/300

⁴⁹ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e, s.95 ayrıca bkz. Bakara 2/30

⁵⁰ Koçyiğit, Talat, Cerrahoğlu, İsmail, Kur'ân'ı Kerim Meal Ve Tefsiri, Ankara 1990, I, 87-88

⁵¹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, I, 299

getireceklerdir. Halife, asilin şeref ve salahiyetini temsil ettiği için, Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratacağını söylemesi üzerine melekler, burada insan için kullanılan halife sözcüğünün muhtevasından, insana bahşedilen şerefi takdir etmişler ve bu nedenle de, yeryüzündeki bir mahlûka, böyle yüksek bir güç ve yetkinin verilmesiyle, bu varlığın bunu kötüyeye kullanabileceği ihtimalinden korkmuşlardır. Acaba bu yetkiyle donatılan insan, bunu iyi kullanabilecek mi? Yoksa bu vekâleti, asalet zannederek, kendi hesabına hükümleri icraya kalkışırsa, yeryüzüne fesat vermeyecek mi? gibi soruları içlerinden geçirmeye başlamışlar ve bu yüzden de; kendilerinin sürekli Allah'ı hamd ile tesbih ve takdir edip dururken, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak, kanlar dökecek birinin mi varedileceği, şeklindeki kuşkularını belirtmişlerdir. Buna karşılık Allah, onların bu konuda bilmediği şeyler olduğunu ve bunu da en iyi bilenin, kendisi olduğunu ifade etmiştir.⁵²

Âdemoğluna, Allah'ın halifesi olma şerefi böylece verilmiştir. Bu şerefli mevki insan için son derece onurlandırıcı bir durum olduğu gibi beraberinde diğer tüm varlıklardan ayrı sorumlulukları da insana yüklemiştir. Vekil, asilin istediği gibi davranmalı ve onun istediği çizgide amel etmelidir. Ayrıca asilin yüceliği ve üstünlüğü her şeyiyle vekili de bağlar.⁵³

2. Âdeme İsimlerin Öğretilmesi Ve İnsanın Meleklerden Üstün Kılınışı

İnsan yaratılmadan önce yeryüzünde onun yaşayabileceği bir ortam meydana getirilmiş ve bu süre içinde ihtiyaç duyabileceği her şey etrafında varedilerek, hizmetine hazırlanmıştır. Sonra buraya sahiplik üzere insan yaratılmış ve bu hayat sahnesinde

---

⁵² Bkz: Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s:96

⁵³ Kutub, Seyid, Fizilali Kur'ân 1/81

tasarruf, güç, yetki ve sorumluluk da yine bu varlığa verilmiştir. Artık sıra yeryüzünün yönetimi kendisine verilen halifeye, sorumluluk alanında yer alan eşyanın tanıtımına gelmiştir. Böylece yeryüzünün halifesi eşya ile tanıştırlacak eşyanın bilgisine sahip olacak ve görev süresi içinde bunlardan en üst düzeyde yararlanacaktır.

Kur'ân'da yeryüzünün hayata hazırlanışı, insanın yaratılışı ve yeryüzünde halife kılınışını anlatan bir seyir içinde halifenin bu görev için yetiştirilmesi, eğitilmesi ve bilgilendirilmesi konusuna da değinilmektedir. Adem'in eşya konusunda bilgilendirilme olayı, Kur'ân'da şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“Ve Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle göstererek: 'Eğer sözünüzde doğrusanız, bunların isimlerini bana bildirin' dedi”.⁵⁴

Allah, burada meleklerin, Adem ve zürriyetinin yaratılması ve yeryüzüne yerleştirilmelerindeki hikmetin ne olduğunu anlamak maksadıyla sordukları soruyu; “Ben sizin bilmeyeceklerinizi bilirim”⁵⁵, tarzında cevaplandırmış ve Adem'e bütün isimleri öğrettiğini belirten ifadeyle de, meleklerin bilmediği, Adem'in, meleklerden üstünlük yönünü açıklamıştı.⁵⁶ Allah eşyayı bilme konusunda Adem'in, meleklerden üstün olduğunu ortaya koymak amacıyla da, ona eşyanın isimlerini öğretmiş ve meleklerden de bunların isimlerini söylemelerini istemişti.⁵⁷ Zaten meleklerin eşyanın isimlerini bilme konusunda herhangi bir iddiaları da söz konusu olmadığı için böyle bir istek karşısında onlar, kendi

---

⁵⁴ Bakara 2/30

⁵⁵ Bakara2/30

⁵⁶ Ebu'l Hasan Said b. Mes'ade, Mean'il Kur'ân, Beyrut 1985, I/145

⁵⁷ Fahrüddin, Razi Tefsir'i Kebir Mefatih'ul Gayb, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, II/175, T. II/262–263

bilgilerinin Allah'ın bilgilendirmesine bağı olduğunu bildirmişlerdir.⁵⁸

“”Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka, bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz âlim ve hakim olan Sen'sin' dediler.”⁵⁹

İnsanların yeryüzünde bozgunculuk çıkaracakları ve kan dökecekleri konusunda melekler bilgilendirildiği için, neden bu özelliklere sahip bir varlığın, yeryüzünün halifesi yapıldığını anlamak amacıyla, onların böyle bir soru sordukları, meleklerin yukarıdaki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Melekler, eşyanın isimleriyle ilgili olarak bilgilendirilmedikleri için, Allah'ın eşyanın isimlerini öğretmedikçe, bunu bilmelerinin mümkün olamayacağını söylemişlerdir.⁶⁰

Görüldüğü gibi, yeryüzünün halifesi olarak yaratılan insan, bu görevi için hazırlanmakta; önce tasarrufu altına verilen eşya ile tanıştırdıktan sonra eşyanın bilgisine ulaştırılmaktadır. İnsan, eşyanın bilgisi konusunda meleklerle olan sınavı kazanarak bu konuda meleklerin önüne geçmekte ve meleklerin bilemediği özellik de, burada ortaya çıkmaktadır. Allah, meleklerin eşyayı tanıma yeteneğinden yoksun buldukları için cevapsız bıraktığı aynı soruyu, bu kez halifelik makamına getirdiği Adem'e sormakta ve onun yeryüzünün halifeliğine, onlardan daha uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Daha önce eşya konusunda bilgilendirilen Adem, bu sorunun istenen cevabını vermektedir;

---

⁵⁸ Ahfeş, Ebu'l Hasan Said b. Mes'ade, Mean'il Kur'ân, Beyrut 1985 I/219–220

⁵⁹ Bakara 2/32

⁶⁰ Razi, II/209; T. II/328

“Allah ‘Ey Adem, onları isimler ile kendilerine bildir’ deyip de, o da onları isimleriyle söyleyince, (Allah) ‘Ben gökler ve yerin gaybını bilirim. Sizin açıkladığınızı ve gizlemekte olduğunuzu da bilirim diye size söylememiş miydim’ dedi.”⁶¹

Yeryüzünün halifeliğinin meleklere veya diğer varlıklara değil de, insana verilmesi, bu konuda onun daha yeterli ve yetenekli olduğunu ve bu görev için gerekli donanımda yaratıldığını göstermektedir. İnsanı kendi dışındaki varlıklardan ayıran akıl ve onun ürünü olan ilimdir. Bu özellikleriyle insan, yeryüzünün halifeliği görevine daha uygun görülmüştür. Eşyanın bütün isimlerinin ona öğretilmiş olması da bunu acık bir şekilde ortaya koymaktadır. Eşyanın bilgisi ve kullanma yetkisi yalnız insana verilmiş ve insan da, bunun için gerekli olan güç ve yeteneğe sahip kılınmıştır. Bu görev ve yetkiyi alan insan, yeryüzünde hayatını sürdürmek için elindeki malzemeyi kullanarak yeryüzünü imar etmiştir, medeniyetler kurmuştur. Çünkü Allah insana yeryüzünün kendisiyle imar ve ıslah edileceği eşyanın isimlerini öğretmiştir. İnsan topraktan yaratıldığından mayasına madde katıldığından madde onun bir parçası olmaktadır. İnsan bu yönüyle madde ile bağlantı kurabilmekte ve maddeyi imar edebilmektedir. Meleklerin yaratılışında madde olmadığı için onlar madde ile ilişki kuramamaktadır. Eşya ile ilişkiye geçebilme eşyanın bilgisine sahip olma ve eşyayı bu bilgiye göre işleme değiştirme yeteneği yalnızca insanda ortaya çıkmaktadır.⁶²

---

⁶¹ Bakara 2/33

⁶² Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e, s.99

3.Meleklerin Âdem'e Secde İle Emrolunmaları ve İblisin İsyanı

Kur'ân'ı Kerim'in beyanına göre fiziksel terkip ve tesviyesinin ardından Âdem'e ruh üfürülünce Yüce Allah meleklerle, ona secde etmeleri konusunda talimat vermiş, İblis hariç bütün melekler bu emre uymuşlardır. Nitekim bu husus, "Hani Biz meleklerle Âdem'e secde edin demiştik İblis hariç hepsi secde ettiler..."⁶³ Ayetin de olduğu gibi birçok Kur'âni nasla⁶⁴ açıkça beyan edilmiştir. Buna göre Allah, Âdemi meleklerden daha üstün ve onların saygısına layık bir mertebede yaratmıştır. Ancak bu meziyet Âdem'e değil bütün insanlığa aittir. Kur'ân'da başka vesilelerle insanoğlunun bu meziyetine işaret edilmiştir.⁶⁵

Bilindiği gibi secde, hürmet etmek, saygı göstermek, selâm vermek, boyun eğmek anlamlarına gelir. Saygı için alını yere koymak da itaatin bir simgesidir. Ayetten anlayabildiğimiz kadarıyla, söz konusu hitaba maruz kalan melekler hiç tereddüt etmeden Hz. Âdem'e secde etmişlerdir.⁶⁶

Allah'ı Teâla Âdem'i halifelik misyonu ile şereflendirmiş, onu, isimleri bilme sırrıyla serfiraz kılmış, sonrasında da melekleri ona secde ettirerek Âdem'in üstünlüğünü melek ve cin taifesine göstermiştir.

Secde, itaatin en üst düzeyde bir göstergesi olduğundan meleklerle secde meselesi Âdemoğlunun ne denli yüksek bir mevkide

---

⁶³ Bakara 2/34

⁶⁴ Bakara 2/34, Araf 7/11, Hicr 15/29-31, İsrâ 17/61, Kehf 18/50, Tâhâ 20/116, Sad 38/72-74

⁶⁵ İsrâ 17/70, Tin 95/4

⁶⁶ Kurtubi, a.g.e.,I/293, İbn Kesir, Ebu'l Fidâ İsmail, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, (Çev: Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul,,I/78-79

yaratıldığıının da bir göstergesidir. Bu nedenle “secde” kavramının ve genel olarak bu ayetin üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Aslen lügatte "secde", son derece tevazu ile alçalıp baş eğmektir ki, "kibir"ın tam zıddıdır. Dinen de alını yere koymaktır ki, tazim (büyükleme) ve itaat etmenin en yüksek şeklidir. Ve ondan daha özeldir.

İşte insanlar böyle bir babanın evladıdır ve kendileri onun halefi, onun halifesidirler.⁶⁷

Âdem'e secde meselesi kendisini meleklerden daha üst düzeye çıkarıcı sınırlar sunulan bu yeni varlık için, son derece onurlandırıcı bir durum.⁶⁸

Bundan sonra Âdem, Allah'ın emirlerini dinlediği müddetçe konumu gereği tüm varlıkların üstünde olacaktır. Şerefli ve üstün yaratılmış bir varlık olarak insan⁶⁹, yeryüzünde Allah'ın kanunlarını uygulama, nizamı koruma, kötülüklerle mücadele ve iyilikleri tavsiye ile emrolunmuştur. Yaratılış konumuna uygun davranmadığı zaman ise tüm varlığın kendi emrine verildiği, Yüce Yaratıcının bu eşsiz halifesi tüm mahlûktan daha aşağı bir dereceye düşecektir.

B.İNSAN VE SORUMLULUK

İnsan olarak hepimiz, ilk önce kendimize, daha sonrada çevremizdeki diğer insanlara, çok daha ötesinde Allaha karşı sorumluluklarımız olduğunun bilinci üzereyiz.

---

⁶⁷ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, I/273

⁶⁸ Kutub, Seyid, Fi Zilali-Kur'ân, Çev: Uçan, Salih, İnce, Vahdettin, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Ts, I/81

⁶⁹ İsra 17/70

Toplum içerisinde yaşayan insanın, öncelikle büyüdüğü ve yetiştiği çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Bunu yapan insan, kendisini ve çevresini yaratanı sevme ve sayma olgunluğuna erişecek, sevgi ve saygı dolu olarak yaşadığı bu dünyadan, sevgi ve saygı dolu olarak ebediyete geçecek ve sonsuz mutluluğa erecektir.⁷⁰

Sorumluluk duygusu ve davranış bilinci, insanının varoluş gayesinin esasını oluşturur. Bu yüzden Kur'ân, bilinçli hareket etme özelliğine sahip bireylerden oluşan toplumların iki cihan saadetini yakalayacağını bildirir.⁷¹

Çünkü insan yaratılışı gereği sorumluluklarından kaçamaz ve Allah insanoğlunu yarattıktan sonra onu kendi haline ve başıboş bırakmamıştır.⁷² İnsan yaptığı her şeyden dolayı Allah'a Ahirette hesap verecektir. Hardal tanesi kadar iyilik ya da kötülük götürmüş olsa onu görecektir.⁷³

Nitekim Lokman (a.s.) oğluna hitabında şöyle der. "Yavrum! (Yaptığın iyilik ve kötülük) hardal tanesi ağırlığında bir şeyde olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa Allah, mutlaka onu getirir, haber alır."⁷⁴

İslamın yaptırım gücü ve kuralları kalplere yerleşen Allah korkusu ve sorumluluk duygusudur. Bu açıdan gerçek muttaki insan yaptığı her iş ve davranıştan, kıyamet günü hesaba çekileceğine inanarak davranış ve eylemlerinde ölçülü olmaya dikkat eder.⁷⁵

---

⁷⁰Demir, Fahri, İslam Ahlakı D.İ.B.Y, Ankara,1997,s.20.

⁷¹Ural, Hasan, Kur'ân Işığında Sorumluluk Duygusu ve Davranış Bilinci" Diyanet Aylık Dergisi, Şubat 2003, Sayı 146,s.27

⁷² Tarık 86/4, Kıyamet 75/36

⁷³ Zilzal 99/7,8

⁷⁴ Lokman 31/16

⁷⁵ Mevdudi, a.g.e, VII/203

İnsanoğlunun fiillerinden sorumlu tutulmasının sebebi ona şahsi sorumluluk getiren, ona diğer varlıklardan farklı olarak verilen akıl ve idrakle temayüz etmesinden kaynaklanmaktadır. İnsana bu hususiyetlerin verilmesi onu yeryüzünün efendisi ve halifesi kılmıştır.⁷⁶

“Sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve size verdiği şeylerle sizi denemek için kiminizi kiminizden üstün kılan O’dur..” ayetinde aslında insana verilen akıl, yeryüzü halifeliği, mal , mevki, yetenek, farklı insani derecelerle anlatılmaya çalışılan aslında hep sorumluluk bilinci ve şuurudur.⁷⁷

“Kim iyilik getirirse, ona getirdiğinin on katı vardır. Kim kötülük getirirse ona sadece onun dengiyle cezalandırılır.”⁷⁸ ayetinde, yapılan her davranışın karşılığının görüleceği vurgulanmış, bu açıdan da sorumluluk bilincine işaret buyrulmuştur.

Hayat ve ölüm insanların hangisinin daha güzel amelde bulunacağını deneyip ortaya koymak için yaratılmıştır.⁷⁹ Kur’ân’ı Kerim’deki bu ve benzeri ayetler, irade hürriyetine sahip insanın karşılaşacağı bütün sonuçlardan kendisinin sorumlu olacağını bildirmiştir.⁸⁰

Kur’ân’ın öngördüğü sorumluluğun özü, ferdi mesuliyete dayanmaktadır. Sorumluluğun ferdi olması, kimsenin bir başkasının günahından sorumlu olmayacağı, peygamber gönderilmedikçe hiçbir toplumun cezalandırılmayacağı açıkça belirtilmiştir.⁸¹

---

⁷⁶ En’am 6/165

⁷⁷ Esed, Muhammed, Kur’ân Mesajı, Çev: Kaytak ,Cahit, Ertürk, Ahmet, İşaret Yayınları, İstanbul,1999 1/266

⁷⁸ En’am 6/160, Zilzal 99/7-8, Müddesir 74/38

⁷⁹ Mülk 67/2

⁸⁰ Tur 52/21

⁸¹ Bakara 2/286, Isra 17/15, Zümer 39/7, Ankebut 29/12

İslam da sorumluluk duygusu temelde bireyseldir ve her insana ancak taşıyabileceği kadar sorumluluk yüklenmiştir. “Allah insana taşıyamayacağı yükü yüklemeyiz. Allah kişiyi ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar, herkesin kazandığı hayır kendine işlediği kötülükte aleyhinedir.”⁸² Ayetinde bu husus çok açık bir şekilde ifade buyrulmuştur.

Allah, rahmeti ve fazileti gereği insana gücü nispetinde veya kolay yapabileceği oranda sorumluluk yükler, “Zira O, sizin için zorluk istemez, kolaylık ister” ayetini Beydâvî, yükümlülüğün zor ve kaçınılması gereken şey olmadığına delil olduğunu söyleyerek, kişiye hayır ve şer açısından faydasını izah eder. Ayrıca; “Size gücünüz yetmeyen şeyi yüklemeyiz” ayetindeki “yük” kavramını da ceza ve musibet veyahut da insan gücünün faydalanamadığı meşakkat duyacağı sorumluluklar olarak belirtir.⁸³

Sorumluluk, ağır bir yük olarak insanın omuzlarında bulunmaktadır. Bu ağırlıktan kurtuluş yoktur. Ancak onun gerektirdiği hususları yerine getirmek söz konusudur. O zaman vazife tamamlanmış olur.⁸⁴

Sorumluluk dünyevi ve ferdidir ama evrensel boyutu da unutulmamalıdır. Zira Allah Kur’ân’da “Nihayet o gün dünyada yararlandığınız nimetlerden hesaba çekileceksiniz”⁸⁵ buyrulurken, verilen nimetlere mukabil insanın mesuliyet ve sorumluluklarına işaret edilmektedir. İşte insan evrensel manadaki nimetlerden de sorumlu tutulmuştur.

---

⁸² Bakara 2/286

⁸³ Bakara 2/285, Beydâvî, Abdullah b. Ömer, Envaru’t Tenzil ve Esrau’t Te’vil, Daru’l Fikr, Beyrut, 1991, I/586–588

⁸⁴ Altıntaş, Hayrani, İslam Ahlakı, Akçağ Yayınları, Ankara 1999 s: 120

⁸⁵ Tekasür 102/8

Varlık dünyasının en mükemmeli olarak yaratılan insan ilahi Kudret tarafından halife konumuna yükseltilmiştir. Bu anlamda mesuliyet ve sorumluluk yaratılışın temel gayesi, hayatın anlamı, ahiretin kuruluşuna sebep esas realiteyi oluşturmaktadır. Bu anlamda gayelilik, sorumluluk anlayışıyla ön plandadır. Zira sonraki hayatın aydınlık olması, yaşanan dünya hayatında sorumlulukların yerine getirilmesine bağlanmıştır.⁸⁶

C.İNSANI SORUMLU KILAN ETKENLER

İnsan, kâinattaki tüm varlıklardan ayrı bir hususiyette yaratılmış olması cihetiyle farklı yükümlülüklerle muhatap kılınmıştır. O, yeryüzüne başıboş bir varlık olarak gönderilmemiş, yaşamı belli kural ve kaidelerle çerçevelenmiştir. Başta yaratanına, daha sonra kendisine, sonra da insanlığa karşı belli yükümlülüklerle sorumlu kılınmıştır.

İnsana yüklenen bu sorumluluk, kendisinin diğer varlıklara karşı konumu ve bu konunun gerektirdiği sorumluluklar yönüyle ciddi ağır bir yükür. Kur'ân bu hususu şöyle ifade etmektedir: "Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar, onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yükledi. O gerçekten çok zalim ve çok cahildir."⁸⁷

Sorumluluk duygusu, insanın yaratılış gayesinin esasını oluşturur. Allah insanı yarattıktan sonra onu başıboş bir varlık

---

⁸⁶ Bbz: Sert, Hasan Hüseyin, Kur'ân'da İnsan Tipleri Ve Davranışları, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2004, s: 307-309

⁸⁷ Ahzab 33/72

olarak bırakmamıştır. Onu daima kontrol ve gözetim altında tutmaktadır.⁸⁸

İnsana yüklenen bu ağır sorumluluğun mükâfatı ise ahiret yurdunda ona sunulacak sonsuz bir cennet hayatı olacaktır. İnsana yüklenen bu mükâfata ve mücazata müteallik sorumlulukların da birçok sebebi vardır. Dört temel başlık altında toplayabileceğimiz bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

1. İnsanın Yeryüzüne Halife Konumu İle Gönderilmiş Olması
  2. İnsana diğer varlıklardan farklı olarak hususi yeteneklerin verilmiş olması
  3. İnsana Uyarıcı Olarak Peygamber Ve Kitap Gönderilmesi
  4. İnsana karşılıksız olarak sınırsız nimet verilmiş olması
- Şimdi bu maddeleri sırasıyla inceleyelim.

1. İnsanın Emanet Görevini Yüklenmiş Olması

Allah'ın sıfatlarından pay verilerek donatılmış olan insan, aynı zamanda da kâinatın yaratılış sebebi olarak görülmektedir.

“ Kâinatı boş ve oyun olsun diye yaratmadık”⁸⁹ buyuran Cenab-ı Hak, yaratmanın gayesini gerçekleştirmeyi insanın karşısına bir emanetler bütünü olarak koymuştur.⁹⁰

Allah, Âdemoğluna emanet görevini teklif ettiğinde ona bunu taşıyıp taşıyamayacağını sordu. Âdemoğlu bu nedir diye sorunca ona iyilikte bulununca ödüllendirileceği ve kötü iş yaptığında cezalandırılacağı bildirildiğinde Âdemoğlu hemen bunu üstlenmiştir.⁹¹

---

⁸⁸ Tarık 86/4 Kıyamet 75/36

⁸⁹ Ali İmran 3/191

⁹⁰ Mevdudi, a.g.e., I/317

⁹¹ İbni Kesir, a.g.e., III/530

Hâlbuki daha önce emanet dağlara, taşlara, denizlere, ağaçlara, cinlere, göklere, yıldızlara, v.s. gibi varlıklara sorumluluk olarak teklif edilmişti de onlar bundan çekinmişlerdi.⁹²

İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Rabbinin izniyle düşünen, irade eden, çalışan, yapan, icad eden müspet bir varlıktır.⁹³

Allah'ın insana sunduğu en önemli ve değerli emanetlerden biri de şüphesiz “halifelik” emanetidir. Çünkü irade sahibi, aceleci, vb. duygularla donatılan insan bu emanetin gereğini yerine getirip getirmemede sorumlu tutulacaktır.

“Bir zamanlar Rabbin, Meleklerle; “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti de; Melekler: Sen orada kan dökücü bozgunculuk çıkarıcı birisini mi yaratmak istiyorsun, oysa biz sana tesbih etmekte ve seni her türlü noksanlıklardan beri kılmaktayız”⁹⁴ demişlerdi.

Hilafet esas itibariyle yeryüzünü belli değerlerin gösterdiği istikamette imar ve ıslah görevi olup, insan bu görevin gerektirdiği güçlerle donatılmıştır. İnsana iyiliği ve kötülüğü kavrayıp, bunlardan birini seçme yeteneği verilmiştir. İnsan bu seçimde kendisini sorumlu kılmaya yetecek bir özgürlüğe sahiptir. O, istediği yollardan birisini seçer ve bedelini öder. Hadiseleri gözlemlemesi ve değerlendirmesi için ona göz, kulak ve kalp verilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş, böylece akli sonuçlara ulaşma, değer yargılarına varma ve onlardan kendi iyiliğine olanı seçme konusunda donatılmıştır. İnsanın bu

---

⁹² İbni Kesir, a.g.e, III/531

⁹³ Kutup, Muhammed, Terbiye Metodu, Çev: Ali Özek, İstanbul 1997 s: 159

⁹⁴ Bakara 2/30

görevle yükümlü olması, bundan ötürü sorumlu tutulması, böyle önemli bir emaneti yüklenmiş olması onun yeryüzündeki varlığının en temel anlamlarından birini oluşturur.⁹⁵

Allah'ın halifesi demek aynı zamanda insanın yeryüzündeki konumunun ve öneminin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Çünkü yüce yaratıcı adına iş görecektir ve onu temsil edecek olan insanın halifelik makamının özelliklerini taşıması ve halifelik makamının gerektirdiği bütün sorumluluklara sahip olması gerekmektedir.⁹⁶

Ayrıca insanı temsil ettiği zatın şanına layık halifelik görevlerini yerine getirebilmesi için onu bir takım üstün niteliklerle donatmış, kitap ve peygamberlerle desteklemiştir. Diğer bir ifade ile vekilin şeref ve itibarı, asilin şeref ve itibarı ile mütenasip olabilmesi için insana diğer varlıklardan çok daha farklı özellikler ve imtiyazlar verilmiştir.⁹⁷

Allah her şeyi insan için yaratmıştır. Ve her şeyi ona musahhar kılmıştır.⁹⁸ Ve insana semâvât ve arzın yüklenmekten kaçındığı bir emaneti yüklemiştir⁹⁹ ki insanın yaratılış gayesi kendine verilen seçme hürriyetini kullanarak ilahi hidayeti kabul ya da reddetmektir.

Kendisini halife olarak var eden ve yeryüzünü imar göreviyle görevlendirdiği insanoğlunu Allah, Tin süresindeki ifadesiyle¹⁰⁰ gerçekten mükemmel bir varlık olarak yaratmıştır.

---

⁹⁵ Kutluer, İlhan, İlim Ve Hikmetin Aydınlığında, İz Yayıncılık, İstanbul 2001 s: 28–29

⁹⁶ Bkz: Şeraiti, Ali, İslam-Bilim 1, Çev: Alptekin, Faruk, Nehir Yayınları, İstanbul 1992, s: 96

⁹⁷ Saka, Şevki, a.g.e. s: 95 ayrıca bkz: Kutup, İnsan psikolojisi, s: 44–46

⁹⁸ Hac 22/65, Lokman 31/20, Casiye 45/13

⁹⁹ Azhap 33/72, Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, VI/342–343

¹⁰⁰ Tin 95/1–4

İnsana yönelik bu emanet onun hem Allah'a hem nefesine hem de diğer insanlara karşı haklarını kendi iradesiyle yerine getirme gibi bir sonucu ortaya çıkarır. Şayet insan üslendiği emânet görevinin gereğini yapmazsa o zaman emânete hıyânet etmiş olur. Bu yüzdendir ki, Yüce Allah söz konusu olumsuzluğa işaret ederek emânetin gereğini yerine getirmeyen insan için, “zalûm” ve “cehûl” gibi iki sıfat kullanmıştır.

Bu durumda, Allah’ın halifesi olarak insan hem ayrıcalıklı ve hem de yükümlü bir makama mazhar olmuştur. Bir tarafta kendisine seçme ve hareket hürriyeti verilmekte diğer tarafta ise omuzlarına bu hürriyeti kullanma sorumluluğu yüklenmektedir.¹⁰¹ Dolayısıyla Allah, insanın değerini ve kâinattaki yerini yükseltmiş meleklerle ona secde etmelerini emretmiş ve onlarda secde etmişlerdir.¹⁰² Allah insana halifelik görevini vermekle ona insan olarak değerini ve insanlığını gerçekleştirme mükellefiyetini anlatmayı istemiştir.

İnsanın, Allah’ın sıfatlarından pay almış olması, ilahi plandaki Allah’ın sıfatlarına insani planda sahip olmasıdır. Bu sebeple insan; bilen, isteyen, isterken hür olan v.s. bir varlık olmuştur. İnsanın bu şekilde yaratılması ve halife olması onu asla ilahlaştırmaz ama insanın değerini insan olma şerefini yükseltir.¹⁰³

Yeryüzünün halifesi ve emanetin sorumlusu olan insanoğlunun yeryüzünü imar ve ıslah etmesi gerekmektedir. Böylece fitne ve kargaşa ortamları, kendiliğinden ortadan kalkar

---

¹⁰¹ Bakara 2/30

¹⁰² Hicr 15/29–30

¹⁰³ Aydın, Hüseyin, Yaratılış ve Gayelilik, D.İ.B.Y, Ankara, 1996, s.178

ve insanın bu dünya hayatı boyunca vereceği imtihanları kolaylaştırır.

Yeryüzü ıslah edilmediği takdirde ilahi adalet gereği Allah yeryüzünün halifeliğini bunu layıkıyla yerine getirecek olan başka bir topluluğa verir.¹⁰⁴ Çünkü Allah salih bir kavmi haksız helak etmeyeceğini bildirmiştir.¹⁰⁵ Ayrıca kendini olumsuz yönde değiştirmeyen bir kavimde yok etmeyeceğini ifade eder.¹⁰⁶

Halifelik ve emanet kavramları Müslüman'ın sadece bireysel takva ve ibadetleriyle sınırlandırılan bir kavram değildir. Aksine hayatın bütün alanlarını kuşatmaktadır. Bu sebeple Kur'ân insanın kendi varlığı da dâhil kâinattaki bütün varlıklara bakmasını ve onlar hakkında düşünmesini ısrarla vurgulamaktadır.¹⁰⁷

Taşıdığı olduğu üstün özellikleri itibariyle, böyle ulvi bir misyona layık görülen insan, yeryüzünün halifesi olarak her zaman ön planda ve ilk sırada olmaya devam edecektir.¹⁰⁸

2.İnsana Diğer Varlıklardan Farklı Olarak Hususi Yeteneklerin Verilmiş Olması

Yüce Allah insanı hür kararlar verebilmesi için olumlu ve olumsuz bir takım özelliklerle donatarak yaratmıştır.¹⁰⁹ Bu yetenekler onu diğer varlıklardan farklı kılmış, bu farklılıkta beraberinde değişik sorumluluklar getirmiştir.

---

¹⁰⁴ Maide 5/55

¹⁰⁵ Hud 11/117

¹⁰⁶ Enfâl 8/53, Rad 13/11

¹⁰⁷ Fussilet 41/53, Yunus 10/6, Bakara 2/164, Kaf 50/6–11, Hac 22/5

¹⁰⁸ Saka, Şevki, a.g.e. s: 100

¹⁰⁹ Kutup, Muhammed, İslam'a Göre İnsan Psikolojisi, Çev: Nuri, Akif, Şamil Yayıncılık, İstanbul 1976, I/150

Cenab-ı Hak bu âlemde canlı-cansız, görünen- görünmeyen, akıllı akılsız birçok varlık yaratmıştır. Ve bu âlemde düşünebilme ve akledebilme kabiliyetini ise sadece insana vermiştir. İnsana verilen tüm vazifeler ise onun akıl ve irade çerçevesini aşmayacak şekilde verilmiştir.

Yüce yaratıcı, yarattığı bu mükemmel âlem karşısında şuurlu, akıllı, düşünebilen ve irade edebilen bir varlık olarak yarattığı insana gücünün yetebileceği belli bir takım sorumluluklar yüklemiştir.

İnsanı diğer canlı varlıklardan ayıran ve onu üstün kılan onlarca yeteneklerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz; ilim kabiliyeti, beyan(konuşma) kabiliyeti, iyilik ve kötülük yapma kabiliyeti, güzel yaratılış(Ahsen-i takvim). Şimdi insanı diğer varlıklardan ayırıcı bu özellikleri inceleyelim.

a.İlim kabiliyeti

Yüce Allah, kâinatı ve onda bulunan varlıkları yarattıktan sonra, hayat sahnesine gönderdiği insanı, mevcudattaki tüm varlıklardan üstün kılmıştır. İnsanı diğer varlıklardan ayrıcalıklı yaratan Allah, insana çok farklı ve hususi kabiliyetler vermiştir.¹¹⁰

Allah, insanı kendisine kul olması için yaratmıştır.¹¹¹ Allah'a kul olma sorumluluğunda yaratılan insanın da farklı özellik ve kabiliyette yaratılmış olması gerekmektedir. “Gerçekten Biz Âdem evlatlarını şerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar nasib ettik, onlara helâl ve hoş rızıklar verdik ve onları

---

¹¹⁰ Draz, Muhammed Abdullah, İslam'ın İnsana Verdiği Değer, Çev: Demir, Nurettin, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1983, s: 45

¹¹¹ Zariyat 51/56

yarattığımız varlıkların çoğuna üstün kıldık.”¹¹² İnsan denen varlığın yaratılış yönünden mükemmelliği, düşünebilmesi, sembol üretebilmesi, problem çözebilmesi, ilimle terakki edebilmesi, ayırt edebilme gücüne sahip olması, diğer varlıkları emri altına alabilmesi, varlıkların onun emrine verilmiş olması, yazı yazabilmesi, okuyabilmesi, konuşabilmesi, her türlü yiyecek ve içeceğin verilmiş olmasıdır. Tüm bu kabiliyetler insanı sair varlıklardan üstün konuma çıkarmıştır.¹¹³

İnsanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerin başında ona ilim verilmiş olması gelmektedir. İnsan, diğer varlıklardan ayrı olarak ilim öğrenebilmekte ve bilgi üretebilmektedir. Bu yönüyle insan terakki eden bir varlıktır. İnsanın sorumlu bir varlık olmasında ve yeryüzünü imar etmekle görevlendirilmesinde bu özelliği etkili olmuştur.¹¹⁴

İnsan, Allah’ın isimlerinin kendisinde tezahür ettiği kapsamlı bir varlıktır.¹¹⁵ O, vazife ve mertebe yönünden şu muhteşem kâinatın dikkatli bir seyircisi, hikmet üzere yaratılmış varlıkları güzel bir şekilde ifade edebilen bir varlık, âlem dediğimiz kitabı yani evreni anlamaya çalışan bir mütalaacı, yaratıcının varlığını ve birliğini ikrar için tesbihatta bulunan varlıklara ibretle bakan bir şahsiyet konumundadır.¹¹⁶ Daha geniş ifadesi ile insan, kâinattaki mükemmel ve muntazam sanatın mikro ölçekteki örneğidir.¹¹⁷ O, uzayın yoğunluğu içerisinde nicelik olarak bir zerre bile değilken, yaratılmışların şerefli “eşref-i mahlûk” olarak Allah’ın en ihtişamlı bir eseridir.¹¹⁸

---

¹¹² İsra 17/70

¹¹³ Bilgiz, Musa, Kur’ân’da Bilgi, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s: 230

¹¹⁴ Bkz:Şimşek, Muhammed Sait, Kur’ân’ın Ana Konuları, Beyan Yayınları, İstanbul 2003, s: 239

¹¹⁵ Nursi Said, Sözler, s: 686

¹¹⁶ Nursi Said, a.g.e. s: 328

¹¹⁷ Nursi Said, Mektubat s: 232

¹¹⁸ Bkz: Nursi Said, a.g.e. s:232–233

İnsan, ilim nimetiyle meleklerden dahi üstün konuma gelmiştir. Bakara süresinde bu husus şöyle ifade edilmektedir; “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklerle göstererek: “İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana şunları isimleriyle bir bildirin bakalım!” dedi.

“Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin” dediler.

Allah: “Âdem! Eşyanın isimlerini onlara sen bildir” dedi. O da isimleriyle onları bildirince Allah buyurdu: “Ben size demedim mi ki göklerin ve yerin sırlarını Ben bilirim.” Ve Ben sizin gizli açık yapmakta olduğunuz her şeyi de bilirim.”¹¹⁹

Allah, Âdem (a.s.)’ın şahsında insanlığa, kıyamete kadar ilim öğrenme kabiliyetlerini verdiğini, “Adem’e isimlerin tümünü öğretti...” ayetiyle bildirmiştir. İnsana, varlığın mahiyetini bilme, tanıma, onları kullanma ve değiştirme gibi nitelikler ve kainata ait tüm incelikler öğretilmiştir. Zira Adem’e öğretilen ilim sadece eşyanın isimleri ile sınırlı değildir. Bu ilimde, o isimlerin işaret ettiği varlıkların zatı ve mahiyeti de söz konusudur. Meleklerle arz olunan ve haber verilmesi istenilen şeylerin yalnız isimler değil, o isimlerin delalet ettikleri varlıklar olduğunu hem ayetteki ifadelerden hem de tefsirlerden anlamaktayız.¹²⁰

Ayrıca Kur’ân’da inen ilk ayetlerde de insana ilim verildiğine dikkat çekilmektedir.¹²¹ İnsana verilen nimetler sıralanırken, insanın yaratılmasının anılmasından hemen sonra ona

---

¹¹⁹ Bakara 2/31–32–33

¹²⁰ Zemahşeri, el-keşşaf, 1, 272, ayrıca bkz: Fazlur-rahman, “Bilginin İslamileştirilmesi: Bir Cevap” Çev: Uyanık, Mevlüt, İslami Bilimde Metodoloji Sorunu, Fecr Yayınları, Ankara 1993, s:133

¹²¹ Bkz: Alak 96/1–5

ilmin verildiği ifade edilmektedir ki bu da insandaki ilim kabiliyetinin önemine işarettir:

“Çok merhametli (Allah), Kur’ân’ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı(konuşup düşüncelerini açıklamayı) öğretti.¹²² Sanki insana ilim verilmemiş olsaydı, yaratılma nimetinden insanın yararlanması bir anlam taşımayacaktı, denilmektedir.¹²³

Allah, H.z. Âdem’i yarattıktan sonra yaratılış hikmetinin kemalini onun ilmini izhar ettirmekle ortaya koydu. İlimden daha şerefli bir husus bulunmuş olsaydı, Allah meleklerle karşı Âdem’in ilmini ortaya koymazdı. İlim veya âlimlik, Allah’ın büyük bir rahmetidir. Bu rahmettir ki insanı hayvanlardan aşağı mertebelere düşmekten alıkoymuş ve insanın hidayet üzere olmasına vesile olmuştur.¹²⁴

İnsanoğlu bir hiç iken ilimle kerim bir varlık mertebesine yükseltilmiştir. “Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. Şükredesiniz diye size işitme (duygusu), gözler ve gönüller verdi.”¹²⁵ Bu hususla ilgili Mevdudi şunları ifade etmektedir;

“Hakir bir başlangıçtan sonra insana ilim verilerek mahlûkatın en yüksek seviyesine çıkarılması, Allah’ın en büyük lütfüdür. Sadece ilim değil, kalem kullanmayı da öğreterek, sahip olduğu ilmi büyük çapta yaymasını, bu yolla ilerlemesini ve sonraki nesiller için muhafaza etmesini de sağlamıştır. Eğer Allah, ilham yoluyla insana kalem ve kitabın ilmini vermeseydi, o zaman insanın ilmi

---

¹²² Rahman 55/1-4

¹²³Şimşek,Muhammed Sait, a.g.e. s: 237, Ayrıca bkz: Yılmaz, İrfan, İhsanoğlu, Hakkı, Aydın, Selim, Bozer, Fuad, Bayhan, Nevzat, İnal, İhsan, Yeni Bir Bakış Açısı İle İlim Ve Din, Feza Gazetecilik A.ş. Yayınları, İstanbul 1998, s: 276-278

¹²⁴ Demirci, Muhsin, Kur’ân’ın Temel Konuları, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003,s.91 ayrıca bkz: Bilgiz Musa, a.g.e. s: 239

¹²⁵ Nahl 16/78

yetenekleri yayılmazdı. Gelecek nesillere ulaşamazdı. Böylece ilerleme mümkün olmazdı”.¹²⁶

İnsanın çok üstün özelliklerinden biri de terakki eden bir varlık olmasıdır. Terakkisini ise kendisine bahşedilmiş yetenekler ve ilimle elde etmektedir. İnsandaki bu terakki diğer varlıklarda yoktur. Dünyanın ilk yaratılışındaki hayvan, bitki ve cemadat dediğimiz cansız varlıkların geçmiş zamanlardaki halleri kabiliyetleri ne ise bugün de odur. Bazı hayvan cinslerinde farklı yetenekleri icra etmeleri ise insanın katkısıyla olmaktadır. İnsan ise ilimle tekâmül eder ve daha yeni ufuklara erişir. Hayatın farklı yönlerini ilimle keşfeder.¹²⁷

O halde insan, efendiliğinin ve şerefının bilincinde olarak hayatı, kendisini ve diğer varlıkları değerlendirmelidir. Varlığının hikmetini, yaratılmasına sebep olan vazifesini, oyalanıp gevşemeden, gayesine doğru kuvvetle yürümelidir. Bu gaye, ilimle olgunlaşarak var oluşun emanetini yüklenmek ve bu sorumluluğun gereklerini yerine getirmektir.¹²⁸

b.Beyan (Konuşma) Kabiliyeti:

Kur’ân’ı Kerim’de Allah’ın insanı yaratması ifadesinden hemen sonra ona beyan (konuşup düşüncelerini açıklama) istidadının verilmiş olduğu anlatılmaktadır. “İnsanı yarattı, ona konuşmayı öğretti.”¹²⁹ Ona beyanı öğretti, yani kendini, vicdan ve gönlünde meydana gelen duygu ve anlayışlarını, başkalarına açık ve güzel bir şekilde ifade etmek, maksadı anlatmak ve anlamak demek

---

¹²⁶ Mevdudi, a.g.e, VII / 175

¹²⁷ Bilgiz, Musa, a.g.e. s: 231

¹²⁸ Bilgiz, Musa, a.g.e. s: 232, ayrıca bkz: Yıldırım, Suat, “Müzakereler”, İslam’da Aile Ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, İlmî Neşriyat, Baskı Yeri Yok 1993 s: 84, Nursi, Sözler, s: 246

¹²⁹ Rahman 55/3-4

olan konuşma ve dil nimetini belletti ki, ilmin elde edilmesi ve Kur'ân öğretimi nimeti de bununla meydana gelir.¹³⁰

Beyan; konuşma ve anlatma yeteneği demektir. Konuşma, duygu ve düşüncelerini anlatma yeteneği, insanı diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliklerden biridir.¹³¹ Beyan sözcüğünün bir anlamı, insanın kendi maksadını açıklaması, diğeri ise, iyi ve kötü arasındaki farkın açıklanmasıdır.¹³² Beyan, yalnızca konuşma özelliği değildir. Çünkü bu konuşmanın ardından akıl, şuur, idrak ve fehim gibi yeteneklerde vardır ki, bunlar olmaksızın konuşmak mümkün değildir.¹³³ Dolayısı ile insanda beyan kabiliyetinin bulunması, onun irade ve şuur sahibi olduğunun da bir delilidir.¹³⁴ İnsanın yaratılıp, ona beyanın öğretilmesi, onun konuşma, anlama, ve anlatma yeteneğinde olması ve buna uygun bir fiziki özellikte yaratılması demektir.

Kur'ân'da, “O, kalemle öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti.”¹³⁵ İfadelerinde de, öğretme- kalem ilişkisine, beyan çerçevesinde değinilmektedir. Çünkü beyan sözle olduğu gibi, yazıyla da olmaktadır. Burada kalemle öğretmek, insana kalemle yazı yazma yeteneğinin verilmesi demektir. Bu yolla insan öğrendiklerini kayıt altına alacak ve kendisinden sonra gelen nesillere aktaracaktır. Buna göre, insana beyanın öğretilmesi; onun konuşma, anlama, anlatma, okuma ve yazma yetenekleri ile donatılması demektir.¹³⁶

---

¹³⁰ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, VII/366

¹³¹ Zemahşeri, IV/43

¹³² Ateş, IX/184

¹³³ Bkz: Songar, Ayhan, Beynimiz ve Sınırlarımız, İstanbul 1979, s: 81–87

¹³⁴ Mevdudi VI/63

¹³⁵ Alak 96/4–5

¹³⁶ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s: 103

İnsanın ilim kabiliyeti ile terakkisi için beyan gücüne sahip olması gerekmektedir. Zira beyan istidadı olmasa idi hiç bir şeyi öğrenemez ve öğretmezdi.¹³⁷

İşte insan, bu özelliğini geliştirmek için yeryüzünde efendilik rolünü üstlenmiş ve dünyaya hükmeder olmuştur. Çünkü dünyada konuşma kabiliyetine sahip ikinci bir varlık yoktur.

c.Akıl

Akıl, sözlükte, "yasaklamak, engellemek, devenin ayağını bağlamak, sığınmak, korunmak, tutmak ve istemek" manalarını ifade etmektedir.¹³⁸ Terim olarak da, "varlığın hakikatini kavrayan, güzeli-çirkini, yararlı ve zararlı olanı ayırt eden, maddî olmayıp fakat maddeye tesir eden bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan ve kıyas yapabilen güç olarak tanımlanmaktadır".¹³⁹

Şurası muhakkak ki, varlığı anlamakta aklın çok önemli bir yeri vardır. Bu öneminden dolayıdır ki, Allah, akli olmayan insanı muhatap kabul etmemekte ve ona herhangi bir sorumluluk yüklememektedir.¹⁴⁰ Kur'ân, aklın söz konusu bu önemini çeşitli şekillerde dile getirmiştir. Hatta denilebilir ki, Kur'ân'ın yaklaşık üçte birine yakın kısmı, insanın kendi nefesine, biyolojik yapısına, yerlerde ve göklerde olup bitenlere bakmasını, onların üzerinde düşünmesini isteyen ayetlerle doludur. Üstelik bu ayetler, insanın

---

¹³⁷ Bkz: Demirci, Ahmet, İbn Hazm Ve Zahirecilik, Kayseri 1993, s: 12–13

¹³⁸ İbn Manzûr, Lisānu'l-arab "Akl" md; Asım Efendi; Kamus Tercemesi, III, 291–292

¹³⁹ Bolay, Süleyman Hayri, "Akıl", DİA, İstanbul 1989,II, 238

¹⁴⁰ Maturidi, Te'vilatu'l Kur'ân, TSMK, Medine Böl. No:180,vr.718a.

körü körüne taklidi reddederek ve muhakemesiyle karar vermesini de istemektedirler.¹⁴¹

Kuranın insana hitabı, doğrudan kişinin aklına hitaptır. Bundan ötürü akıl devamlı kullanılması gereken bir yetidir. Aklın kullanılması, yeni yeni bilgilerin kazanılması demektir. Ayrıca varlıklar arasındaki bağın kurulması ve yaratılış düzeni içindeki yerlerinin tespiti için de akıl kullanılır.¹⁴²

Kur'ân, insanın sahip olduğu duyuların da ancak akılla bir anlam kazanabileceğini aksi halde onların bir değer taşımayacağını belirtmektedir.¹⁴³ Çünkü duyuların sağladığı malzemeleri birleştirerek ortaya bir hüküm çıkaran akıldır. Demek ki insanın hem fitrî temayüllerini dikkate alarak doğru yolu bulabilmesi hem de çeşitli vesilelerle bilgi elde etmesi ancak akılla mümkün olabilmektedir. Ayrıca insan, akılı ile yaratıcıya en yakın olabileceği çizgiye kadar ulaşabilir.¹⁴⁴ Bu yüzden akıl, sorumluluğun gerçekleşmesinde önemli bir unsur olarak görülebilir.¹⁴⁵ Aklı kullanma bu yönüyle insana büyük bir yük getirmiştir. Bu yük, emanet denilen tekliftir.¹⁴⁶

O halde insan akıl ve onun yetilerini kullandığı zaman, yüce Allah'ın kendisine hitabını kazanan üstün bir varlık olmakta, akıl ve onun yetilerini kullanmadığı takdirde ise aşağılara düşmüş, bu sebeple de insanlığından kaybetmiş varlık haline gelmekte ve sorumluluğunu yerine getiremeyen bir konuma düşmektedir.¹⁴⁷

---

¹⁴¹ İsrâ 17/15, Demirci, Muhsin, a.g.e. s. 113

¹⁴² Bkz: Altıntaş, Hayrani, İslam'ın Gerçek Yüzü s: 144

¹⁴³ Yunus 10/42

¹⁴⁴ Altıntaş, Hayrani, a.g.e s: 144

¹⁴⁵ Demirci, Muhsin, a.g.e. s: 112

¹⁴⁶ Altıntaş, Hayrani, a.g.e, s: 144, Ayrıca bkz: Tabbara Abdulfettah, Kur'ân Ve Modern İlim, Çev: Yıldırım, Celal, Uysal Kitabevi, Konya Ts, s: 235

¹⁴⁷ Altıntaş, Hayrani, a.g.e, s: 145

d.İrade hürriyeti ve İyilik, Kötülük yapma kabiliyeti

Allah (c.c) insanı en güzel şekilde yaratarak kâinatın bütün hususiyetlerini onda toplamıştır. Diğer bütün yaratıklar insanın irade ve emrine verilmiştir.¹⁴⁸

Yüce Allah insana iyilik ve kötülük yapma kabiliyeti verdiğini Kur'ân'ı Kerim'de şöyle ifade etmektedir, "Sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyeti verene yemin olsun"¹⁴⁹, "Biz ona (insana) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör"¹⁵⁰

İnsanlar dışındaki diğer tüm varlık iradesiz olup yaratılış özelliklerinden dolayı hep aynı şekilde kendilerine mahsus hareket ve davranışlarını devam ettirirler.¹⁵¹ Bunlar Allah'ın emirlerine, yaratılış özellikleri gereği bağlıdırlar. Onların bu davranışları Kur'ân'ı Kerim'de şöyle özetlenmektedir.

“Göklerde ve yerde olanların, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiğini görmüyor musun”¹⁵² Ayette zikredilen insan dışındaki tüm varlık Allah'a gayri iradi secdede bulunmaktadır. İnsanın ise Allah'a itaati, cebri olmayıp iradi olmaktadır.

Akıl ve irade sahibi olarak yaratılan insanın, Allah'a itaat etmesi O'na ibadette bulunması ve Kitap ve Peygamberin çizdiği çerçevede istikamet üzere olması, onun iradesiyedir. Her ne kadar

---

¹⁴⁸ Lokman 31/20, casiyeh 45/13, İbrahim 14/32, Hacc22/65, bkz: Köksal, Muhammed Asım, Dini Ve Ahlaki Sohbetler, TDV yayınları, Ankara 2004, s: 27–31

¹⁴⁹ Şems 91/8

¹⁵⁰ İnsan 76/3, bkz: Kehf 18/29, Zümer 39/7,15, Fussilet 41/40, Güngör, Mevlüt, Kur'ân Araştırmaları, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1996 s:183–185

¹⁵¹ Araf 7/54, Fussilet 41/12, Nur 34/41

¹⁵² Hacc 22/18

Kur'ân'ı Kerim'in; "...De ki: hakka Allah iletir..."¹⁵³, "Allah'ın izni olmaksızın hiçbir nefis iman edemez"¹⁵⁴ "Allah kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulmuştur; kimi de şaşırırsa artık onlar için Allah'tan başka asla yardımcıları bulamazsın..."¹⁵⁵, "...Allah'ın saptırdığını hidayete erdirecek kimdir? Onlar için herhangi bir yardımcı yoktur"¹⁵⁶ gibi ayetlerinde iman ve küfrün diğer bir ifade ile inanç konusunda insanın ihtiyarî fiillerine taalluk eden hususların Allah'ın iradesi dâhilinde gerçekleştiğini ifade ediyor gibi gözüküyorsa da, bunlar hiçbir zaman insan iradesinin herhangi bir fonksiyon icra etmediği manasına alınmamalıdır.¹⁵⁷ Bu üslup, Allah'ın yüceliğini insana hissettirmek için kullanılır. Ama bir taraftan da tabii varlık alanını, bir başka ifade ile insanın dışındaki tüm alemi, kendisi için belirlenen ilahi gayeleri gerçekleştirebilmesi için insanlığın emrine verilmiş bir imkân olarak takdim eder. İnsan yaşamı boyunca zorunlu olarak devamlı kendi dışındaki varlıklarla ilişki içerisindedir. Bu ilişkide taraflardan birisinin hareket kanunları devamlı Allah tarafından dikte edildiği halde, ilişkinin öbür ucundaki insan belli ölçüde irade hürriyetine sahiptir. İnsana böyle bir ayrıcalığın verildiğini daha yaratılış safhasında Allah ile melekler arasında geçen diyalogdan¹⁵⁸ ve sonrasında Âdem (a.s) kıssalarının değişmez konusu olan "cennetteki günah işleme" yeteneğinden¹⁵⁹ anlamaktayız.¹⁶⁰

Kur'ân'ı Kerim'de insan için "işitici, görücü, düşünücü ve akledici" deyimini kullanılmaktadır.¹⁶¹ Bu deyimle kastedilen, insanın

---

¹⁵³ Yunus 10/35

¹⁵⁴ Yunus 10/100

¹⁵⁵ İsrâ 17/97

¹⁵⁶ Rum 30/29

¹⁵⁷ Bkz: Demirci, Muhsin, a.g.e. s.111

¹⁵⁸ Bakara2/30-35

¹⁵⁹ Erdem, Mustafa, a.g.e. s: 77

¹⁶⁰ Bkz: Kaya,Süleyman, Kur'ân'da İmtihan s: 153

¹⁶¹ Mülk 67/ 23, insan 76/2-3

bilgi elde etme ve bilgiden sonuç çıkarabilme yeteneğidir.¹⁶² İnsan sahip olduğu bu yeteneği ile tenzili ve tekvini delilleri görecektir, değerlendirecek ve kendi iradesi ile bir davranış biçimi ortaya koyacaktır. “Ona iki yolu (doğru ve yanlış) göstermedik mi?”¹⁶³ ayeti de insana hayır ve şerre giden iki yolun gösterildiğini, dolayısıyla bu tercihi yapma konusunda hür bırakıldığını gösterir.¹⁶⁴

Eğer Allah insana irade hürriyeti vermemiş olsaydı, o takdirde İnsan, Allah'a itaatten başka yetenekleri olmayan melekler veya hep aynı istikamette hareket eden içgüdüünün esiri böcekler, kuşlar ve hayvanlar gibi aynı hareketleri yapar ve tek bir yöne gidebilirdi.¹⁶⁵ Kısacası, Allah dileseydi herkes iman ederdi ve O'nun iradesine kimse karşı çıkamazdı.¹⁶⁶ Kudreti buna yeterdi. Ama mahlûkatı hakkındaki ezeli ilminden dolayı bunu yapmadı.¹⁶⁷ İnsana irade hürriyeti verdi. Demek ki, imanın olumlu veya olumsuz şekilde neticelenmesinde insan iradesinin çok önemli bir fonksiyonu vardır. Bu yüzden denilebilir ki insan, kendisine verilen bu iradeyi kullanarak birtakım sebeplerin de etkisiyle iyiyi tercih edebileceği gibi bunun tam tersine kötüye de sapabilir.¹⁶⁸

Fiillerinde irade sahibi olmayan bir insanın işlerinin ahlâkî kıymeti yoktur, onlar için ceza ve mükâfat da söz konusu değildir.¹⁶⁹ Bundan dolayıdır ki, Allah ile yapılan ahitleşmenin, ceza ve mükellefiyetin merkezinde insan iradesi yer almıştır.¹⁷⁰

---

¹⁶² Bkz: Mevdudi a.g.e. 6/556, Kutup 6/3780, Kaya, Süleyman a.g.e. s: 154

¹⁶³ Beled 90/10

¹⁶⁴ Kaya, Süleyman, a.g.e. s: 154

¹⁶⁵ Cebeci, Lütfullah, a.g.e, s.229

¹⁶⁶ Enâm 6/35, Yunus 10/99, Secde 32/13

¹⁶⁷ Taberî, a.g.e, VII/117

¹⁶⁸ Bkz: Demirci, Muhsin, a.g.e. s.111

¹⁶⁹ Akseki, Ahmet Hamdi, İslam, s.308

¹⁷⁰ Demirci, Muhsin, a.g.e. s.111

Bilindiği gibi insanın dünyaya geliş maksadı imtihandır.¹⁷¹ İmtihana tabi bu varlığın imtihanının adil olması için gerekli ilk öge, kazanmaya da kaybetmeye de elverişli olmasıdır. Bunu izleyen ikinci öge ise, hayatın onun tasarrufuna açık olmasıdır.¹⁷² Eğer Allah Teâlâ, hareket serbestisini insanın elinden almış olsaydı, o takdirde bu imtihanın bir anlamı kalmazdı. Bu yüzdendir ki, Yüce Yaratıcı "Rahim" sıfatının bir tecellisi olarak insanları irade sahibi kılmış, "Rahman" oluşu sebebiyle de çalışanla çalışmayanı ayırmak, ona göre ceza ve mükâfat vermek için onlara kendi külli iradesinden bir hisse vermiştir. İnsan, söz konusu iradesiyle fitrî sermayesini geliştirip, kâmil manada bir insan olabilme imkânını elde edebilir ki bu, Allah Teâlâ'nın insanlara karşı mutlak kemal manasında rahmetinin bir ifadesidir".¹⁷³

Netice olarak diyebiliriz ki insan çift yönlü yetenekte ve çift yönlü eğilimde yaratılmıştır.¹⁷⁴ Hem iyiliğe hem kötülüğe meyillidir. Yani neyin iyi neyin kötü olduğunu ayırabilmektedir. Kendisini iyiye veya kötüye yönlendirebilir. Bu güç onun özünde vardır. Melekler dereceleri sabit varlıklar olarak yaratılmalarına mukabil insan, farklı derecelerde gezinebilecek bir varlık olarak yaratılmıştır. Ona hem iyilik hem de kötülük yapabilme kabiliyeti verilmiştir. Artık insan fıtratında yer alan bu kabiliyetlerden hangisine uyarsa, onun yansımalarıyla karşılaşacaktır. Yani takvasına aykırı hareket edip nefsinin hevasına uyarsa küfür ve günah yoluna, takva bilinciyle yola çıkarak vahyin gölgesinde yürürse şükür yoluna girmiş olur. İnsanın kendi takvasına (iyilik yapma kabiliyetine) uygun bir yola tâbi olması,¹⁷⁵ onun akıl ve irade

---

¹⁷¹ Mülk 67/2

¹⁷² Hac 22 /65, Casiye 45 / 12, bkz: Kaya, Süleyman a.g.e. s: 155

¹⁷³ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, I/34–36

¹⁷⁴ Şems 91 / 8

¹⁷⁵ Bkz: şems 91 / 7–9

gücünü ve halife olma potansiyelini amacına uygun bir tarzda kullanması anlamına gelmektedir.

e.Güzel Yaratılış:

“Biz insanı en güzel şekilde yarattık”¹⁷⁶ bu gerçek Kur’ân’ın değişik yerlerinde farklı ifadelerle anlatılmıştır. Kur’ân’da en güzel şekilde yaratılmanın insana hasredilmesi, bu varlığa daha fazla önem verildiğinin bir işaretidir.¹⁷⁷

Kâinatın baş tacı insan “ahsen-i takvim” sırrıyla yaratılmıştır. "ahsen-i takvim", herhangi bir biçimlendirmenin veya büyük bir biçimlendirmenin en güzeli demek olur. Bu ise her manasıyla biçimlendirmenin en güzel biçimi demek olacağından maddî manevî her türlü güzelliği kapsar. Belinin doğrulmasından, biçiminin güzelleşmesinden, kuvvet ve melekelerinin yükselmesinden akıl, irfan ve ahlâkıyla ilâhî güzelliğe ermesine kadar gider. Belinin doğrulmasını, boy posunun düzgün olmasını bütün bu manalardan kinaye olarak veya dıştan içe geçmek, yerden göğe yükselmek için bir başlangıç olarak düşünebiliriz.¹⁷⁸

İnsanın ahsen-i takvim suretinde yaratılmış olmasını onun sadece fiziki ve suret yönüyle mükemmelliği olarak anlamamak lazım. Yaratılıştaki güzelliği "güzellik" denilen manayı anlamasında ve o duygudan güzellerin güzeli, en güzel yaratıcıyı ve onun mutlak güzellikle en güzel olan kemal sıfatlarını tanıyıp onun ahlâkıyla ahlâklanmış olmasındadır. İnsan yaratılışının kıvamı ve aday olduğu olgunlaşma budur. İnsan ilk doğuşunda bu olgunlukta olarak değil, fakat bu kıvama, bu olgunluğa, bu güzelliğe

---

¹⁷⁶ Tin 95/4, Teğabun 64/3, Mü'min 40/64, Mevdudi, a.g.e, VII/167

¹⁷⁷ Kutub, Seyid, a.g.e 10/509,510

¹⁷⁸ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, 9/311

doğru ilerleme kabiliyeti verilmek manasına en güzel biçimde yaratılmıştır.¹⁷⁹

İnsan maddi manevi bütün güzellikleri bünyesinde bulundurmaktadır. Taşıdığı ruhsal özellikleri de bu yapısını bütün kılmaktadır. Öyle ki meleklerin ulaştıkları yerlerin çok daha yükseğine erişebilecek niteliktedir. İnsan, varlığını, geçimini kısacası her şeyini, Allah'ın sınırsız merhametine borçludur. Bütün bu iyilikler ikramlar, nimetler ve merhamet karşısında minnet ve şükran duyguları içerisinde itaat ve kulluğu yüklenmesi onu daha da y celtecektir¹⁸⁰

3.İnsana Uyarıcı Olarak Peygamber ve Kitap Gönderilmesi

Yüce Allah, yarattığı her şeyi emrine musahhar kıldığı yaratılmışların en mükemmeli olarak varetteği insana; akıl, fikir, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan ayırabilme yeteneği vermiş, bununda ötesinde, onu doğru yola yöneltmek, dünya ahiret saadetini temin etmek, yaratılış dayesine uygun hareket edebilmesini sağlamak için peygamberler ve kitaplar göndermiştir.¹⁸¹

İnsan, dünyaya ciddi sorumluluklarla mükellef olarak gönderildiği gibi bu sorumlulukları yerine getirmede nasıl davranacağı hususunda ona rehber olarak kitap ve peygamber de gönderilmiştir. Öyle ki uyarıcı gelmemiş hiçbir topluluk yoktur. Bu husus Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir.

---

¹⁷⁹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, 9/313

¹⁸⁰ Toshihiko, Izutsu, Kur, n Dini ve Ahlaki Kavramları, ev: Ayaz, Selahattin, Pınar Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 166

¹⁸¹ Karagöz, İsmail, Kur'ân'a Göre İnsana Verilen Görev Ve Değer, elik Yayınevi, İstanbul 1996, s:15, bkz: Hadid 57/25

“Muhakkak ki biz seni hak ile hem bir müjdecî, hem bir uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet de yoktur ki, içlerinde bir uyarıcı geçmiş olmasın.”¹⁸² Yine başka bir ayette de:

"Tebareke" ne yüce feyyazdır O ki, dünyaları uyarmak üzere kulu Muhammed'e, hakkı batıldan ayırt eden Kur'ân'ı indirdi¹⁸³ buyrulmaktadır. Ayette Kur'ân'ın insanlara uyarıcı kitap olarak gönderildiği net bir ifade ile anlatılmaktadır.

Allah insana nasıl amelde bulunacağını ve hayatı ne biçimde değerlendireceğini anlatan rehber kitap ve rehber peygamber gönderdiği için onu kendisine karşı belli sorumluluklarla mükellef kılmıştır. İşte insanın Allah'a karşı yükümlülüğünün özünde bu husus bulunmaktadır. Yani O'nun gönderdiği rehberin çizdiği çerçevede bir hayat yaşamak insanın Allah'a karşı sorumluluğunun esasını oluşturmaktadır. Çünkü neticesi Ahirette sorgulanacak olan hayatın tüm incelikleri uyarıcı peygamberler tarafından insanlara bildirilmiştir. (Allah) "Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size ayetlerimi anlatan ve bugününüze kavuşacağınız hususunda sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" deyince onlar: "Kendi aleyhimize şahidiz" derler. Dünya hayatı onları aldattı ve kendilerinin kâfir olduklarına şahitlik ettiler.¹⁸⁴ Ayetinde de bu husus açık bir şekilde ifade buyrulmuştur.¹⁸⁵

Peygamberlerin gönderiliş gayeleri sadece insanları uyarmaktır. Doğru yolu seçme veya batıl yola tevessül etme ise artık insanın elindedir. Nitekim Kur'ân'ı Kerim' de şöyle buyrulmaktadır: “Biz peygamberleri, ancak rahmetimizin müjdecileri ve azabımızın habercileri olmak üzere göndeririz. Artık

---

¹⁸² Fâtır, 35/24

¹⁸³ Furkan 25/1

¹⁸⁴ Enam 6/130

¹⁸⁵ Bkz: Vehbi, Mehmet, Hülâsatü'l – Beyan fi Tefsiri'l- Kur'ân, XIV,5790, İstanbul- 1979

kim iman edip durumunu düzeltirse, onlara hiç korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.”¹⁸⁶

Peygamberlerin gelmesi ile insanların Allah’a itiraz yolu kapatılmış olmaktadır. Kur’ân’ı Kerim her kavme ve ümmete onlara ilahi azaba karşı uyarıcı bir peygamber gönderildiğini¹⁸⁷ belirtmektedir. Yine bu hususla ilgili “Cennetle müjdeleyici ve cehennem azabıyla korkutucu olarak bir kısım peygamberler gönderdik ki, bu peygamberlerin gelişinden sonra insanların kıyamette ‘bizi imana çağırın olmadı’ diye Allah’a bir hüccet ve özürleri olmasın. Allah “Azim ve Hâkim”dir,¹⁸⁸ buyrulmuştur.¹⁸⁹

Allah suçlulara, "Sen bize gerçeği bildirmedi, bize doğru yolu gösterecek birini de göndermedi. Ve şimdi de, bilmeden yanlış yolu tuttuğumuz için de bizi cezalandırmaya kalkıyorsun" deme fırsatı vermek isteğinde değildir. Böyle bir itirazın olmaması için Allah, hükmünün icrasından önce insanlar ve cinler uyarılsın diye elçiler ve kitaplar göndermiştir. Eğer buna rağmen insanlar yanlış yolları benimser ve bu nedenle de cezalandırılırlarsa, bu durumda Allah'ı değil, kendilerini suçlamalıdır.¹⁹⁰

İnsanlara peygamber gönderilince hidayet ve sapıklık tebliğ edilmiş olur. Fakat onu kabul edip etmemek herkesin kendi boynuna, kendi iradesine bağlıdır.¹⁹¹

Allah’u Teala insanlara doğru yolu bulmaları için kitap ve peygamberler göndermiş ve bu noktadan sonra hak ile batıl tefrik

---

¹⁸⁶ Enam 6/48

¹⁸⁷ Fatır 35/24

¹⁸⁸ Nisa 4/165

¹⁸⁹ Bkz: Karagöz, İsmail, a.g.e. s:16–18

¹⁹⁰ Enam 6/130, Tefhim’ül Kur’ân, c.I, s.519

¹⁹¹ İsra 17/15, Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, 5/

edilmiştir. Artık bundan sonrası insanın ferdi sorumluluğuna bırakılmıştır.

4. İnsana Sınırsız Nimet Verilmiş Olması

İnsan yeryüzüne olabilecek en güzel nimetlerle donatılarak mükerrem bir varlık olarak gönderilmiştir. Varlığın baş tacı olarak yaratılmış ve kâinatta hiç bir varlığa verilmeyen yetkilerle mücehhez kılınmıştır. Nitekim Kur'ân'da bu husus şöyle ifade edilmektedir;

“O, Kendisinden isteyebileceğiniz her şeyi size verdi. Allah'ın nimetini saymak isterseniz sayamazsınız! Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür.”¹⁹²

Alemlerin yaratıcısı Allah, her şeyin yaratılışını en güzel biçimde yapmıştır.¹⁹³ İnsan ise bu yaratılanların içerisinde en mükemmel yaratılanıdır. Allah Kur'ân'da insan için:

“Andolsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık”¹⁹⁴ buyurmaktadır. Ayette geçen takvim; eğriyi doğrultmak, kıvama koymak, kıymetlendirmek anlamındadır. Ahsen ise, en güzel demektir. Ahsen-i takvim ifadesi, maddi manevi her türlü güzelliği içine alır.¹⁹⁵ Boyunun düzgünlüğü, endamının eşsizliği, akıl, irfan ve düşünce sahibi, konuşan, yazan ve sanat kabiliyeti olan bir varlık oluşu, hakkı batıldan, hayrı şerden, güzeli çirkinden ayırabilen tek varlık oluşu insanı üstün ve nitelikli kılan vasıflardan bazılarıdır.¹⁹⁶

İnsanın küçük bir alem olduğu, diğer yaratıklarda varolan her şeyin insanda bulunduğu, Allah'ın insandan başka daha güzel bir

---

¹⁹² İbrahim 14/34

¹⁹³ Secde 32/7

¹⁹⁴ Tin 95/4

¹⁹⁵ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e. VII,5025

¹⁹⁶ Karagöz, İsmail, a.g.e. s: 37

yaratık varetmediği, insanı; canlı, güçlü, bilen, dileyen, konuşan, işiten, gören, düşünen, hükmeden bir varlık yaptığı, bütün bu sıfatların ise Allah'ın sıfatları olduğu, bundan dolayı bazı bilginlerin Allah ademi kendi suretin de yaratmıştır şeklinde beyanda bulunmuşlardır.¹⁹⁷

Bu dehşet verici evren bütünüyle insan denen şu küçücük yaratığın hizmetine sunulmuştur. Su indiren gökler, bu suyu emen toprak ve ikisinin arasında biten meyveler. Allah'ın emri ile insanın hizmetine verilen gemilerin yüzdüğü deniz, şaşırmadan, sağa sola sapmadan kendileri için belirlenen yörüngede dönen güneş ve ay, birbirini izleyen gece ve gündüz...¹⁹⁸ Bütün bunlar insan için yaratılmışlardır ve tamamen insana hasredilmiştir. Karşılıksız verilen bu nimetler, alanı verene karşı yükümlü kılmıştır.

İnsanoğlu bu sayılanların da ötesinde daha birçok vasıflarla donatılarak yeryüzüne belli hak ve hikmetlerle gönderilmiştir. Tüm bu sebeplerden ötürü kendisine yüce yaratıcı tarafından belli yükümlülükler tevdi edilmiştir.

D. İMTİHAN BAĞLAMINDA İNSAN VE SORUMLULUK

İnsan, diğer varlıklardan çok farklı olarak yaratılmış, maddî-manevî donanımıyla mahlûkatın en şerefli konumuna yükseltilmiştir. En üstün varlık olma, beraberinde bir takım sorumluluklar getirmiş, bir güzergâh belirlenerek insanın ona uyması istenmiştir. Artık o, bütün saadetini Allah'a itaatte ve O'nun

---

¹⁹⁷ Karagöz, İsmail, a.g.e. s: 38

¹⁹⁸ Kutub, Seyid, a.g.e, IV/237

yolunda olmada; tüm mutsuzluğunu da bu güzergâhtan sapmada arayacaktır.

İnsanın kazanma kuşağında kaybetmesine sebep olabilecek birçok imtihan faktörü mevcuttur. Bu faktörlerin başında nefis-i emmare, şeytan ve dünya hayatının cazibedar yönü gelmektedir.

1. Nefs-i Emmare

Nefis, sözlükte "can, kan"¹⁹⁹, ruh, bir şeyin özü cevheri ve kendisi" anlamına gelmektedir.²⁰⁰ Buna göre nefis denilince insanın kendisi, zâtı, özü ve cevheri akla gelir. Ancak Kur'ân nefisten söz ederken beden ve ruhtan oluşan insanın beşeri varlığına ya da beşeri kişiliğine vurgu yapmaktadır.²⁰¹ Çünkü sorumluluk sahibi her insanın önünde bir nefis (benlik) engeli vardır. Bu benlik Allah'a inancı olumsuz yönde etkileyen, "nefs-i emmâre"²⁰², yani kötülüğe emredici kuvvetli bir meyildir.²⁰³

Nefis, insanı her zaman kendi arzu ve istekleri istikametinde hareket etmeye zorlamaktadır. Ancak insan, Allah'ın kendisine vermiş olduğu iradeyi külli iradeye uygun bir biçimde yönlendirebilirse, zorlamasına mukavemet göstererek onu alt edebilir. Aksi takdirde nefsinin esiri olan insan, Allah'a karşı olan sorumluluklarını da yerine getiremez. Şunu da ifade etmek gerekir ki burada söz konusu edilen nefis, insana zarar verdiği gibi bazen de fayda sağlamaktadır. Çünkü o, bir taraftan insanı kötülüğe sevk ederken diğer taraftan da ibadetler vasıtasıyla ona sevap kazandırmaktadır. Tabii ki bu da insanın, kendisine hissi lezzet ve şehvetleri emreden, kalbi süflî arzulara yönelten kötülüğün kaynağı

---

¹⁹⁹ İbn Manzûr, a.g.e, VI/234

²⁰⁰ İsfahani, Rağıp, Müfredat, s.501

²⁰¹ Bakara 2/233, Âl-i İmran 3/25.30.145.161.185, Maide 5/32.45, En'âm 6/70.151.164, Yûnus 10/30.54.100.

²⁰² Yusuf 12/53

²⁰³ Demirci, Muhsin, a.g.e. s.141

durumundaki nefsine muhalefet ederek, sorumluluğun bilincinde hareket etmesiyle mümkündür.

2. Şeytan

İnsanın tüm yaşamı boyunca en büyük düşmanı şeytandır. Allah'ın insanı meleklerle takdim ettiği gün şeytan Âdemoğluna secde emrine itaat etmemiş, Âdemin üstünlüğünü de kabullenememiştir. O günden sonra da insanı düşman bellemiştir.²⁰⁴

Şeytan, insanoğlu henüz yaratılmamışken meleklerle beraber yaşamaktaydı. Yapısı meleklerden farklı olmasına rağmen onların içindeydi. Bir gün Allah meleklerle bir emir verdi. Melekler, o topluluğun çoğunluğunu teşkil ettikleri için Cenab-ı Hak onlara hitap etti. Şeytan gibi o toplulukta bulunan herkes bu emre muhatap oldu. Kur'ân'da bu emrin geçtiği ayetlerden birisi şudur: “Sizi yarattık, sonra size biçim verdik, ardından da Âdem'e secde edin dedik. İblisin dışında herkes secdeye kapandı, o secde edenlerden olmadı. Allah: “Emrettiğimde seni secde etmeden alıkoyan nedir?” dedi. O: “Ben ondan daha hayırlıyım, beni ateşten onu çamurdan yarattın” dedi. Allah: “Öyleyse in oradan, orada kibirlenmek senin haddin değildir. Çabuk çık, çünkü sen alçağın tekisin.” İblis: “Bana onların diriltilecekleri güne kadar mühlet verir misin?” dedi. Allah: “Haydi sen mühlet verilenlerdensin” buyurdu. İblis: “Öyle ise beni azgınlığa mahkûm ettiğin için, ben de onları gözetlemek üzere senin doğru yolunun üzerine pusu kurup oturacağım. Sonra onların önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından sokulacağım. Sen de onların ekserisini şükreden kullar bulmayacaksın.” dedi. Allah: “Alçak ve kovulmuş olarak çık oradan! Onlardan her kim sana uyarırsa iyi bilin ki cehennemi sizlerle dolduracağım.”²⁰⁵

²⁰⁴ Cebeci, Lütfullah, Kur'ân'ı Kerime Göre Cin – Şeytan, İşaret Yayınları, Konya 1989, s.10

²⁰⁵ Araf 7/11–18, Sad 38/71–85 ayrıca bkz. Demirci, Muhsin, a.g.e, s.144-145

Şeytan geçirdiği şiddetli imtihan sonrası çizgisini koruyamamış, emre itaatteki inceliği anlayamamış, Cenab-ı Hakk'a karşı gelmiştir. Bununla da kalmamış, bahaneler ileri sürüp kendini müdafaaya kalkışmış, üst üste yaptığı yanlışlıklarla kendi sonunu hazırlamıştır. Allah'ın huzurundan kovulmuş, Cennet'ten atılmış, neyi var neyi yok hepsini kaybetmiştir.²⁰⁶

Şeytan, Allah tarafından insana musallat edilmiş apaçık bir düşman ve bir imtihan vesilesi; hayat ise bir yönüyle şeytanla mücadeleden ibaret bir süreçtir.²⁰⁷

Küfrünün ortaya çıkmasına sebep olan Âdem'e ve onun nesline azılı bir düşman kesilen şeytan, onları azdırıp yoldan çıkartacağına dair yemin etmiştir. Artık o, insanın ebedi düşmanı, onun her türlü mahrumiyet ve sıkıntıya maruz kalması için çalışan en büyük hasmıdır. İşte böyle bir düşmanla uğraşmak zorunda kalan insan, devamlı tetikte ve uyanık kalacak, yaratılış gayesine uygun olarak yaşarken, kendisinde mevcut bulunan mekanizmaları verimli kullanabilecektir.²⁰⁸

Öyleyse şeytan, insanın dünyada daha dikkatli ve temkinli bir hayat sürmesine sebep olmaktadır. Allah, insanları sınamak, davranış ve inanç olarak onlardan hangisinin daha iyi olduğunu göstermek için ölümü ve hayatı yaratmıştır.²⁰⁹ Farklı farklı imtihanlar değişik vesilelerle bize uygulanmaktadır ki o vesilelerden biri de şeytandır. Nitekim bu hususu Allah'u Teala şöyle ifade etmektedir. “Aslında şeytanın onların üstünde bir sultanı

---

²⁰⁶ Bakara 2/34

²⁰⁷ Fatır 35/6

²⁰⁸ Şeker, Mehmet, Yeni Ümit Dini İlimler Ve Kültür Dergisi, İslam İnancında Şeytan, sayı 59 s: 44

²⁰⁹ Mülk 67/2

bir gücü yoktur. Ancak ahirete iman edeni, o konuda şüphe eden kimselerden ayırt edip ortaya çıkaralım diye ona bu fırsatı verdik. Rabbin her şeyi hakkıyla gözetmektedir.²¹⁰

Şeytanın insana olan düşmanlığı apaçıktır. O, içinde taşıyıp durduğu isyan ve küfür tohumlarının ortaya çıkmasına sebep olduğu için Hz Âdem'e ve onun zürriyetine harp ilan etmiş, Allah'a saygısızca karşılık verirken: “Ben hiç Senin çamurdan yarattığına secde eder miyim? Yemin ederim eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım” demiştir.²¹¹

Şeytan, Allah'a isyanında ne kadar hatalı ve haksız ise, Âdem'e (a.s) olan düşmanlığında da o kadar yanlış ve haksızdır.²¹²

Şeytanın şerrinden korunma reçetesi, Kur'ân'da ve Sünnette verilmiştir. Şeytana karşı bir Müslüman'ın zırhı, Kur'ân tezgâhında yapılan takva; siperi, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmın Sünnet-i Seniyyesidir. Ve silâhı ise, istiâze, istiğfar ve hıfz-ı İlâhiye ye ilticadır. Bu kutlu kaynaklara uyulduğu sürece, Allah'ın izniyle şeytanın tesiri kırılacak, insan Rabbinin razı olacağı bir tarzda hayatını devam ettirecek ve ebedi âlemde sonsuz mutluluğa erecektir. Aksi takdirde insan olma sorumluluğunu şeytan imtihanı karşısında yerine getiremeyecek ve kaybedenlerden olacaktır.²¹³

---

²¹⁰ Sebe 34/21 ayrıca bkz, Ateş, Ali Osman, Kur'ân Ve Hadislere Göre Şeytan, Beyan Yayınları, İstanbul 1995 s: 111

²¹¹ Cebeci, Lütfullah, a.g.e, s.84

²¹² Şeker, Mehmet, a.g.e. s:45

²¹³ Şeker, Mehmet, a.g.e. s:46

İrade hürriyeti çerçevesinde şeytanın insana karşı yaptırım gücü

İnsanın yoldan çıkması ve şeytana uyması kaderin bir sonucu değil, kendi tutum ve eğilimlerinin bir sonucudur. “Allah, kendisine karşı taahhütlerini bozan fasıklardan başkasını saptırmaz.” ayetinde belirtildiği gibi Allah’a izafe edilen saptırma, insanın Allah tarafından doğru yoldan uzaklaştırılması manasında değildir. O sadece iyiye ve kötüye giden yolları göstermiş ve emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Dileyen emir ve tavsiyelere uyararak iyiyi bulur, dileyende hür iradesiyle kötülüğü tercih eder.²¹⁴

Şeytanın insanlar üzerinde doğrudan amellerini değiştirici bir fonksiyonu yoktur. O, sadece insana kötülüğü yaptırmaya çalışabilir. Bunun daha ötesi onun yetkisini aşar. Kur’ân’da İbrahim süresinde geçen bir tablo bu hususu ifade etmesi bakımından çok ibretamiz bir şekilde anlatılmaktadır.

“Hesaplar görülüp iş tamamlanınca Şeytan onlara şöyle diyecek: “Allah size doğru vaatte bulundu. Ben de size bir şeyler vaat ettim, ama sözümden caydım. Doğrusu, benim size istediğimi yaptıracak bir gücüm yoktu. Sadece ben sizi davet ettim, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, sizin daha önce beni Allah’a şerik yapmanızı da reddetmiştim.” Elbette, böyle zalimlerin hakkı gayet acı bir azaptır.”²¹⁵

Ayette, ahirette hesaplar bittikten sonra insan ile şeytan arasında geçen ve kaybeden insanların kaybetme sebepleri olarak

²¹⁴ Akbulut, Allahın Takdiri, A.Ü.İ.F.D Sayı:32 s.43

²¹⁵ İbrahim 14/22

şeytanı suçlu bulmaları ve şeytanında bu suçlamayı kabul etmeyip insana cevap vermesi ile müteşekkil bir diyalog gözler önüne serilmektedir. Şeytan, suçlamalara ve kınamalara karşı kendisinin sadece kötülüğe davetçi olduğunu, bunun daha ötesinde insana karşı bir gücü ve sultasını olmadığını, asıl suçlunun davetine uyan kişiler olduğunu söylemektedir.

Şeytanın Allah'ın muhlis kulları üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Allah izin vermediği için, şeytan, müminleri saptırmaya güç yetiremez. Allah, kendisini Allah'a adayan ve O'na ortak koşmayan ihlâslı kullarını şeytanın saptırıcı etkisinden korumuştur. “Gerçek şu ki, iman edenler ve Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) hiçbir zorlayıcı-gücü yoktur.”²¹⁶

Şeytanın insan üzerindeki etkinliği, günahın ana nedeni değildir, ama onun ilk sonucudur. Yani, kişinin, ahlaki bunalım anlarında önündeki alternatiften daha kolay ve görünüşte daha rahat olanını seçmesine ve böylece bir şeyi yaparak veya yapmayı ihmal ederek günah işlemesine yol açan kendi tutumudur.²¹⁷

İnsanda hem iyilik yapmaya hem de kötülük yapmaya karşı bir temayül vardır. İnsan irade hürriyetine yani iki veya daha fazla muhtemel davranış tarzı arasında, belli sınırlar içerisinde bilinçli bir seçim yapma yeteneğine sahiptir.²¹⁸

Yukarıdaki ayetlerde de açıkça görüldüğü üzere insan kendi zaaflarından ötürü şeytanın çağrılarını bilerek ve isteyerek kulak verir. Şeytanın insanı zorlaması ve onun üzerinde sulta oluşturması

---

²¹⁶ Ateş, Ali Osman, a.g.e. s:112

²¹⁷ Nahl 16/99 ayrıca bkz. Esed, Muhammed, a.g.e, s.120

²¹⁸ Esed, Muhammed, a.g.e. s:121

mevzu bahis değildir. O insanı hiçbir zaman kötülük yapmaya zorlayamaz, asıl problem insanın içindedir.²¹⁹

İnsanlar üzerinde, şeytanın ne sözlü olarak ne de fiili olarak sataşacak ve kullanacak güç ve hâkimiyeti vardır. Şeytan kendisinin, Allah'ın kullarından bazıları üzerinde bir gücü olduğu zannını vermeye çalışmış, Allah ise, onun bu hususta yalan söylediğini, kullarından hiçbiri üzerinde, asla gerçek bir sultanı ve hükümlanlığı olmadığını çok açık bir şekilde ifade buyurmuştur.²²⁰

Şeytanın gücü insanlara karşı izafi bir durum ifade eder. Bazı insanlara karşı güçsüz olduğu halde²²¹ bazı insanlara karşı onları istediği gibi yönlendirecek kadar güçlüdür. Tabi bu güç maddi değil manevidir.²²²

Şeytan bütün yönlendirme ve saptırmalarını da Allah'ın izni ile ve onun verdiği yetki ile yapmaktadır. Yani Allah dilemese şeytan hiçbir şey yapamaz idi. Nitekim şu ayette de şeytanın sadece Allah'ın dilemesi ile etkinlikte bulunabildiğini görmekteyiz:

“Böylece biz her peygambere, insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Onlardan kimi kimine, aldatmak için birtakım yaldızlı sözler fısıldayıp telkin ederler. Eğer Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. O halde onları, düzmekte oldukları yalanlarıyla baş başa bırak!”²²³

Bu hakikatler açısından baktığımızda şeytanın telkin ve dürtülerinin insan için hiçbir bağlayıcı yönünün olmadığı, insana

---

²¹⁹Bkz: Fazlulrahman, Ana Konuları İle Kur'ân, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999, s:212

²²⁰ Razi Fahrudin Muhammed, Mefathü'l-Ğayb, Daru'l-Kütübil-İlmiye, Beyrut,1990, s:105

²²¹ Araf 7/201

²²² Meryem 19/83

²²³ Enam 6/112

karşı aslında zayıf olduğunu görmekteyiz. Fakat insan, kendisi iradesi yönüyle zayıf olunca şeytana gün doğmakta ve insanı yönlendirmeleri ile esir almaktadır. Bu da tamamen insanın kendi isteği ve arzuları doğrultusunda olmaktadır.

Şeytan da tüm bunları sadece Allah'tan aldığı izin ve yetkiyle yapmaktadır.

İnsan için sorumluluk dünyasında imtihan sırrı ile karşısına çıkan ikinci unsur ise dünya hayatının aldatıcı yönüdür. Şeytan kendi telkinleri ile insanı aldatmaya çalışırken dünya hayatının cazibelerini kullanmaktadır.

3. Dünya Hayatı

İnsanın yaşam serüveni boyunca mücadele ve imtihan bağlamında karşılaştığı temel unsurlardan biri de 'dünya hayatı'dır. İnsan bu dünyaya imtihan amaçlı gönderilmiştir.²²⁴ İnsanın hayatında imtihan olacağı nesnel kavram dünya ve içindekiler, bu noktada onu kaybetme kuşağına yönlendirici unsurlarda kendi nefsi ve şeytandır. Yani insan, şeytanın ve de nefsinin dünya ve içinekilere karşı telkinlerine muhatap olmakta ve kendi irade gücüyle bu telkin ve yönlendirmelerde doğruyu bulma hususunda bir mücadele vermektedir.

İşte insanın hayatını anlamlandırılan nokta tam burada başlamaktadır. O, derecesi sabit bir varlık olarak yaratılmamış, yaptığı iyiliklerle yükselen bir değer, emirlere karşı geldiği ve doğru yoldan uzaklaştığı anda da alçalan bir varlık konumunda yaratılmıştır. Onu yücelten ise karşısındaki bunca imtihan ve mücadele unsurlarına karşı dimdik ayakta durabilmesi ve fani olan

---

²²⁴ Mülk 67/2

bu dünya hayatına kendisinin apaçık düşmanı olan şeytanın sözlerine kanarak aldanmamasıdır.

Kur'ân'da dünya, genellikle ' dünya hayatı' bazen de müstakil bir şekilde dünya olarak toplam 115 yerde kullanılmıştır.²²⁵ Burada dünya dini ve ahlaki bir terim olarak yer almış, genel itibariyle kötülenmiş ve hafife alınmıştır. Hafife alınan ve kötülen dünya'nın kozmik yapısı değil, ahiret kaygısını geride bırakan yönüdür.²²⁶

Kur'ân'da kullanılan 'hayatı dünya' kavramı, dünyanın hayatı değil, dünya denilen hayat, yani süfli, alçak hayat yahut bugün içinde bulunduğumuz hayat demek oluyor.²²⁷

Kur'ân'ın dünya hakkındaki tutumunun doğru anlaşılabilmesi için, Kur'ân-a ilk muhatap olan insanların dünya hakkındaki görüşlerini değerlendirmek gerekir.

Araplar için renk ve şekiller cümbüşü olan bu dünya, mevcut olan yegâne dünyadır. Bu inanç tarzında ebedi hayat mülahazası kesinlikle söz konusu değildir.²²⁸ Yüce Rabbimiz Kur'ân'da bu hususu şöyle ifade etmektedir;

“Âhireti inkâr eden kâfirler bir de şöyle dediler: “Hayat, sadece bu dünyada yaşadığımız hayattan ibarettir: Ölürüz, yaşarız. Bizi yalnız zamanın akışı helâk eder. Aslında, buna dair hiçbir kesin bilgileri yoktur, onlar sadece zanlarıyla böyle söylüyorlar.²²⁹ Yine bu sapık psikolojiyi ifade eden başka bir ayette şöyledir;

---

²²⁵ Abdülbaki, Muhammed Fuad, Mucemu'l-Müfehres Li Elfazil- Kur'ân'ı Kerîm, Daru'l-Mearife, Beyrut 1994, s: 332-335

²²⁶ İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Yayınları, İstanbul,1994, X/22

²²⁷ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, II/1979,1/403

²²⁸ Toshihiko, İzutsu , a.g.e, s.73

²²⁹ Casiye 45/24

Onlar : “Hayat, sırf dünya hayatımızdan ibaret, biz bir daha diriltilecek de değiliz!” Onlar, hiç şüphesiz yalancıdırlar.²³⁰

Kur’ân’da, cahiliye arabının bu anlayışın yansıtan ayetlerde onlar için bu dünya hayatının ötesinde bir hayat olmadığı onların diliyle “Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız; bizi ancak zaman yok eder, derler” şeklinde ifade edilmekte ve buna karşılık olarak; “bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur, onlar sadece böyle sanırlar” denilmektedir. Onların bu anlayışı karşısında İslam, putperest var oluş anlayışı ile önemli bir çatışmaya girmiş; ölümden sonra yeniden diriliş, bu dünyadan sonraki, ikinci hayat inancını getirmiştir. Hz. Peygamber’in bu inancı yerleştirmek için olanca çabası ise, inançsızlarca alay ve küçümseme ile karşılanmıştır.²³¹

Kur’ân’da dünyanın kötülenmesi, kişinin hayat anlayışı ile ilgili bir durumdan kaynaklanmaktadır. Bu yöndeki ayetlerde her iki hayatın da göz ardı edilmemesi birinin diğeri için terk edilmemesi konusu üzerinde durulmakta ve dünyayı tercih edip eşyaya takılanlara da, bu dünya mutluluğunun geçiciliği, ahirettekinin ise, sonsuzluğu hatırlatılmaktadır.²³²

Bazı Kur’ân ayetlerinde, dünya hayatı ve burada insana verilen nimetlerin aşağılandığı bir gerçektir. Ancak Kur’ân’da aşağılanan dünya, onun dış görünüşü ve nimetlerden yararlanma yönü değil, ona karşı takınılan niyet ve tavırlardır. Buna göre, insanın sahip olduğu servet de, mutlak iyi veya kötü değildir. İnsan bunu iyiliğe de, kötülüğe de vasıta kılabilmektedir.

---

²³⁰ Enam 6/29

²³¹ Bu konu ile ilgili ayetler için bkz. Mü’minun 23/82–83, Kaf 50/2–3, Sebe 34/7

²³² Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s.126

Hayatın manası insanın içinde yaşadığı şu kısa zaman değildir. Kur'ân'a göre hayat, şu görünen dünya hayatını içine aldığı gibi zamandan uzayarak, dünya hayatının ona nispeten gündüzün bir saati kadar kaldığı ve miktarını Allah'tan başkasının bilmediği ahiret hayatını da içine almaktadır.²³³

Dünya hayatı karşısında insanın erimemesi ve sorumluluklarını unutmamamsı için dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmemeli, fani olan dünya hayatına gereği kadar değer vermelidir.

a.İnsanın Sorumluluğu Açısından Dünya Hayatının Değeri

Yaratılış gayesinin derinliklerine vakıf olabilmek ve bu yönüyle Allah'ı tanıyabilmek amaçlı yaratılan insan, içinde yaşadığı dünyayı ve hayatını ne şekilde anlamlandırdığı, mezkûr sorumluluğu yerine getirebilmesinde önem arz etmektedir. Zira sorumluluklarının yerine getirilmesi neticesinde insana tevdi edilecek olan cennet hayatı, yine dünya hayatı ile kazanılmaktadır.

Dünya hayatının değerini, Kur'ân'ı Kerim'in çizdiği çerçevede belli etmek esas olmalıdır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim'de dünya hayatı nitelermelerini inceleyelim.

a.a.Dünya Hayatı Aldatıcı Bir Metadır

“Dünya hayatı aldanmayı ve gururu meydana getiren bir metadır.”²³⁴

---

²³³ Kutub, Seyid, a.g.e, s.541-543

²³⁴ Kutub, Seyid, a.g.e, II/282,283

Her canlı ölümü tadacaktır.

Siz ey insanlar, çalışmalarınızın ücretini ancak kıyamet günü tam bir şekilde alacaksınız!

O vakit, kim ateşten uzaklaştırılıp cennete yerleştirilirse, işte o muradına ermiştir.

Yoksa bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir.”²³⁵

Dünya metaı bir serap gibi parıldar. Bir bulut gibi geçer gider. Bu metanın müşterisi olanlar, bütün nazar ve ümidini ona dikerler, ne saadet görülecekse onda görülecek zannederler.²³⁶ Aşağıdaki ayette bu durumu daha net ifade etmektedir.

“Allah dilediği kimsenin rızkını bollaştırır, dilediği kimsenin rızkını ise daraltır. O inkârcılar, sadece dünya hayatıyla sevinirler. Hâlbuki dünya hayatı, âhiretin yanında geçici, değersiz bir metadan başka bir şey değildir.”²³⁷

Dünya hayatı aldatıcı bir özelliğe sahiptir.²³⁸ Ancak bu hayatın güzellikleri geçici ve bunlardan yararlanma süresi çok kısadır.²³⁹

Kur’ân’da dünya metanın söz konusu edildiği ayetlerdeki bütün uyarılar, dünya hayatının az bir geçimliğinin, sonsuz ve kalıcı

---

²³⁵ Ali İmran 3/185

²³⁶ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, II/476

²³⁷ Rad 13/26, Mu’minun 23/55,56, A’la 87/16,17

²³⁸ Ali İmran 3/185, Hadid 57/20

²³⁹ Bkz. Ali İmran 3/14, Nisa 4/77, Tövbe 9/38, Yunus 10/23–70, Kasas 28/60–61 Mü’min 4/39, Şûra 42/36, Zuhuf 43/35

güzellikler yurdu olan ahiret hayatına tercih edilmesi noktasındadır.²⁴⁰

Hayatın aldatıcılığı karşısında sebat gösterip gerçek sorumluluklarını ve yaratılış vazifelerini unutmayanlar neticede kazananlar olacaklardır.

a.b.Dünya Hayatı Bir İmtihandır

Dünya hayatı bir imtihan âlemidir. İnsanlar bu dünyada musibetlere maruz kalabilirler. İnsanlar fitnelere maruz kalsalar da, inançlarında diretip her türlü imtihandan halis kalple çıkmadıkça başarılı olmuş sayılmazlar.²⁴¹

İnsan başıboş bırakılmak için değil, bir takım emanet ve tekliflerle sorumlu tutularak²⁴² daha ileriki bir alemde yüksek bir hayata kavuşturacak imtihan aşamasından geçmek için yaratılmıştır.²⁴³

Aşağıdaki ayette ve daha Kur'ân'ın birçok yerinde dünyanın imtihan maksatlı yaratıldığı çok açık ifadelerle yer almaktadır.

“O, amel (davranış ve eylem) bakımından hanginizin daha iyi (ve güzel) olacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, üstün ve güçlü olandır, çok bağışlayandır.”²⁴⁴

Ayet-i Kerime'den de net bir şekilde anlamaktayız ki dünya hayatı, tüm cazibe ve süslü görüntüsüyle insan için Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmesinde ciddi bir imtihan unsurudur. Fani olan bu dünya hayatında insan aldatıcı unsurlara karşı irade

---

²⁴⁰ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s.27

²⁴¹ Kutub, Seyid, a.g.e, III/544,545

²⁴² Mülk 67/2

²⁴³ İnsan 76/2, ayrıca bkz. Kaya,Süleyman, Kur'ân'da İmtihan, İnsan Yayınları, İstanbul 2003,

s.67

²⁴⁴ Mülk 67/2

gücü ile mücadele edecek ve neticede muvaffak olabilirse ahiret yurdunda Allah'ın rızası ve cenneti elde edecektir.

a.c. Dünya Hayatı Kısa Ve Geçicidir

Dünya, insan için asıl ve kalıcı bir mekân değildir. Dünya bir taraftan yeni misafirler kabul ederken çok daha fazlasını da mezaristanlara boşaltmaktadır. H.z. Âdem'den bugüne ölüm her canlı için mukadder bir sonuç olmuş ve hiçbir güçte bu sonucu değiştirememiştir. Ebediyet için yaratılan insana, fani olan dünyanın gerçek mutluluğu tattırması imkânsızdır. Kur'ân mucizevî üslubuyla bu meseleyi aşağıdaki ayetlerle tenvir etmiştir.

“Dünya hayatının örneği, ancak gökten indirdiğimiz, onunla insanların ve hayvanların yediği yeryüzünün bitkisi karışmış olan bir su gibidir. Öyle ki yer, güzelliğini takınıp süslendiği ve ahalişi gerçekten ona güç yetirdiklerini sanmışlarken (işte tam bu sırada) gece veya gündüz ona emrimiz gelmiştir de, dün sanki hiç bir zenginliği yokmuş gibi, onu kökünden biçilip atılmış bir durumda kılmışız. Düşünen bir topluluk için biz ayetleri böyle birer birer açıklarız.”²⁴⁵

Ayette çok ilginç bir misal verilmiş; dünyanın insana güldüğü anda ansızın sert bir tokat gelebileceği ve geçmiş güzel günlerin esamesinin dahi kalmayacağı anlatılmaktadır.

İşte dünya hayatının örneği. İnsan ona gönül bağladığında, ona takılıp kaldığında, oradan daha değerli, daha onurlu, daha kalıcı

---

²⁴⁵ Yunus 10/24

bir hayatın perdesini aralamaya yönelmediğinde, bu hayatın yalnız nimetlerine sahip olabilir, başka hiçbir şeyine sahip olamaz.²⁴⁶

a.d. Dünya Hayatı Bir Oyun Ve Oyalanmadır

Dünya hayatı fani olması ve sıkıntılarla yüklü olması cihetiyle Kur'ân'da değersizliği vurgulanmış ve tabiri diğerle ahirete kıyasla ne kadar basit olduğu sıkça ifade edilmiştir. Bu cihet itibariyle Kur'ân dünya hayatını aldatıcı bir oyun ve oyalanmadan ibaret olarak nitelendirmiştir. Dünya insan için süslü ve çekici kılınmıştır.

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, '(eğlence türünden) tutkulu bir oyalama', bir süs, kendi aranızda bir övünme (süresi ve konusu), mal ve çocuklarda bir 'çoğalma-tutkusu'dur. Bir yağmur örneği gibi; onun bitirdiği ekin ekicilerin (veya kâfirlerin) hoşuna gitmiştir, sonra kuruyuverir, bir de bakarsın ki sapsarı kesilmiş, sonra o, bir çer-çöp oluvermiştir. Ahirette ise şiddetli bir azab; Allah'tan bir mağfiret ve bir hoşnutluk (rıza) vardır. Dünya hayatı, aldanış olan bir metadan başka bir şey değildir.”²⁴⁷

Görüldüğü gibi ayet-i kerimede bir ahiret teması işlenmekte ve dünyada ebediyete ulaşamayacağı her şeyin süreli olduğu için bir gün yok olacağı vurgulanmaktadır.²⁴⁸

Fani olan dünya her ne kadar güzel ve çekici olursa olsun ahiret yurdunun yanında olabildiğince basit ve değersiz

---

²⁴⁶ Kutub, Seyid, a.g.e, V/496

²⁴⁷ Hadid 57/20

²⁴⁸ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s.125

kalmaktadır. Bu nedenle insanı doyurucu asıl yer ayetlerde de ifade edildiği üzere ahiret yurdudur.

Dünya hayatı ahireti kazandıracak sermaye olması yönüyle önemlidir.

Yaratılış gayesini anlamak ve bu cihetle Rabbe karşı yükümlülüklerini yerine getirmekle sorumlu kılınan insanın hayata yüklediği anlam ve ona verdiği değer kazanma-kaybetme kuşağında temel belirleyici bir etkidir.

İKİNCİ BÖLÜM

İRÂDE HÜRRİYETİ ve SORUMLULUK

A. İRADE KAVRAMI

İrade kelimesi, talep etme manasına Arapça RVD kökünden gelir. İstemek, arzulamak, emretmek, tercih etmek, atlatmak için salıvermek²⁴⁹ gibi manalarda kullanılır.

İrade, yapabilme gücüdür.²⁵⁰ İyiyi kötüden ayırabilen bir insanın kötüyü itip iyiyi isteyebilme istidadıdır.²⁵¹Yine irade; eylemlerimizi, arzu, niyet ve amaçlarımıza göre kontrol altında tutabilme ve belirleme gücü, kişinin belli eylem ya da eylemleri gerçekleştirmede gösterdiği kararlılık, belli bir durum karşısında gerçekleştirecek olan eylemi, her hangi bir dış zorlama ya da zorunluluk olmaksızın, kararlaştırma ve uygulama gücü, eyleme neden olan eylemi başlatan yetidir diye tanımlanabilir.²⁵²

İrade nefsin yapılmasına hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi veya bir fayda elde etme inancından doğan eğilimidir.²⁵³

Aslında irade bir zihin fonksiyonu olarak da tanımlanabilir. Kişinin niyetli eylem yapma gücü, özgürce seçebilme, kararlarını serbestçe ortaya koyabilme yetisidir.²⁵⁴ İrade, zihnin bir şeyin yapılıp yapılmaması gerektiğine karar ve hüküm verme eğilimi anlamında kullanılmıştır.

İfadelerden de anlaşıldığı üzere İrade; iki denk şeyden birisini isteme, ona meyletme, ona yönelme ve onu arzulamadır.

---

²⁴⁹İbn-İ Manzur, a.g.e., III/87

²⁵⁰Hançeroğlu, Osman, İnanç Sözlüğü, Remzi Yayınları, İstanbul,1975, s.239

²⁵¹Demiray, Kemal, Alaylıoğlu, Ruşen, Ansiklopedik Türkçe Sözlük, İnkılâp Ve Aka Kitapevi, Ts, S.239

²⁵²Demiray, Kemal, Alaylıoğlu, Ruşen, a.g.e, s.239

²⁵³Çağrı, Mustafa, Hökelekli, Hayati, D.İ.A. İrade Maddesi, İstanbul,2000,XXII/380

²⁵⁴Öner, Necati, İrade Hürriyeti, Vadi Yayınları, Ankara, 1995, s.23

Kur'ân-ı Kerim'de irade kavramı hem Allah'a hem de insana nispet edilerek birçok yerde geçmektedir. Bu ayetlerin birçoğunda ilahi iradenin mutlak ve önüne geçilmez olduğu, hayır ve şer olarak olup biten her şeyin, Allah'ın iradesinde gerçekleştiğini²⁵⁵ fakat onun iradesinin mutlaka amaçlı, anlamlı, hikmetli ve adil olduğu, kulları için asla zulmü, kötülüğü ve meşakkati murat etmediği bildirilmektedir.²⁵⁶

İnsanı nispet ederek anlatılan ayetlerde ise, insanın hür ve serbest olduğu,²⁵⁷ bundan ötürü insanın iyiyi ve kötüyü isteyebildiği,²⁵⁸ fakat insanın iradesinin Allah'ın iradesi ile sınırlandırıldığı ve insanın sadece Allah'ın izin verdiği ölçüde isteyebildiği anlatılmaktadır.²⁵⁹

Kur'ân'da irade kelimesinin yanında hemen hemen aynı anlama gelen irade kavramının türevi sayılabilecek ihtiyar kelimesi de geçmektedir. Bu kavramın kullanıldığı birçok yerde 'istemek, dilemek, arzulamak anlamlarında²⁶⁰ kullanılmıştır.

Kur'ân-a göre insan, Allahın koyduğu sınırlar dâhilinde serbest, hürriyeti oranında sorumludur. Bunu daha iyi anlamak için Kur'ân'daki Allahın mutlak iradesini anlatan ayetlere, Allahın insana özgür irade verdiğini anlatan ayetlerle bakmak lazım. İnsanın iradesi ile ilgili ayetlerde, insanlara zorla bir şeyin yaptırılmadığı,

---

²⁵⁵ Enam 6/125, İsra 17/16, Cin 72/10

²⁵⁶ Bakara 2/185, Mümin 40/31

²⁵⁷ Ali İmran 3/145, İsra 17/18–19, Ahzab 33/28–29

²⁵⁸ Enfâl 8/62–71, Yusuf 12/25, Hac 22/25

²⁵⁹ Çağrıcı, Mustafa, Hökelekli, Hayati, a.g.e, XXII/281

²⁶⁰ Ahzab 33/17, Yasin 36/82, Rad 13/11, Kehf 18/29

isteyenin inkâr edebileceği, dileyeninde inanabileceği²⁶¹ ,dileyenin dilediğini yapabileceği²⁶² belirtilmiştir.²⁶³

Kur'ân'ın sadece bir öğüt olduğu dileyenin dilediği yolu tutabileceği²⁶⁴ net bir şekilde ifade edilmiştir.

B.HÜRRİYET KAVRAMI

Hürriyet kavramı Arapça “hür” kelimesinden türetilmiştir.²⁶⁵

Hürriyet yürürlükleri kanunların veya toplum kurallarının sınırları içinde hiçbir baskıya uğramadan, istediği gibi hareket eden, yabancı bir gücün boyunduruğu ve baskısı altında bulunmayan zorba bir gücün baskısı altında bulunmayan, inanç konusunda hiçbir dogmanın, tasarrufu, etkisinde kalınmaması düşüncede yalnız insan aklının hâkim olması gerektiğini savunan kimselerin görüşüdür.²⁶⁶

Bir başka açıdansa hürriyet, nefsin tutkularından kurtulması, bir kişi, zümre ve kurumu kanuni haklarını koruma ve kullanma serbestliğidir.²⁶⁷

Hürriyet ele alınış tarzı kişilere zamana ve de olayları bağlı olarak farklı şekillerde algılanabilir. Örneğin hürriyetin bir savaş ortamında tanımlanışı ve hissedilişi ile onun bir bilim alanının konusu veya özelliği olarak tanımlanışı farklıdır. Kişilere göre de hürriyet farklı tanımlanır. Örneğin hürriyeti Farabi fertlerin istek ve

---

²⁶¹ Kehf 18/29

²⁶² Fussilet 41/40

²⁶³ Bkz: Ammara, Muhammed, Mutezile Ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, s:30-32

²⁶⁴ İnsan 76/29

²⁶⁵ Meydan Larouse, Meydan Yayınları, İstanbul,1972, VI/81

²⁶⁶ Özan, Mustafa Nihat, Küçük Osmanlıca – Türkçe Sözlük, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1988, s.326

²⁶⁷ İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, XVIII/502

arzularını gerçekleştirme özgürlüğü diye tanımlarken Gazzali bunu tutkuların esaretinden kurtuluş olarak tanımlamış. İbni Sinan ise nefsin değeri yüksek ve faydası büyük olan işler hususunda yapılması gerekli harcamalardan hoşlanması şeklinde tarif etmiştir.²⁶⁸

Günlük hayatımızda bu kelime umumiyetle “zorlama yokluğu” manasında kullanılmaktadır. “Engellenmeden hareket etme gücü”, “Kendi kendimize karar verebilme kabiliyeti”²⁶⁹ gibi çeşitli manalarda kullanılmaktadır.

Genellikle “ zorlamanın bulunmaması” ,”dilediğini yapan kimsenin durumu” olarak ele alınan hürriyet; psikoloji de eğilimlerin ve iradi fillerin incelenmesi, ahlakta sorumluluk ve müeyyide meselelerin araştırılması, sosyal alanda tabii hukuk siyasi ve iktisadi hürriyet kanunlarının izahı, metafizik ve din sahasında ise kadercilik ve mutlak hürriyet açılarından incelenmeye ve tarife tabi tutulmaktadır.²⁷⁰

Hürriyet çok yönlü bir kavram olması sebebiyle biz konumuza bakan yönü üzerinde duracağız yani insanın irade hürriyetine sahip bir varlık olarak yaptığı her iş ve davranıştan Allah katında sorumlu tutulacağı üzerinde duracağız.

---

²⁶⁸ İslam Ansiklopedisi, XVIII/502

²⁶⁹ Meydan Larouse, “Hürriyet” Maddesi Ayrıca bkz. Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1994, s.146

²⁷⁰ Hürriyet Kavramı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Rağıb el Müfredat, s.223, İbn Manzur, Lisânül-Arap, IV/181, Öner, Necati, İnsan Hürriyeti, Vadi Yayınları, Ankara 1995, s.11–12

C. İNSAN VE İRADE HÜRRİYETİ

Kur'ân'ı Kerim'de “Allah kime hidayet verirse, işte o doğru yolu bulan odur. Kimide hidayetten uzak tutarsa, artık onlara Allah'tan başka dostlar bulamazsın.²⁷¹”, “Allah'ın saptırdığını kim doğru yola eriştirebilir...²⁷²”, “Allah kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur²⁷³” v.b. iman ve küfrün Allah'ın iradesi dâhilinde olduğunu bildiren birçok ayet vardır.²⁷⁴ Ayrıca Kur'ân'ı Kerim'de “Her kim zerre kadar iyilik işlerse onu bulur, her kimde zerre kadar kötülük işlerse onu bulur²⁷⁵”, “İnsan çalıştığından fazlasını bulamaz.²⁷⁶”, “Sen onlara deki: Hakkı bildirmek Allah'tan; isteyen iman eder isteyen kâfir kalır.²⁷⁷” gibi sorumluluğun ve iradenin tamamen insanda olduğunu bildiren ayetlerde vardır.

Yalın bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde imtihan edilen varlıkla Kur'ân'da bahsedilen hidayet ve dalalet arasında çelişki olduğu düşünülebilir. Böyle bir yönlendirmeye maruz kalan insanın niçin imtihana tabi tutulduğu akla gelebilir. Hem Allah'ın iradesi, hem de insanın sorumluluğu açısından meselenin çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirilmeye ihtiyacı vardır.

Hidayet – dalalet çerçevesinde insanın hürriyetinin ve davranışları karşısında sunulan müeyyidelerin uygunluk içerisinde değerlendirilmesi gereklidir. Bir yandan Allah'ın ilim, irade ve

---

²⁷¹ İsra 17/97

²⁷² Rum 30/29

²⁷³ Zümer 39/36–37

²⁷⁴ Bkz. Yunus 10/15, İbrahim 14/4, Nahl 16/9, Hac 22/16, Kasas 28/56, Secde 32/13, Fatır 35/8–22, Şura 42/13, Müddesir 74/31, İnsan 76/30 v.b.

²⁷⁵ Zilzal 8

²⁷⁶ Necm 39

²⁷⁷ Kehf 29, bkz. Enfal 53, Rad 11, Enbiya 23, Casiye 15, Şura 20 vb

kudret sıfatları sınırlandırılmamalı, öbür yandan da insana sorumluluk yükleyecek bir ortam meydana getirilmelidir.²⁷⁸

Her şeyin Allah'ın iradesiyle olduğu, O dilemeksizin hiçbir şeyin olamayacağı insanın hidayet ve dalaletinin ancak Allah'ın istemesiyle olabileceğini anlatan ayetler göz önüne alındığında insanın hürriyeti konusunda bir müşkül ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki hürriyet, teklifin en önemli şartıdır.²⁷⁹

Bir kısmını örnek olarak verdiğimiz Kur'ân'daki her şeyin Allah'ın izni ve iradesi ile olduğu, O dilemeksizin hiçbir şeyin olamayacağı yönündeki ayetler, Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde değerlendirilmeksizin aşırı bir görüş tarafından (cebriye), her şeyin ilahi kudret ve iradenin tesiriyle meydana geldiği, fiillerin oluşmasında insana ait bir fonksiyonun olmadığı şeklinde, insanın sorumluluğunu tamamen ortadan kaldıracak biçimde değerlendirmeye tabi tutmuşlardır.²⁸⁰ Diğer taraftan, insanı böylesine bir kader çizgisine oturtmaya uygun bulmayan diğer bir aşırı görüş (Mu'tezile) ise, insanın sorumluluğunu ön plana alıp, insanlara ait ihtiyari fiillerin oluşmasında ilahi kudret ve iradesiyle oluştuğu teziyle, insanın davranışların Allah'ın müdahale sahası dışında bıraktığı gibi, söz konusu ayetlerin anlamlarını da sınırlayarak, işi Allah'ın ilim, irade ve yaratma sıfatlarına zarar verecek bir noktaya taşımıştır.²⁸¹ Eş'ari ve Maturidi ekolü ise ilahi iradeyi tam manası ile hakim kılmış, insanın dair irade kuvvetine sahip olduğunu vurgulayacak orta yolu bulmaya çalışmışlardır.²⁸²

---

²⁷⁸ Bkz: Babanzade, Ahmet Naim, İslam Ahlakının Esasları, Notlarla Sadeleştiren Dr. Recep, Kılıç, TDV Yayınları, Ankara 1995, s.30–33.

²⁷⁹ Kaya, Süleyman, a.g.e, s.150

²⁸⁰ Gölcük, Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri, Kayıhan Yayınları, İstanbul ts, s.167, bkz: İslam Düşüncesinde Allah Âlem İlişkisi, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s: 278–281

²⁸¹ Gölcük, a.g.e., s.167, ayrıca bkz. Kaya, Süleyman, a.g.e., s.151

²⁸² bkz: Yeprem, Muhammed Said, a.g.e. s.206

Ayetler bir bütünlük içerisinde ele alındığında Kur'ân düşüncesinin, insanın hürriyeti anlayışı üzerine temellendirilmiş olduğu ortaya çıkar. Buna ters gibi gelen ifadeler aşkın olan varlıkla olmayan varlık arasındaki münasebetin tam anlamıyla idrak edilmemesinden kaynaklanmaktadır.²⁸³

Kur'ân'ın tümü göz önüne alındığında insanın hürriyet sahibi bir varlık olduğu ortaya çıkar. Zor kullanmak imtihanın esas gayesini bozacağından, bu muhakeme ve denenmede insan, herhangi bir istikamete zorlanmamaktadır. İlahi kudrete sığınıp, üzerine düşen görevi yerine getirmeden kaçmak isteyenleri Kur'ân reddederek insanın fiiliyle ilgili olarak sahip olduğu temel hürriyet ve sorumluluğu açık bir şekilde tasvir eder.²⁸⁴

Hürriyetin sınırlandığı veya tümüyle kalktığı durumlarda sorumlulukta sınırlanır veya tümüyle ortadan kalkar.

Netice olarak diyebiliriz ki. Allah'ın mutlak iradesiyle vazettiği bir esasa göre canlı ve cansız tüm varlıklar Allah'ı tesbih etmektedir.²⁸⁵ Şuurlu varlıklardan şeytan, mutlak isyan, melekler de mutlak itaat çerçevesinde planlanmıştır²⁸⁶ İnsanlar ise kendi iradesine bağlı olarak bu ikisi arasında bir statüde tutulmuşlardır.²⁸⁷ İnsanları hidayete yönlendirmek için gönderilmiş olan Kur'ân Kerim'in genel amacını görmeyip, onun içerisinde belli ayetleri alarak bir yorum yapmak bizi doğru sonuca ulaştırmaz. Bu, insan vücudunu ele alırken onun herhangi bir organını ayırıp bağımsız olarak anlama veya anlatmaya benzer. Böyle bir durumda hidayet için gönderilen Kur'ân'ın bizzat kendisini, onda tebliğ için

---

²⁸³ bkz: Kaya,Süleyman, İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi, İstanbul 1984, s.151

²⁸⁴ Fazlurrahman, İslam, s.85

²⁸⁵ İsra 17/44

²⁸⁶ Hicri 15/30-35, Tahrim 66/6

²⁸⁷ Hac 22/18, Teğabun 64/22

gönderildiği bildirilen peygamberleri, yine aynı kitapta ceza ve mükâfattan bahsetmenin anlamını izah etmek nasıl mümkün olur.²⁸⁸

D.İRÂDE HÜRRİYETİ BAĞLAMINDA SORUMLULUK

İnsan imtihan amaçlı gönderildiği bu dünyaya bilgi donanımlı olarak gönderilmiştir. Bu kabiliyetini iyi veya kötü arzu ettiği yönde kullanabilmesi içinde irade hürriyetine sahip kılınmıştır.

Kur’ân-ı Kerim’e göre insan ilim kabiliyeti ile donatılarak eşyanın bilgisine vakıf kılındığı ve kendisine irade hürriyeti verildiği için sorumlu tutulmuştur.²⁸⁹ Şimdi insanı sorumlu kılan bu iki temel hususu yani bilgi ve irade hürriyetini inceleyelim.

1.Bilgi

Yüce Allah insanı sorumlu bir varlık olarak yaratmıştır. Ancak ona ihtiyacı olan bilgiyi vermeden, bilmesi gerekenleri öğretmeden onu sorumlu tutmamıştır. Bir davranışın kendinden ayrılmayan bir unsuru “bilmek” tir. İnsanı ancak bilerek ve isteyerek yaptığı davranışlardan sorumlu tutulabilir. İradesiz, istemeden gerçekleşen bir şey sorumluluk sahasından çıkar. Bir şeyi yapmayı istemek, iradeyi o şeye yönlendirmeye bağlıdır. Ancak insan iradesi bilgisi dışında değildir. Bilinmeyen bir şeyi istemek manasızdır.²⁹⁰

Sorumlulukların neler olduğu kendisine bildirilmeden bir şeyi sorumlu tutmak Yüce Allah’ın adalet sıfatı ile bağdaşması mümkün

---

²⁸⁸ Kaya,Süleyman, a.g.e, s.167 bkz. Muhammed Yaşar, Kandemir, Örneklerle İslam Ahlakı, Nesil Yayınları, İstanbul 1986, s. 101–105

²⁸⁹ bkz: Altıntaş, Hayrani, İslam Ahlakı, Ankara 1999, s. 130

²⁹⁰ Altıntaş, Hayrani, a.g.e, s.131

olmayan bir durumdur. Bu sebeple önce bireye hangi davranışların yapılması istenen iyi ve doğru davranışlar olduğu ve bunların neticeleri, hangilerinin de kötü ve yanlış davranışlar olduğu ve bunların neticeleri hakkında Yüce Allah bilgi vermekte yani kitap ve peygamber göndermekte ancak bundan sonra kişiye bu iki durum arasında tercih hakkı tanıyarak onu sorumlu tutmaktadır.²⁹¹

Sorumlulukları hususunda gerekli bilgiler insana verilmektedir. Ve ona göre davranmaları kendilerinden beklenmektedir. Dünya ve ahirette sorumluluklarının gereği niçin yapmadıkları sorulunca “bu konuda bilgilendirilmedik”²⁹² demesinler diye insanlar önceden bilgilendirilmiştir.²⁹³

İnsanın bilgilendirilmesi vahiy yoluyla yani peygamberler aracılığı ile olmuştur. Allah bilgisini göndermediği hiçbir kavme azap etmemiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de bu husus şöyle ifade edilmiştir. “ biz peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz”²⁹⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki; insan bilgilendirilmeden sorumlu tutulmamıştır. Bu bilgilendirme vahiy yoluyla olmuş ve akılla da desteklenmiştir. Kişiye bundan sonra iyi veya kötü yollardan birisini tercih etmek düşmektedir. Buda onun özgür iradesi ile gerçekleşir.

---

²⁹¹ Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, Maturidi ve Nesefiye Göre insan hürriyeti kavramı, İstanbul 1997, s.95

²⁹² Araf 7/172-173-174

²⁹³ Altıntaş, Hayrani, a.g.e. s: 132

²⁹⁴ İsra 17/15

2. İrade Hürriyeti

İrade çok yönlü bir kavramdır. Kullanıldığı alanlara göre değişik anlamlar arz eder. Ancak temelde irade kavramı “bir şeyi yapıp yapmamakta karar verme gücü” ‘istek, dilek’ gibi anlamlara gelir. İrade “kişinin kendisinin seçtiği amaçlara göre fiillerini tayin etme gücü” şeklinde tanımlanmaktadır. Bütün bu tanımlarda irade kavramı daima hürriyet ile birlikte değerlendirilmekte ve bir seçme ve tercih karakteri taşıdığı görülmektedir.²⁹⁵

İnsanın davranışlardan fiillerinden sorumlu olabilmesi için o davranış ve fiilleri kendi istek ve iradesiyle yapmış olması gerekir. İsteksiz, zorlamayla gerçekleşen davranış sorumluluk sahasından çıkar. Kur’ân’ı Kerim’de de “Allah sizi rasgele yeminlerinizden değil, fakat kalplerinizle kastettiklerinizden sorumlu tutar”²⁹⁶ denilerek kişinin yalnızca iradi olarak yaptığı davranışlardan sorumlu tutulacağı bildirilmiştir.²⁹⁷

İnsanın yapıp etmelerinden sorumlu olması, sahip olduğu bu isteme ve dileme potansiyeli yani kavramlaşmış haliyle “irade” sahibi oluşuyla birlikte. İnsana bu iradesini özgürce istediği yönde kullanma yeteneği verilmiştir. İnsan sorumlu olmasının gerektirdiği bir ön şart olarak, özgür bir iradeye sahiptir. Özgür bir iradeye sahip olması sebebiyle de sorumludur. Yani irade hürriyeti ile sorumluluk birbirini gerektiren iki unsurdur.²⁹⁸

---

²⁹⁵ Yeprem, Muhammed Said, a.g.e, s.28

²⁹⁶ Bakara 2/225

²⁹⁷ bkz: Ulvan, Abdullah, İslam’da İnanç Hürriyeti, Çev: İsmail kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1950, s: 30

²⁹⁸ bkz: Ulvan, Abdullah, a.g.e. s: 31

İnsanın fiillerinden sorumlu tutulabilmesi için o fiilleri irade etmesi yani fiillerini tercih etmede özgür olması gerekir. İnsana, fiillerini seçmede hür bir irade verilmiş olması onun sorumluluğunu anlamlı kılar. Aksi takdirde Allah'ın insanları suç işlemeye zorlayıp sonra da bundan dolayı onları cezalandıracağı yönünde bir düşünce hâsıl olur ki bu da Allah'ın adaleti ile asla bağdaşmayacak olan bir düşüncedir.²⁹⁹

Netice olarak insan ancak hür bir şekilde isteme (irade) hakkına sahipse davranışından sorumlu tutulabilir. Bu sebeple irade ve özgürlük, insanın sorumlu bir varlık oluşunda bir birini tamamlayıcı olmuştur.

E. İRADE HÜRRİYETİ VE İMTİHAN İLİŞKİSİ

İnsan bu dünyada yaptığı her şeyden sorumlu tutulmuştur. Sorumluluğunun temelinde ise insanın imtihan amaçlı bir varlık olarak yaratılması yatmaktadır.

İslam'a göre insan yeryüzünde denenmektedir. Deneme Kur'ân'a göre insanoğlunun yeryüzündeki serüveninin adıdır.³⁰⁰ "Hanginiz daha güzel iş işleyeceğini denemek için arşı su üzerinde iken gökleri ve yeri yaratan O'dur."³⁰¹ ayetinde ve Kur'ân'ın daha bir çok yerinde bu husus ifade edilmiştir. İnsanın deneme amaçlı dünyaya gönderilmiş olması onu yaptığı fiillerden sorumlu kılmıştır. Zira imtihan, beraberinde sorumluluğu da yanında getirmiştir. Ona yüklenen bu sorumluluğun çok ağır olduğunu³⁰²

---

²⁹⁹ bkz: İhsan, Muhammed Oğuz, İslam'da Kaza Ve Kader, Oğuz Yayınları, İstanbul 1993, s:43

³⁰⁰ Özsoy, Ömer, Güler, İlhami, Konularına Göre Kur'ân, Ankara 2001, s.93

³⁰¹ Hud 11/7

³⁰² Ahzab 33/72

fakat takatinin yeteceği kadarıyla sınırlandırıldığını da yine Kur'ân'dan öğrenmekteyiz.³⁰³

İmtihanın en önemli unsuru alternatif yolların bulunmasıdır. Tekdüzeliğin olduğu yerde imtihan olmaz. İstikamet tek yol ise orada zorunluluk olduğundan dolayı iş imtihan olmaktan çıkar. Şayet insanların İslam'a girmeleri zorunlu olmuş olsaydı dünya imtihan alanı olmaktan çıkar herkesin hidayet üzere olması gerekirdi.

Din bir gönül işidir. Bu hususta insana yapılacak baskı insanı gerçek mü'min yapmaz. Dil ile söylemenin ötesine geçmez. Ayrıca hür iradesi ve aklı ile evet demediği içinde makul bir iman olmamış olur. Firavunun ölüm korkusu ve o anki şartların ağırlığı ile iman etmesinin kabul edilmeyişi de bu kabildendir. Zorla yaptırılan bir iş, imtihan olmaktan çıktığı gibi neticesi itibari ile de mükâfat veya mücazata da tâbi tutulmaz.³⁰⁴

Hak ile batıl Yüce Allah'ın Peygamberi ve kitabı ile açık seçik ortaya konduktan sonra artık kişinin kendi hür iradesi ve aklı ile bu yollardan birisini seçmesi gerekir. Buradaki tercihin neticesi ve sorumluluğu da tamamen kişiyi bağlamaktadır. Zira bu sebeple cennet veya cehennem yaratılmıştır.³⁰⁵

Allah'u Teala iman konusunu zorlama ve zulüm üzerine bina etmedi. Eğer Allah dileseydi tüm insanları iman üzerine kıldardı. Fakat Allah bunu yapmadı iman işini düşünüp karar verme seçme hürriyeti üzerine bina etti.³⁰⁶ Zira Allah insanı imtihana muhatap kılmıştır. Bu nedenle de ona tercihli yollar sunmuş bu yollardan

---

³⁰³ Bakara 2/286

³⁰⁴ bkz: Oğuz, Muhammed İhsan, a.g.e. s: 41

³⁰⁵ Kehf 18/29-30

³⁰⁶ Zemahşeri, a.g.e, I/303

hangisinin iyi hangisinin kötü olduğunu peygamberi ve kitabı ile bildirmiş, tercihi kullanabilmesi içinde ona akıl ve irade hürriyeti vermiştir. Artık tercih, insanın kazanacağı veya kaybedeceği bir imtihan olmuştur.

Zorlama ile olan bir işte dinin vaat ettiği sevap olmaz, rıza ve niyet olmayan hiçbir amel, ibadet olmaz. Dinin istediklerinin her biri zorlamasız iyi niyet ve rıza ile yapılmalıdır. Zorlama ile iman makbul değildir. Kısaca İslam'ın hükmü altındaki her şey isteyerek yapılmalıdır.³⁰⁷

Netice olarak diyebiliriz ki zorlamanın olduğu yerde imtihan mevzu bahis olamaz. İmtihan olduğu yerde ise zorlamanın tam aksine seçebilme hürriyeti ve bu yönüyle de çeşitli alternatif yollar vardır.

F. İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ VE DİNDE ZORLAMA

İnanç özgürlüğü ve vicdan hürriyetinin temeli kişinin kendi hür iradesiyle istediği şeye iman etmesi, istediği şeyi benimsemesi veya benimsememesi'dir.³⁰⁸

İnanç hürriyeti, insana insanlık vasfını veren ve en başta gelen bir haktır. İnsanoğlunun elinden inanç hakkını almak isteyen kişi aslında insanlık vasfını almaktadır.³⁰⁹ İnanç duygusu, insanda bulunan manevi bir duygu olduğundan bunların değiştirilmesine yönelik bütün zorlamalar, aslında o inanç sahibinin gerçek dışı görüntü arz etmesine sebep olacaktır. Bundan dolayı insanlık tarihi

---

³⁰⁷ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, a.g.e, II/862

³⁰⁸ Dursun, Davut, Din Ve Vicdan Hürriyetinin Siyasal Sistem Açısından Anlamı Ve Uygulaması, Bilgi Hikmet Dergisi, İstanbul 1994, sy.6, s.80

³⁰⁹ Kutub, Seyid, a.g.e. II/45-46

boyunca hak dine çağırarak üzere peygamberler ve beraberinde vahiyler gönderilmesine rağmen, insanlar zorlanmamış, dinin benimsenip benimsenmemesi konusunda hür iradeleriyle baş başa bırakılmışlardır.³¹⁰ Kur’ân’ı Kerim’de aynı şekilde inanç hürriyetini insanlar için vazgeçilmez bir hak olarak görmekte ve dinde zorlamanın olmadığını ifade etmektedir.

“Dinde zorlama yoktur...”³¹¹

“Öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin onların üzerinde zorlayıcı değilsin”³¹²

“Deki: Bu gerçek Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen de inkâr etsin”³¹³

Kuran inanma olgusunu insanda bulunan seçme yeteneği ve irade özgürlüğü üzerine dayandırıyor. Hatta her şeye kadir olan Allah tarafından olsa bile, böyle bu imanı elde etme yolunun zor kullanma ve baskı biçiminde olmasını geçersiz kılmaktadır.³¹⁴ Bundan dolayıdır ki kalbi imanla mutmain olduğu halde dininden dönmeye zorlanan ve Allah’ı inkâr eden bir kimsenin bu inkârını, azabı hak eden bir inkar olarak değerlendirmemektedir.³¹⁵ Çünkü aslolan kalbin benimsediğidir. Kaldı ki din konusunda zorlama yapmaya zaten imkan da yoktur. Çünkü din dudakların tekrarladığı anlamsız kelimelerden ibaret değildir.³¹⁶ Böyle olmasaydı Allah, “Herhalde sen, inanmıyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin! Dilesek onların üzerine gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğmek zorunda kalırlar (inanırlar)”³¹⁷ ayeti gereğince onların iman etmelerini zorunlu hale getirecek etkenler de yaratırdı. Ama

---

³¹⁰ Ateş, Abdurrahman, Kur’ân’a Göre Dinde Zorlama Ve Şiddet Sorunu, Bayan Yayıncılık, İstanbul 2002, S.80

³¹¹ Bakara 2/256

³¹² Gaşıye 88/21-22

³¹³ Kehf 18/29

³¹⁴ Ateş, Abdurrahman, a.g.e. s.81

³¹⁵ Nahl 16/106

³¹⁶ Ateş, Abdurrahman, a.g.e., s.81

³¹⁷ Şura 26/3-4

insanın inanmasının ahlaki –manevi değeri, bu inancın, bir zorlamanın değil serbest ve özgür iradenin ürünü olmasına bağlı olduğuna göre “göklerden indirilen” görünür ya da iştilir bir “alamet –işaret” karşı durulmaz aşikârlığıyla bu serbest irade ya da seçim öğesini ortadan kaldırırđı. Ve dolayısıyla insanın mesaja olan inancını ahlaki değerinden ve anlamından yoksun bırakırđı.³¹⁸

---

³¹⁸ Esed, a.g.e, s.741–742

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANIN VARLIK KARŞISINDAKİ KONUMU GEREĞİ TEMEL GÖREV VE SORUMLULUKLARI

A.SORUMLULUK BAĞLAMINDA İNSAN – EŞYA İLİŞKİSİ

İnsanın yeryüzündeki konumu, yetki ve sorumluluk alanları, onun yeryüzünde Allah'ın halifesi kılınmasıyla belirlenmiş olmaktadır. İnsana tahsis edilen bu nüfuz alanı, ona göre düzenlenmiş, kendisi de görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilecek zihinsel ve fiziki yetilerle donatılmış, ona görevlerini tam anlamıyla planlama ve gerçekleştirme gücü verilmiştir. O, bu gücü nispetinde, yaptıklarından sorumlu tutulmuştur. Konuyu hak ve sorumluluk çerçevesi içerisinde ele aldığımızda; insanın sahip olduğu her hakkın karşılığında bir de sorumluluğunun bulunduğunu görürüz. İnsanın eşya üzerindeki etkinliği; onu istediği gibi kullanma ve şekil verme özelliği, onun sosyal yaşantısında da geçerlidir. İnsan hür iradesi ile eşyaya yön verebilmekte, eşyanın doğasına nüfuz edebildiği gibi, olayların doğasına; onları oluşturan yasalara ve onların maddi boyutlarına da nüfuz edebilmektedir.³¹⁹

İnsanın eşya ve varlık üzerinde aktif ve etkili bir pozisyonu vardır. İnsana eşya üzerinde geniş bir tasarruf hakkı verilmiştir. Tüm eşya her şeyi ile insanın emrine musahhar kılınmıştır.³²⁰

Yeryüzü halifeliğinin bir gereği olarak eşya ile tanıştırılan insan, eşyanın bilgisine vakıf olarak, kendisine boyun eğdirilen ve hizmet için kendisinden sinyal bekleyen eşyadan yararlanacaktır. Eşyaya hükmedemeyip, onu istekleri doğrultusunda değerlendiremeyen insan, eşyanın doğal şartlarına boyun eğecek demektir. İnsanı eşyaya boyun eğdiren, onun bilgisizliği ve

---

³¹⁹ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s: 211, Ayrıca bkz: Güler, İlhami, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, s:49–51

³²⁰ Lokman 31/20, bkz: Casiye 45/13

gafletidir.³²¹ İnsan ile eşya arasındaki ilişki, eşyanın hiçbir zaman insana meydan okuma veya baş kaldırması şeklinde olmamıştır. Çünkü insana bağımlılık eşyanın tabiatında vardır, yani eşya insanı karşısına alıp, ona meydan okuyabilecek bir güçte değildir.

Kur'ân'da eşyanın insanın buyruğuna verilmesini en açık bir biçimde anlatan kavramlardan biri “teshir”dir. Teshir, bir şeyi zorla hizmete koşmak, zoraki iş yaptırmak, boyun eğdirmek anlamındadır.³²² Bu sözcükle, yeryüzünde bulunan her şeyin insana boyun eğdirildiği ve insanın menfaatini sağlayacak özel bir amaca yöneltildiği belirtilmektedir.³²³

Eşyanın bu şekilde insanın buyruğuna verilmesi, insanın bütün eşyadan daha kıymetli olduğunu ifade etmektedir. Bunun için göklerde ve yerdeki eşyanın insana boyun eğdirilmesi; insanın bütün bunlara hâkimiyetini göstereceği gibi, onun diğer bütün eşyadan mükemmel ve hilkatın gayesi olduğunu da gösterecektir.³²⁴

Gökler ve yerdekilerin insanın emrine musahhar kılındığını anlatan bir ayetin “doğrusu bunda düşünen bir toplum için dersler vardır”³²⁵ şeklinde tamamlanması, bunların Allah'ın varlığı ve kudretinin açık bir delili olduğunun düşünülmesi yanında, insanın kendisine yararlanması için arzolunan bu nimetlere karşılık vazife ve sorumluluklarını hatırlatması açısından da önemlidir.³²⁶

Kur'ân, ana hatları ile insanın yeryüzündeki hayatını sürdürmesi için gerekli olan her şeyin yaratıldığını ve eşyanın insanın emrine boyun eğdirilip hizmetine sunulduğunu

³²¹ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s: 106

³²² İbn Manzur, II, 385, Asım Efendi, II, 385

³²³ Rağıp, 402

³²⁴ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, VI,4315–4316

³²⁵ Casiye 43/13

³²⁶ bkz: Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s: 108

anlatmaktadır.³²⁷ Bu durum insanı eşya karşısında hem ayrıcalıklı kılmış, hem de sorumlulukları ağır bir varlık konumuna yükseltmiştir.

Özetle belirtecek olursak, gökler ve yer bütünüyle insanın hizmetine amade kılınmış ve insan da, eşya üzerinde her türlü eylemi yürütebilecek, bunları işleyecek ve geliştirecek donanımda yaratılmıştır. Yani bu arz üzerindeki bütün güçler, tabiat yasaları, insana boyun eğmiş ve insan, bunları kendi yararına kullanma yeteneğinde yaratılmıştır.³²⁸ Eşya karşısında sunulan bu hâkimiyet, insanı bu gücün kullanımı ve beraberinde getirdiği nimetlerin şükür hususunda Allah'a karşı sorumlu kılmıştır.

B.İNSANIN HİLAFET KONUMU VE YERYÜZÜNÜ İMAR GÖREVİ

Her türlü fizikî şartların hazırlanıp, hayatını sürdürebileceği bir ortam oluşturulduktan sonra yaratılan insana, yaşadığı yerin halifeliği, sahipliği ve sorumluluğu verilmiş, bu görevi yerine getirebilmesinde ona yardımcı ve destek olacak eşya kendisine tanıtılarak, onun hakkında bilgi sahibi edilmiştir.³²⁹ Ayrıca eşya, insanın buyruğu altına alınıp, hizmetine seferber edilerek, eşyadaki her türlü tasarruf hak ve yetkisi de ona verilmiştir. İşte bu noktadan sonra her şey, insanın çalışmasına, çaba, gayret ve becerisine kalmaktadır. Yeryüzünü bayındır hale getirmek, medeniyetler kurmak insanın görevi olmaktadır.

---

³²⁷ bkz: Lokman 31/20, Casiye 43/25, Rad 13/2, Fatır 35/13, İbrahim 14/33, Nahl 16/12, Hac 22/65, Zuhuf 43/12–14, Yasin 36/ 71–73, Mülk 67/15, Araf7/10 vb.

³²⁸ bkz: Rıza, Muhammed Reşid, Tefsiru'l Kur'ân'il Azim, Mısır 1373, I, 275

³²⁹ Bakara 2/30–34

Varlığı ile yeryüzünü mamur eden, şenlendiren insan, aynı şekilde yeryüzünü de mamur edecek, burada rahat, huzur ve güven içinde yaşayacağı fizikî ve sosyal ortamları da kendisi hazırlayacak, dünya hayatının gereklerini yerine getirecek, kültür ve medeniyetini geliştirecektir. Bütün bunlar, insanın yeryüzündeki hilâfet görevinin gerekleri arasında bulunmaktadır. Çünkü eşyaya hedef tayin edecek ve onu kendi yararları doğrultusunda kullanacak, hizmet alanlarını belirleyecek olan insandır.³³⁰

Yeryüzünün imar edilmesinin temelinde de, insanın buyruğundaki eşyanın, insana hizmet için kullanılma gayesi bulunmaktadır. Yeryüzünün hayata hazırlanması, içinde insana gerekli olan eşyanın hazır bulundurulması, eşyanın ona boyun eğdirilmesi, ancak onun bu hammaddeyi işlemesiyle bir anlam kazanmaktadır.

İnsanın yeryüzünde halife kılınması, onun bu konuda aktif bir görev üstlendiğini de göstermektedir. İnsan, bütün gücüyle eşyanın tabiatına nüfuz ederek, eşyaya hâkim olma yönünde iradesini kullanacaktır. Bu noktada karşılaşılabilecek engeller, onun aşamayacağı cinsten değildir. Çünkü insan, görünüşte kendisine bir engelmiş gibi görünen veya bu görüntüyü veren eşya ile uyum ve uzlaşma noktalarını bulabilecek güçtedir. Eşya, her zaman insanın safında yer alan, onun için hizmet veren bir unsurdur ve onun emirlerine boyun eğmektedir. Eşyanın tabiatına göre hareket etmeyen, eşyanın bilgisine ulaşamayan insan, girişimlerinde kendisine olumsuz karşılık veren eşyanın kendisine başkaldırdığını düşünmektedir. Eşyaya rağmen, eşya ile mücadele imkânı yoktur. Çünkü her eşya için, bir hizmet alanı tayin edilmiştir. O halde insana düşen görev, aklını devreye sokarak her bir eşyanın hizmet alanını tespit etmek

---

³³⁰ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s: 141

ve bunları yerli yerinde kullanmak olacaktır. İnsan, eşyaya rağmen değil, bilakis eşyayı emri ve boyunduruğu altında tutarak yeryüzünü imar vazifesini yerine getirecektir.

İnsan, yeryüzünde hayatını sürdürebilmesi için eşya ile baş başa bırakılmış, gerekli malzeme ve bunu değerlendirecek yetenekle desteklenmiş, ona bunlardan yararlanma yolunda ipuçları verilmiş ve gerisi de, insanın inisiyatifine bırakılmıştır. Özellikle, yaşanan hayatı kolaylaştıran araçların, tekniğin elde edilmesi, eşya üzerinde yoğunlaşmayı, insan ile eşya arasındaki ilişkilerin keşfedilmesini gerektirmektedir. İnsan, tasarruf yetkisine sahip olduğu eşya üzerinde bütün yeteneklerini kullanarak, eşyayı yararlanabileceği doğrultuda şekillendirmelidir.

Yeryüzünün imarı da, insanın hayat serüveninde, onun rahat ve huzurlu yaşaması için uygun ortamların hazırlanması amacına yöneliktir. Bu ortamları oluşturacak olan insandır ve bunu da kendisi için yapmaktadır. Kur'ân, birçok yerinde insanın yeryüzünde yüklendiği halifelik görevinin yerine getirilmesinde kullanılmak üzere, evrende bulunan her şeyin onun için yaratıldığını, doğa ve içindeki mevcut eşyanın insana boyun eğdirildiğini açık bir şekilde belirtmektedir.³³¹ Bütün bunlar, insanın yeryüzünü imar görevine birer atıftır..³³²

Oysa pozitivist kökenli yorumlarda, eşya ön plana çıkartılmakta, insan ise, geri plana itilerek maddeye teslim edilmektedir. İnsan –eşya ilişkisinde hâkim pozisyondaki insan, bu ilişkinin ters yüz edilmesiyle mahkûm konumuna düşmektedir. Bu durumda da insanı şekillendiren madde olmakta ve insan, yalnızca ona boyun eğen, iradesini devreden çıkartıp, maddenin

---

³³¹ İsra 17/70, Mülk 67/15

³³² Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s: 142

boyunduruğunda ve onun buyruklarını yerine getiren pasif bir varlık haline getirilmektedir. Bu anlayışa göre hareket eden insan, kendi dışındaki varlıklara boyun eğmek zorunda kalmakta ve yeryüzünü imar eden bir varlık değil, yalnızca burada yer alan parçalardan birisi olmaktadır.³³³

Kur'ân'ın getirdiği anlayışta ise, insan – eşya ilişkisinde başrol insana verilmekte, eşyanın sahibi ve efendisi, insan yapılmaktadır. Bu sıfatıyla insan, buyruğuna ve hizmetine verilen maddeyi, kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirecektir. Yeryüzünün imarı da, insanın, etrafında hazır bulduğu malzemeden gerek duyduğu ürünleri yapması çerçevesinde, bir görevi olmaktadır. Bir şeyin sahibi olmak, o şeyden en güzel bir şekilde ve en üst düzeyde yararlanmayı gerektirir. Buna göre, yeryüzünün halifeliği, sahipliği de, yeryüzünün imarını, ömür geçirilecek bir yerin güzelleştirilmesini gerekli kılmaktadır.³³⁴

Yeryüzünün imarı, yalnızca fiziki şartların iyileştirilmesi demek değildir. Genel anlamda imar, bununla birlikte ekonomik ve sosyal alanları da içermektedir. Buna göre yeryüzünün imarı, yeryüzünün fizikî şartlar, sosyal ve ekonomik yönden yaşanabilir bir duruma getirilmesidir.

Yeryüzünün fizikî yönden hayata hazırlanması ve imar edilmesinin yanında, buranın sosyal açıdan insanların huzur ve güven içinde yaşayabilecekleri bir yer durumuna getirilmesi de, yeryüzünde halifelik sorumluluğunu taşıyan insanın görevleri arasında yer almaktadır. Bir başka deyişle, yeryüzünde barışı

---

³³³ Pazarbaşı, Erdoğan, a.g.e. s: 142

³³⁴ Bkz: Faruki, İsmail, Bilginin İslamileştirilmesi, Çev: Fehmi Kuru, İstanbul 1986, s: 67

sağlamak, insanın hayatını ve malını güvence altına almak, bu görevin en belirgin yönünü oluşturmaktadır.³³⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki insan yaratılmadan önce, yeryüzünde onun yaşayabileceği maddî ortam sağlanmış, sonra insan yaratılarak yeryüzünün halifeliği ona verilmiş ve bu görev için gerekli olan güç ve yetkiyle donatılmış, kendisi için varedilen eşya hakkında bilgilendirilmiş, eşya buyruğu altına alınmış ve bu eşyayı çıkarları doğrultusunda işlemesi istenmiştir. Buna göre, insanın yeryüzü sahnesine çıkışından, bu sahneden ininceye kadar geçen süre içinde yeryüzünde meydana getirilen ve de getirilecek olan bütün maddî ve manevî eserler, insanların ürünü olmaktadır. Bu eserleri ortaya çıkarmada onun yardımcısı ve destekçisi etrafında hazır bulduğu malzemelerdir.

D.ALLAHA KARŞI SORUMLULULUĞUN İFADESİ OLAN İBADET GÖREVİ

Yüce Allah, kâinatı ve içindekileri boş yere yaratmamış, sorumsuz ve başıboş bırakmamıştır. Allah'ın yarattığı her varlığın bir gayesi ve anlamı vardır.³³⁶ Yaratılışın amacı Allah'ı bilip tanımak, O'na yönelmek ve kulluk etmektir. Kulluğun en güzel şekli ise ibadettir.³³⁷

Kâinatın özü, varlığın en üstünü olarak yaratılan insan sürekli biçimde kendini geliştirme ve daha güçlü bir varlıkla bütünleşme arzusu taşımaktadır. Bu da insanı kendi varlığının ötesinde arayışlara yöneltmektedir. Kur'ân-ı Kerim, insandaki bu dengesiz ve

---

³³⁵ Bkz: Faruki, İsmail, a.g.e. s: 68

³³⁶ Al-i İmran 3/191; Enbiya 21/16-17; Mü'mininun 23/115; Kıyamet 75/ 36

³³⁷ Zariyat 51/56

tatminsiz tabiata zaman zaman işaret ederek³³⁸ bunun ancak Allah'a bağlanıp O'na kulluk ederek aşılabileceğini bildirir. "Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı anmakla tatmin bulur"³³⁹ mealindeki ayet bunu ifade etmektedir. Yüce Allah'a kulluk etmek yaratılışın gereğidir.

İbadet, yaratılanın yaratana sevgi ve saygı ile boyun eğmesi, Allah ve Resulü tarafından yapılması istenen davranışları yerine getirmesidir.

Hürmet, sevgi, saygı ve itaatin en yüksek ifadesi olan ibadet ancak Allah'ın hakkı olup O'ndan başkası buna layık değildir.³⁴⁰ Zira dünya ve ahiretle ilgili bütün nimetleri veren yalnız O'dur. Allah'ın yüceliği karşısında sadece insanoğlu değil kâinatta bulunan her şey lisan-ı hal ile O'na ibadet eder.³⁴¹

Kur'ân-ı Kerim'de insanın yaratılış amacının Allah'a ibadet etmek olduğu çok açık ifadelerle birçok yerde buyrulmuştur. "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben onlardan rızık istemiyorum, beni beslemelerini de istemiyorum."³⁴²

Bu kısacık ayet birçok anlam ve gayelerin ufuklarını açmaktadır ki bunların tümü hayatın üzerinde durduğu temel taşı sayılan bu muazzam gerçeğin içinde yer alır. Bu gerçeğin kapsadığı ufuklardan birincisi şudur:

Elbette ki cinlerin ve insanların var olmalarının, yaratılmalarının belirli bir gayesi vardır. Bu gaye bir görevde

---

³³⁸ Nisa 4/128, Tegabün 64/16, Mearic 70/19-21

³³⁹ Rad 13/28.

³⁴⁰ Fatiha 1/5; Nahl 16/36; İsrâ 17/23

³⁴¹ bkz: Koçyiğit, Talat, İman, İbadet, Ahlak, Baskı Yeri Yok, Ts, s: 41

³⁴² Zariyat, 51/56-57

simgelenmektedir ki, kim bu görevi yerine getirirse varlık ve yaratılış gayesini gerçekleştirmiş olur. Yerine getirmeyen ya da yan çizen ise yaratılış gayesini yıkmış ve yitirmiş olur. Böyle birisi görevsiz, başıboş kalmış ve hayatı hedef ve değerini yitirmiştir. Hayatı, kendisini değerli kılan asıl anlamını yitirmiş olur. Böylece hayat yaratılış gayesinden sıyrılmış ve bunun sonucunda kişi dipsiz bir boşluğa yuvarlanmıştır. Bu durum kendisini ana sisteme bağlayan, koruyan ve ona ölümsüzlüğü sağlayan varlık kanunundan sıyrılıp kaçan herkesin başına gelir.³⁴³

İnsanları ve cinleri varlık kanununa bağlayan bu belirli görev Allah'a ibadet veya O'na kulluktur. Ortada bir kul, bir de Rab olacaktır. İbadet eden bir kul, ibadet edilen bir Rab... İşte bir kulun hayatı bütünü ile bu ilke üzerine olursa düzgün olur.³⁴⁴

İnsanın yaratılış gayesi ve de Allah'a karşı en önemli sorumluluğu olan ibadet insana insan olma vasfını kazandırmıştır. Kâinattaki tüm varlık insan için yaratıldığı gibi insan da sadece Allah'a abd olmak için yaratılmıştır. İnsanın en önemli sorumlulukları Allah'a karşı olan vazifeleridir. Bu vazifelerin en başında da ibadet gelir.

---

³⁴³ bkz: Koçyiğit, Talat, İman, İbadet, s: 41-42

³⁴⁴ Kutub, Seyid, a.g.e. IX/384

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerime göre insanoğlunun yaratılması onun ahireti kazanıp kazanmaması açısından bir takım sorumlulukları yerine getirmesi içindir. İnsanın sorumlu tutulmasının ise çok çeşitli etkenleri vardır.

İnsanoğlu yeryüzünün halifesi olarak yaratılmıştır. O yeryüzündeki tüm eşyanın efendisi konumundadır. Dünya ve içindeki her şey onun hizmetine sunulmuştur. Yeryüzünde halifelik misyonunu eda etmekle sorumlu tutulan insanı Allah en güzel surette yaratmış diğer canlı varlıklardan ayrı olarak da ona akıl bilgi edinme yeteneği ve irade gücü gibi mükemmel nitelikler bahşetmiştir.

Bu mükemmel niteliklerle donatılan insan hür iradesi ile işlediği fiil, hareket ve eylemlerden sorumlu tutulacaktır. Allah insanları başıboş bırakmamış onlara uymalar gerekli emir ve yasakları peygamberler aracılığıyla bildirmiştir. Bu aşamadan sonra Allah insanı iradesi ile baş başa bırakmıştır. İnsana düşen ise sorumluluğunun bilincinde olarak hareket edip uygun davranışlar sergilemektir.

Yaşadığımız bu dünya ve içindeki her şey insanın imtihan olması için yaratılmıştır. İnsanda Allah'a kul olmak için yani O'na ibadet için yaratılmıştır.

İnsanı insan kılan ve ona değer katan şey ondan beklenen şeyi yani, kâinattaki tüm varlığı yorumlama, buradan Allah'ın varlığını ve birliğini hissedebilme, sonrasında da O'nun yüceliğine ve

üstünlüğüne karşı tazim ve saygıyla eğilebilmesidir. Zaten insanın yaratılış gayesi Kur'ân-ın da ifade buyurduğu gibi budur.³⁴⁵

İnsan, eşya ile münasebetini bu ölçülerle tanzim ettiği zaman varlığa karşı duruşunu da ayarlamış olacaktır. İşte bu nedenle insan, yaratılış gayesine uygun hareket ettiği ölçüde varlık ve hâdiselerle olan münasebetlerini korumada başarılı sayılır. Aksine, yaratılış gayesine uygun davranmadığı, kısmen dahi olsa sorumluluklarını aksattığı zaman kendi hedefsizliği ve başıboşluğu yanında, kâinatın işleyen çarkları karşısında sürekli kaoslar yaşayacak ve bir manada kendi evi, kendi sarayı sayılan bu dünyayı içinde yaşanılmayan bir cehenneme çevirecektir.

Kâinattaki her varlık insan için, bir nevi onun nazarına sunulmak için yaratılmıştır. Her varlık cinsinin ayrı ayrı vazifeleri olduğu gibi temelde yaratılış gayeleri budur. İnsan ise, evrendeki hiçbir varlığın hizmetinde ve güdümünde değildir. Onun tek hizmette bulunacağı merci Allah'tır. Yani tüm eşyanın vazifesi tek bir insanın vazifesini yerine getirebilmesi adına ona yardımcı olmaktır.

Böyle bir varlığın misyonunu ve sorumluluklarını unutup ta sıradan bir eşya gibi olması ve davranması koskoca bir değer yok edilmesi anlamına gelir ki bu da hem bu yüce varlık insana hem de ona hizmet adına yaratılan eşyaya zulüm olur.

Doğrusu insanın, meleklerin “Â! Oradaki nizamı bozacak ve yeryüzünü kana bulayacak bir mahlûk mu yaratacaksın?...³⁴⁶” Diye ileri sürdükleri düşüncelerini haklı çıkardığı da az vaki değildir.

---

³⁴⁵ Zariyat 51/56

³⁴⁶ Bakara 30

Belki de meleklerin bu çıkışını böyle hadiselerin olmasının kuvvetle muhtemel olduğu yönünde anlamak gerekir.

Allah'ın halifesi ve bu yönüyle de yeryüzünün efendisi konumunda olan insan, bu konumunun hakkını vermede türlü türlü engellerle karşılaşacak ve ciddi mücadelelerle yüz yüze kalacaktır.

Şeytan onun en birinci düşmanı olacaktır. Ve belki de bu mücadelede birinci sırayı o alacaktır. Çünkü şeytan, insanın üstün bir vasıfla yani halife misyonu ile yaratılmasını kabullenememiş ve Allah'a isyanda bulunmuştur. Buna da sebep insanı görmüştür. Onun için kıyamete kadar insanın en büyük düşmanı olacaktır.³⁴⁷

Şeytan, insanın zayıf yanlarını kullanarak onu dünya ile kandırarak, ona yaratılış gayesini ve nereden geldiğini, nereye gittiğini ve de neden yaratıldığını unutturacaktır. Geçici olan dünya ise onun en kuvvetli silahı, insanınsa karşısında erimemesi gerekli ciddi bir imtihandır.

İnsan, konumunun hakkını verirken karşılaşacağı ve mücadele vereceği bu iki hususa karşı güçsüz bırakılmamış, kendisine, iyiyle kötüyü ayırt edebilmesi için hür bir irade ve bu yolda yürürken önünü aydınlatacak ve ona meşale olacak akıl verilmiştir.

Şeytan insanın en önemli düşmanıdır, çünkü kendisinin Allah'ın huzurundan ve cennetten kovulmasına sebep olarak insanı görmektedir. Bu yüzden de insana karşı müthiş bir kin ve gayz beslemektedir. Şeytanla mücadele imtihan sırrının bir parçasıdır.

---

³⁴⁷ Bakara 208

Dünya hayatının cazibesi de onun için bir engeldir. Çünkü insan, bu noktada bir anlam arayışına itilmiştir. Yani varlık karşısındaki konumunu değerlendirecek ve Allah'ın halifesi olma aktivitesi için mücadele verecektir.

İnsana yüklenen bütün sorumlulukların amacı aynıdır. İnsan Allah'a olan irtibatını sağlamak, dünyaya geliş gayesini bilinçli olarak insana hatırlatmak ve insanın dünya nimetlerine olan tutumu bir düzen içerisine koymasına sebep olmak.

İslam'a göre insan bu dünyaya sorumlu olduğu vazifeleri yerine getirip getirmeme hususunda denenmek için gönderilmiştir. O'nun en önemli sorumluluğu ise Allah'ın onu yaratmış olduğu konumun hakkını vermektir. Bu hususta ibadet onun en önemli vesilesidir. Yani abid bir insan olma Allah' a halife olma aktivitesi ile nerdeyse eş değerdir.

Bu ayrıcalıkları sebebiyle insana çok ciddi sorumluluklar yüklenmiştir. Bu vazife ve sorumlulukları yerine getirebilmesi için ona hür bir irade ve akıl verilmiştir. Bu nedenle de yaptığı her fiilden sorumlu tutulmuştur. İrade hürriyetine ve aklına mukabilde şeytan ve dünya hayatının cazibeleriyle imtihan zorlaştırılmıştır.

Netice olarak insan Allah'a vazifeli kullar olan meleklerden dahi daha üstün bir konumda yaratılmıştır. Yaşadığı kâinattaki her şeyde ona musahhar kılınmıştır. Artık ona düşen şey bu mücadeleleri başarıyla aşmaktır ve Allah'a halife olma aktivitelerini yerine getirmektir.

BİBLOGRAFYA

- Abdülbaki, Muhammed Fuad, *Mucemu'l-Müfehres Li Elfazil-Kur'ân'ı Kerim, Daru'l- Mearife*, Beyrut 1994
- Akbulut, Ahmet, *Allahın Takdiri*, A..İ.F.D Sayı:32
- Akseki, Ahmet Hamdi, *İslam Dini*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1958
- Altıntaş, Hayrani, *İslam Ahlakı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999
- , *İslam'ın Gerçek Yüzü*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2005
- Ammara, Muhammed, *Mutezile Ve İnsanın zgrlğ Sorunu*, Ekin Yayınları, İstanbul 1998
- Asım Efendi, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l- Muhit*, İstanbul 1305
- Ateş, Abdurrahman, *Kur'ân'a Göre Dinde Zorlama Ve Şiddet Sorunu*, Bayan Yayancılık, İstanbul 2002
- Ateş, Ali Osman, *Kur'n Ve Hadislere Göre Şeytan*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995
- Aydın, Hüseyin, *Yaratılış ve Gayelilik*, D.İ.B.Y, Ankara, 1996
- Babanzade, Ahmet Naim, *İslam Ahlakının Esasları*, Notlarla Sadeleştiren Dr. Recep Kılıç, TDV Yayınları, Ankara 1995
- Bedia, Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1994

- Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envaru't Tenzil ve Esrau't Te'vil*, *Daru'l Fikr*, Beyrut, 1991
- Bilgiz, Musa, *Kur'ân'da Bilgi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003
- Bolay, Süleyman Hayri, "Akıl", DİA, İstanbul 1989,II, 238
- Bûti, Muhammed Said Ramazan, *Kur'ân'da İnsan ve Medeniyet*, çev: *Resul Tosun*, *Risale Yayınları*, İstanbul 1987
- Cebeci, Lütfullah, *Kur'ân'ı Kerime Göre Cin - Şeytan, İşaret Yayınları*, Konya 1989
- Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'ân'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri*, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.20
- , *Kur'ân'ı Kerim'den Öğütler*, Ankara 1991
- Çağrıçı, Mustafa, Hökelekli Hayati, *D.İ.A. İrade Maddesi*, İstanbul,2000
- Çubukçu, İbrahim Agâh, *İslam'ın Temel Bilgileri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1971
- Demir, Fahri, *İslam Ahlâkı*, D.İ.B.Y, Ankara,1997
- Demirci, Ahmet, *İbn Hazm Ve Zahirecilik*, Kayseri 1993
- Demirci, Muhsin, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003
- Draz, Muhammed Abdullah, *İslam'ın İnsana Verdiği Değer*, çev: Nurettin Demir, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1983

Dursun, Davut, *Din Ve Vicdan Hürriyetinin Siyasal Sistem Açısından Anlamı Ve Uygulaması*, Bilgi Hikmet Dergisi, İstanbul 1994, sy.6

Ebu Hayyam, el – Endülüsi, el – Bahrul Muhit, *Riyad ts*

Ebu'l Hasan Said b. Mes'ade, *Mean'il Kur'ân*, Beyrut 1985

Erdem, Mustafa, *Hz Âdem*, TDV Yayınları, Ankara 1994

Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, Çev: Cahit Kaytak -Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul,1999

Fazlurrahman, *"Bilginin İslamileştirmesi: Bir Cevap"* çev: Mevlüt Uyanık, *İslami Bilimde Metodoloji Sorunu*, Fecr Yayınları, Ankara 1993

_____, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1996

Gölcük, Şerafettin, *Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*, Kayıhan Yayınları, İstanbul ts

_____, *Kur'ân'da İnsanın Değeri*, Pınar Yayınları, İstanbul 1983 Taberi, Ebu Cafer Muhammed B. Cerir , Taberi Tefsiri, Çev:Hasan Karakaya,KerîmAytekin, Hisar Yayın Evi, İstanbul,1996

Güler, İlhami, *İman Ahlak İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003,

Hamdullah, Muhammed, *Kur'ân'ı Kerim Tarihi*, çev: Salih Tuğ, İFAV Yayınları, İstanbul 1993

- Hançeroğlu, Osman, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Yayınları, İstanbul,1975
- Kemal Demiray-Ruşen Alaylıoğlu, *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İnkılâp Ve Aka Kitapevi, Ts
- İbn Kesir, Ebu'l Fidâ İsmail, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, (Çev: Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay. İstanbul
- İbn Manzur Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed, *Lisanü'l Arab*, Beyrut 1968
- İhsan, Oğuz Muhammed, *İslam'da Kaza Ve Kader*, Oğuz Yayınları, İstanbul 1993
- İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1994
- İslam Düşüncesinde Allah Âlem İlişkisi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996
- İsmail, Faruki, *Bilginin İslamileştirilmesi*, Çev: Fehmi Kuru, İstanbul 1986
- Toshihiko, İzutsu, *Kur'ân'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yayıncılık, İstanbul 1997
- , *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, Ts.
- Kandemir, Mustafa Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul 1986
- Karagöz, İsmail, *Kur'ân'a Göre İnsana Verilen Görev Ve Değer*, Çelik Yayınevi, İstanbul 1996
- Kaya, Süleyman, *Kur'ân'da İmtihan*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003

- Kılıç, Sadık, *Tarihsellik ve Akılcılık Bağlamında Kur'ân'ı Anlama Sorunu*, İhtar Yayınları, İstanbul 1999
- Koçyiğit, Talat, Cerrahoğlu İsmail, *Kur'ân'ı Kerim Meal Ve Tefsiri*, Ankara 1990,
- _____, *İman, İbadet, Ahlak*, Baskı Yeri Yok, Ts
- Köksal, Mehmet Asım, *Dini Ve Ahlaki Sohbetler*, TDV yayınları, Ankara 2004
- Kutluer, İlhan, *İlim Ve Hikmetin Aydınlığında*, İz Yayıncılık, İstanbul 2001
- Kutub, Seyid, *Fi Zilali-Kur'ân*, Cev: Salih Uçan, Vahdettin İnce, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Ts
- Kutup, Muhammed, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, çev: Akif Nuri, Şamil Yayıncılık, İstanbul 1976
- _____, *Terbiye Metodu*, çev: Ali Özek, İstanbul 1997
- Mevdudi, Ebu'l-Ala, *Tefhimü'l Kur'ân*, Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997
- Meydan Larouse*, Meydan Yayınları, İstanbul, 1972
- Öner, Necati, *İrade Hürriyeti*, Vadi Yayınları, Ankara, 1995
- Özan, Mustafa Nihat, *Küçük Osmanlıca - Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1988
- Özsoy, Ömer, Güler İlhami, *Konularına Göre Kur'ân*, Ankara 2001
- Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'ân ve Medeniyet*, Pınar Yayınları, İstanbul 1996

- Rağıp el-Hüseyin b. Muhammed el-Isfehani, *Müfredatu Elfazi'l-Kur'ân*, Beyrut 1992
- Razi, Fahrüddin Muhammed, *Mefatihü'l-Ğayb*, Daru'l-Kütübil-İlmiye, Beyrut,1990,
- , *Tefsir'i Kebir Mefatih'ul Gayb*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998
- Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim*, Mısır 1373
- Saka, Şevki, *Yabancılaşma Karşısında Kur'ân*, İrşad Kitaplığı, Ankara 1997
- Sert, H. Hüseyin, *Kur'ân'da İnsan Tipleri Ve Davranışları*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2004
- Songar, Ayhan, *Beynimiz ve Sinirlerimiz*, İstanbul 1979
- Şeker, Mehmet, *İslam İnancında Şeytan*, Yeni Ümit Dini İlimler Ve Kültür Dergisi, sayı 59
- Şeraiti, Ali, *İslam-Bilim*, Çev: Faruk Alptekin, Nehir Yayınları, İstanbul 1992
- Şimşek, Muhammed Sait, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003
- Tabbara Abdulfettah, *Kur'ân Ve Modern İlim*, Çev: Celal Yıldırım, Uysal Kitabevi, Konya Ts
- Tozduman, Aysel Zeynep, *İslam Ve Batı Gözüyle İnsan*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1991
- Ulvan, Abdullah, *İslam'da İnanç Hürriyeti*, Çev: İsmail kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1950

Ural, Hasan, “*Kur'ân Işığında Sorumluluk Duygusu ve Davranış Bilinci*” Diyanet Aylık Dergisi, Şubat 2003, Sayı 146

Vehbi, Mehmet, *Hülasatü'l - Beyan fi Tefsiri'l- Kur'ân*, İstanbul-1979

Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, *Maturidi ve Nesefiye Göre insan hürriyeti kavramı*,

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Yayınları, İstanbul, Ts

Yeprem, Mumammed Said, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, İstanbul 1984

Yıldırım, Suat, “*Müzakereler*” , *İslam'da Aile Ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, İlmî Neşriyat, Baskı Yeri Yok 1993

Yılmaz, İrfan-İhsanoğlu Hakkı- Aydın Selim, Bozer Fuad-Bayhan Nevzat-İnal İhsan, *Yeni Bir Bakış Açısı İle İlim Ve Din*, Feza Gazetecilik A.ş. Yayınları, İstanbul 1998

ÖZET

Açık, Fatih, “Kur’ân’ı Kerim’de İrade Hürriyeti Ve Sorumluluk Çerçevesinde İnsan Hayatı” ; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,
Danışman: Prof. Dr. İdris Şengül, 100+10

Tezin giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı ve metotları hakkında kısaca açıklamalarda bulunduk.

1. Bölümde; sorumluluk kavramı, insanı sorumlu kılan etkenler ve insanın sorumluluğunu engelleyen faktörleri inceledik.

2. Bölümde; irade ve hürriyet kavramları, sorumluluk ve irade hürriyeti ilişkisi üzerinde durduk.

3. Bölümde; insanın varlık karşısındaki konumu gereği sorumluluklarının neler olduğunu anlattık.

Tezin sonuç kısmında ise çalışmanın özeti yapılarak tez bibliyografya ile sona erdirilmiştir.

SUMMARY

Açık, Fatih, “Human Life in the Perspective of Will Freedom and Responsibility in Koran”; University of Ankara Institute of Social Sciences Master Thesis, Adviser Prof. Dr. İdris Şengül, 100+10

We gave a brief explanation about the subject, importance, aim and methods of the exploration.

In the first part, we investigated responsibility concept, the agents those makes a person as responsible and the factors those hinders the responsibility of a person.

In the second part, we examined the relationship of will and freedom concepts, and responsibility and will freedom.

In the third part, we stated what the human’s responsibilities are, those the result of human’s position with respect to existences.

In the Final Chapter of the thesis, an overall summary of the studies is given with the references